

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI GÖRSEL KÜLTÜRÜNDE YANGIN
SAHNELERİ (17.-19. YY.)

Merve ÖZCAN

2501190845

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. A. Tarkan OKÇUOĞLU

İSTANBUL – 2022

ÖZ

OSMANLI GÖRSEL KÜLTÜRÜNDE YANGIN SAHNELERİ (17.-19. YY.)

MERVE ÖZCAN

“Osmanlı Görsel Kültüründe Yangın Sahneleri (17.-19. yy.)” başlıklı tez, Osmanlı Devleti’nin başkenti olan İstanbul’da sıklıkla yaşanan ve büyük felaketlere sebebiyet veren yangınların görsel sanatlara yansımaları konu almaktadır. İstanbul yangınlarının konu olduğu farklı çalışmalarda paylaşılan az sayıdaki görselin dışında yangın sahnelerinin detaylı olarak incelendiği bir araştırma söz konusu olmamıştır. Bu çalışma, 17. ile 19. yüzyıl arasında İstanbul’da yalnızca mimari dokuyu değil aynı zamanda toplumu sosyo-ekonomik yönden etkileyen yangınların görsel kültürde nasıl ve ne amaçla betimlendiğini incelemektedir. Özellikle 19. yüzyılda şehri modern bir görünüme kavuşturmayı amaçlayan çeşitli şehir planlarının ve bu dönemde başlayan belediye hizmetlerinin en önemli nedenlerinden biri olan yangınlara dair görseller bu dönemde artış göstermektedir.

Tezin görsel malzemesini ağırlıklı olarak Metin And’ın çarşı ressamı olarak tanımladığı sanatçıların minyatürleri, Avrupalı ressamların çeşitli gazetelerde yayımlanan gravürleri ve duvar resimleri ile tablolar oluşturmuştur. Tarihsel süreçte yangınlara şahitlik eden vakanüvislerin ve yabancı seyyahların yazdıkları ile gazete haberleri de kapsamlı bir araştırma yapabilmemize ve kaynaklarımızın çeşitlenmesine katkı sunmuştur. Böylece şehrin kültürel kimliğinin değişmesinde önemli rol oynayan yangınlarla ilgili elde edilen tüm görsellerin yapılma nedenleri birincil ve ikincil yazılı kaynaklarla desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Tezde, söz konusu dönemde tasvir edilen yangın sahnelerinin belge nitelikleri dışında, sembolik ve sanatsal değerleri de incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul yangınları, Osmanlı dönemi İstanbul yangınları, Osmanlı görsel sanatları, yangın resimleri, yangın kuleleri, tulumbacılık.

ABSTRACT
FIRE SCENES IN THE OTTOMAN VISUAL CULTURE (17th-19th
CENTURIES)

MERVE OZCAN

This thesis titled "Fire Scenes in the Ottoman Visual Culture (17th-19th century)" discusses the reflection of the fires, which frequently broke out in Istanbul, the capital city of the Ottoman Empire, and caused great disasters, on visual arts. There is no research elaborating on the fire scenes apart from a limited number of visuals displayed through various studies discussing the Istanbul fires. This study investigates how and for what purpose the fires affecting not only the architectural texture but also the society in the socio-economic terms in Istanbul between the 17th and 19th centuries were depicted in the visual culture. The number of visuals of fires, which were one of the most important reasons for the various city plannings aiming to give the city a modern view particularly in the 19th century and the municipal services commenced in this period, increased in the same period.

The visual materials of the thesis are composed of miniature paintings by the artists described as bazaar painters by Metin And, gravures created by the European painters and published in various newspapers, murals and paintings. The records kept by the chroniclers and foreign travelers witnessing the fires and news articles published in the newspapers during the historical process also provided a contribution to us conducting comprehensive research and diversifying our resources. Accordingly, the reasons for the creation of all the visuals obtained regarding the fires, which had an essential role in the change of cultural identity of the city, were tried to be explained by supporting them with primary and secondary written resources. The symbolic and artistic values of the fire scenes depicted in the period in question were also analyzed in the thesis besides their documental attributes.

Keywords: Istanbul fires, Istanbul fires in the Ottoman period, Ottoman visual arts, fire pictures, fire towers, firefighting.

ÖNSÖZ

Tarih boyunca karşılaştığı doğal afetlerle mücadele eden İstanbul'un tarihçesinde önemli bir yere sahip olan yangınların Osmanlı görsel kültürüne yansımaları konu alan bu çalışma, 17. ve 19. yüzyıllar arasına odaklanmıştır. Kent dokusunu yoğun olarak ahşap malzemenin oluşturduğu İstanbul'un en büyük imtihanlarından biri olan yangınlar, yüzyıllar boyunca şehri tahrip ederken taşınabilir kültür varlıklarını da yok etmiş ve sosyal yapıyı da zedeleyerek büyük yıkımlara neden olmuştur. Bunların neticesinde ortaya çıkan görsel malzemelerin hangi amaçla ve nasıl yapıldığı tez metninde açıklamaya çalışılmıştır.

Tez süresince yol göstericiliği ve tüm katkıları için danışman hocam Prof. Dr. Tarkan Okçuoğlu'na gönülden teşekkür ederim. Salgın nedeniyle evden çıkamadığımız süreçte elindeki tüm yazılı kaynakları paylaşarak yükümü hafifleten ve manevi desteğini daima yanımda hissettiren Nur Gözde Karaca'ya minnettarım. Çekirdek ailemin sevimli üyeleri Karamel ve Boncuk'a, yürüdüğüm yolu maddi ve manevi destekleriyle aydınlatan annem ve babama müteşekkirim.

MERVE ÖZCAN

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL YANGINLARI HAKKINDA GENEL BİLGİ VE YANGINLARIN ÇIKIŞ NEDENLERİ

1.1. İstanbul Yangınları Hakkında Genel Bilgi	6
1.2. Yangınların Çıkış Nedenleri	8

İKİNCİ BÖLÜM

YANGINLARA KARŞI ALINAN ÖNLEMLER, TULUMBACI OCAĞI VE YANGIN KULELERİ

2.1. Yangınlara Karşı Alınan Önlemler ve İmar Faaliyetleri	11
2.1.1. İmar Faaliyetleri	12
2.2. Tulumbacı Ocağı'nın Kuruluşu ve Gelişim Süreci	14
2.3. Yangın Kuleleri	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI GÖRSEL KÜLTÜRÜNDE YANGIN SAHNELERİ (17.-19. YY.)

3.1. 17. Yüzyıl Yangınları	25
3.1.1. Minyatürlere Konu Olan Yangınlar	27
3.2. 18. Yüzyıl Yangınları	33
3.2.1. Gravürlere Konu Olan Yangınlar	37

3.3. 19. Yüzyıl Yangınları	39
3.3.1. Eşyalara Konu Olan Yangın Sahneleri	41
3.3.2. Basılı Yayınlarında Yangın Sahneleri	43
3.3.3. Duvar Resimlerinde Yangın Sahneleri	80
3.3.4. Tablolarda Yangın Sahneleri	84
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Tulumba maketi	16
Şekil 2: Semt Tulumbası	16
Şekil 3: 18. yüzyıla ait bir kıyafet albümünde tulumbacıların tasviri	17
Şekil 4: İstanbul İtfaiyecisi	18
Şekil 5: İstanbul'un Yangını	19
Şekil 6: Tulumbacılar	19
Şekil 7: Galata Kulesi	21
Şekil 8: Galata Sokağı	21
Şekil 9: Beyazıt Yangın Kulesi	22
Şekil 10: Beyazıt Yangın Kulesi	23
Şekil 11: Ayla Hariri Koleksiyonu'na ait pulat tepsiden ayrıntı	24
Şekil 12: Yangın	28
Şekil 13: Yangın	30
Şekil 14: 1755 İstanbul Yangınının Görünümü	37
Şekil 15: Ayla Hariri Koleksiyonu'na ait pulat tepsi	41
Şekil 16: Pera'da bir yangın	43
Şekil 17: Pera'da Büyük Yangın	45
Şekil 18: 16 Ağustos'ta İstanbul'da Büyük Yangın	46
Şekil 19: 12-13 Nisan Gecesi İstanbul'un Salı Pazarı Semtinde Bulunan İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yangını.....	47
Şekil 20: 1858 Yılı Mayıs Ayında İstanbul'da Yangın	48
Şekil 21: Galata'da Yangın	50
Şekil 22: İstanbul Yenimahalle'de Yangın	51
Şekil 23: Eski Saray Yangını	52
Şekil 24: İstanbul'da Saray Yangını	54
Şekil 25: İstanbul'da Sadrazam Fuad Paşa Konağı Yangını	55
Şekil 26: İstanbul'da Kemeraltı Mahallesi Yangını	57
Şekil 27: İstanbul'da Galata Yangını	59
Şekil 28: İstanbul Yangını	60
Şekil 29: İstanbul Yangını	61

Şekil 30: İstanbul Yangını	63
Şekil 31: 1865 Hocapaşa Yangını	64
Şekil 32: Türkiye-İstanbul'un Pera Semtinde Yangın	66
Şekil 33: 1870 Pera Yangını GÖSTEREN bir Gravür	68
Şekil 34: Doğu Sorusu- İstanbul'da bir Yangın	70
Şekil 35: İstanbul-9 Kasım 1876 Gecesi Süleymaniye Camii Yangını	72
Şekil 36: İstanbul-Fener Semtinde Yangın	74
Şekil 37: İstanbul-Babıali Yangını	75
Şekil 38: Babıali Yangını	77
Şekil 39: Durduğumuz Yer Rahatsız Edici Şekilde Isınıyordu	78
Şekil 40: Merzifon Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanı'nın içini gösteren bir resim	80
Şekil 41: İstanbul, Kayserili Ahmed Paşa Konağı'nda yangın sahnesi	81
Şekil 42: Kastoria Sinagogu yangın sahnesi	83
Şekil 43: Pera'da Yangın 1894	84
Şekil 44: Galata Yangını	85
Şekil 45: İstanbul Yangını	86
Şekil 46: İstanbul Yangını	87
Şekil 47: Beyazıt Yangını	87
Şekil 48: Dört Peyzaj	88
Şekil 49: Yangın	89
Şekil 50: İstanbul Yangını	90

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
p.	: Page
s.	: Sayfa
t.y.	: Tarih Yok
yay. haz.	: Yayına Hazırlayan
yy.	: Yüzyıl
y.y.	: Yayın Yeri Yok
y.y.	: Yayımcı Yok

GİRİŞ

“Osmanlı Görsel Kültüründe Yangın Sahneleri (17.-19. yy)” başlıklı tez, ahşap yapıların yoğun olduğu İstanbul’da sıklıkla yaşanan yangınların görsel kültüre yansımalarını konu edinmektedir. Osmanlı toplumunu sosyo-ekonomik açıdan etkileyen yangınlar tarihsel süreç içinde İstanbul’un kültürel dünyasına da yansımıştır. Çalışmamız, bu yansımanın bir ürünü olarak karşımıza çıkan çeşitli görsel malzemelerden yola çıkarak yangınların artış gösterdiği 17. ve 19. yüzyıllar arasına odaklanmıştır.

Üç bölümden oluşan tezin ilk bölümünde İstanbul yangınları hakkında genel bir bilgilendirmenin yanı sıra yangınların çıkış nedenlerine değinilmiştir. Nüfusun artmasıyla birlikte sık ve plansız olarak inşa edilen ahşap yapılar kastî olarak veya kazalar sonucu yanmaktadır. İklim koşullarının da önemli bir rol oynadığı yangınlarda yaz aylarında sıcak havanın etkisiyle ahşap yapıların ısınarak tutuşmaya hazır hale gelmesi ve şehirde hâkim olan iki şiddetli rüzgâr, lodos ve poyrazın da etkisiyle alevlerin yayılma hızı artmaktadır. Yangına mahal veren bu sebepler bir araya geldiğinde neredeyse her gün bir yangın haberinin işitildiği İstanbul’da bazen bir mahalle bazen de bütün bir semt küle dönmektedir.

İkinci bölümün başlığı altında 17. yüzyıldan itibaren yangınlara karşı alınan çeşitli önlemler ve yangın sonrası imar faaliyetleri konu edinilmiştir. Devletin dönem dönem aldığı tedbirler ve uyguladığı yasaklar sürdürülebilir olmadığı için her yangının ardından ekonomik sebeplerle tekrar ahşap malzemenin kullanıldığı İstanbul’da yangın yüzyıllar boyunca yıkıcı etkisini sürdürmüştür. 1720 yılında kurulan Tulumbacı Ocağı’yla birlikte yangınlarla mücadele de yeni bir dönem başlamıştır. Ancak artan nüfusla birlikte plansız inşa edilen ahşap yapıların kolaylıkla tutuşması ve rüzgârla beraber hızla yayılması nedeniyle büyüyen yangınların karşısında Tulumbacı Ocağı da yetersiz kalmıştır. Şehirdeki yangınları gözetleme amacıyla kulelerin kullanılması yangın yerine tulumbacıların ulaşmasını hızlandırmış olsa da teknik malzemenin ve suyun yetersizliğine dar ve çıkmaz sokaklarda ulaşımın güçlüğü de eklenince yangınları söndürmek yerine yayılmasını engellemek için eski bir yöntem olan yıkma yöntemine her daim sıklıkla başvurulmuştur.

17. ve 19. yüzyıllar arasında İstanbul’da çıkan yangınların konu olduğu ve tezin esas metnini oluşturan üçüncü bölümün başlığı altında incelediğimiz görseller kronolojik olarak ele alınmıştır. Erken tarihli ilk görsellerimiz 1660 yılı yangınına betimleyen ve Metin And’ın gün yüzüne çıkardığı iki minyatürdür. Çarşı ressamlarına atfedilen bu minyatürlerde yalın bir üslupla şematik bir gösterim biçimi tercih edilmiştir. İnsan figürlerinde gördüğümüz anatomi ve portrelerin gerçekçi resmedilmesi ise ressamın minyatürün teknik bilgisine hâkim olduğunu göstermektedir. Bu durum ressamın önceliklerini sanatsal bir kaygının değil hizmet verdiği toplumdaki ekonomik ögelerin belirlediğini göstermektedir. Osmanlı başkentinde yaşanan önemli olayların çarşı ressamı tarafından konu edildiğinin ve kayıt altına alındığının göstergesi olan her iki minyatürde yazılı belgelerde yer alan bilgilerle örtüşen sahneler betimlenmiştir. Bu nedenle minyatürlerin suriçi İstanbul’unda büyük bir tahribata neden olan 1660 yılı yangını ile ilgili kaynak niteliği taşıdığını ifade etmek mümkündür.

18. yüzyılda İstanbul’da yaşanan büyük yangınlara dair vakanüvislerin kaleme aldığı metinler tezin esas kaynakları arasında yer alsa da bu yüzyıla ait yangın sahnesinin betimlendiği bir görsel bulmak oldukça zor olmuştur. Bulabildiğimiz tek gravür ise 1st Art Gallery tarafından düşük çözünürlüğe sahip olduğu gerekçesiyle paylaşılmamıştır. Galeriden söz konusu gravürün açıklamasına 1755 İstanbul yangınının görünümü notu yazılmıştır. Bunun üzerine aynı dönemde ve aynı cepheden çizilmiş farklı bir gravürden yola çıkarak incelediğimiz gravürdeki yangın sahnesinin 1755 yılı Hocapaşa yangınına temsil ettiği ispatlanmaya çalışılmıştır.

Tezin büyük bir kısmını oluşturan ve önceki yüzyıllara kıyasla daha fazla görselin karşımıza çıktığı 19. yüzyıl dört başlık altında incelenmektedir. İstanbul’da neredeyse her gün bir yangının çıktığı 19. yüzyılda konuyla ilgili görseller çeşitli nedenlerle artış göstermektedir. Özellikle Avrupa’da sanatla ilgili yaşanan gelişmeler nedeniyle sanatçıların konu seçimlerinde günlük hayattan sahneler görülmektedir. Bu dönemde gazetelerin çoğalmasıyla birlikte yayımlanan haberlere ek olarak gravürlerin de basılması görsel malzeme çeşitliliğini arttırmıştır. Kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla farklı ülkelerden çok çeşitli haberlerin yayımlandığı bu gazeteler de

İstanbul’da çıkan yangınlar da sık sık görselleriyle birlikte basılmıştır. Bu görsellerin bir kısmında yangın haberini destekleyen ayrıntıların dışında şehirle ilgili gerçeklik payı oldukça az görülmektedir. Tuval ve duvar resimlerinde de karşımıza çıkan yangın sahneleri İstanbul’un 19. yüzyılda yangın afetiyle hemhal olduğunun ve bu konuyla gündeme geldiğinin göstergesidir. Böylece İstanbul’un bir parçası olarak görülen yangınlar görsel kültüre şehrin simgesi olarak yansımış ve şehrin tanıtıcı unsuru haline gelmiştir. Öyle ki İstanbul’a gelen yabancı seyyahlar bile şehirde bir yangın görmeden buradan ayrılmayı istememiş ve şahit oldukları küçük bir yangını dahi titizlikle kaleme almışlardır.

İstanbul yangınlarına dair çeşitli çalışmalar yapılmış ve fakat söz konusu bu çalışmaların hiçbirinde yangınların görselleri incelenmemiştir. Tarihi bir vaka olarak büyük yangınların detaylı bir şekilde incelendiği bu çalışmalarda yalnızca yazılı kaynaklar esas alınmıştır.

Kemalettin Kuzucu’nun “*Bâbîâlî Yangınları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1808-1911)*” başlıklı ve 2000 tarihli doktora tezi Bâbîâlî binasının belirtilen tarih aralığında geçirdiği yangınları incelemektedir. Bu yangınların çıkış nedenlerine, yangın sırasında yaşananlara ve yangınların ardından binada yapılan imar faaliyetlerine yer vermektedir.

Kenan Yıldız’ın 2012 tarihli “*1660 Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili*” başlıklı doktora tezi ise şehirde büyük bir yıkıma neden olan bu yangının sonuçlarını incelemekte ve yanı sıra İstanbul yangınlarının çıkış nedenleriyle alınan önlemlere yer vermektedir.

Merve Cemile Keyvanoğlu’nun “*1870 Büyük Beyoğlu Yangını*” başlığıyla 2017 yılında yayımlanan makalesinde dönemin gazete haberlerinde verilen bilgilerle yangın esnasında ve sonrasında yaşananlar paylaşılmaktadır. Ayrıca yangının ardından mağdur insanlara yapılan yardımlar detaylı bir şekilde listelenmekte ve bölgenin yeniden inşası sürecine de değinilmektedir.

Tezin başlangıç aşamasında ve ilerleyen sürecinde konunun gelişmesine katkıda bulunan Prof. Dr. Tarkan Okçuoğlu’nun yönlendirmeleriyle yazılı ve görsel

kaynaklara ulaşım sağlanmıştır. Tarkan Okçuoğlu'nun *Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi* kitabında yayımlanan çeşitli resimler ile Metin And'ın *Çarşı Ressamları* kitabında yayımlanan minyatürler bu araştırmanın elde edilen ilk görsel malzemelerini oluşturmuştur. Görsellere erişebildiğimiz birincil kaynaklar arasında çeşitli Fransız ve İngiliz gazetelerinin dijital arşivleri yer almaktadır. Bu gazeteler özellikle 19. yüzyılda görsel malzemenin sıklıkla yer aldığı *Le Monde Illustré*, *L'univers Illustré*, *L'illustration Journal Universel*, *The Illustrated London News*, *The Graphic*, *St. Nicholas* gibi yayın organlarıdır. Gazetelerde yangın haberlerinin içeriği değişmekle birlikte ulaşılan bilgiler detaylı bir şekilde paylaşılmakta ve çizimi yapan ressamların isimleri çoğunlukla belirtilmektedir. Kaynak olarak eklediğimiz linkler doğrudan ilgili habere değil gazetenin dijital arşivine götürdüğü için tarih ve sayfa numaraları görsellerin altında belirtilmiştir.

Salt Araştırma'nın dijital arşivi ile yerli ve yabancı galerilerin web siteleri ve Milli Saraylar Resim Müzesi'nin koleksiyonuna ait resimler görsel malzeme eksikimizi tamamlayan diğer kaynaklar arasında yer almaktadır. Bunların yanı sıra kaynak belirtmediğim fotoğrafların çekimleri tarafıma aittir.

Araştırmanın yazılı kaynakları ise her yüzyıl için farklılık göstermektedir. 17. yüzyıl yangınları için Mehmed Halife'nin *Târih-i Gilmânî* adlı eseri ve H.D. Andreasyan'ın derlediği *Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi* kitabı ikincil yazılı kaynağımızdır.

18. yüzyılda vak'anüvislerin kaleme aldığı vekâyi'nâmelerde hangi tarihte nerede ve nasıl yangın çıktığını, etkilediği semtler ile sebep olduğu zararı ve yangına müdahale yöntemlerini, padişah ve devlet adamlarının yangın esnasında ve sonrasında neler yaptığını detaylarıyla öğrenebilmekteyiz. Bu vekâyi'nâmeler yalnızca 18. yüzyıl yangınları için değil aynı zamanda tezin genelinde ikincil yazılı kaynaklarımızı oluşturan *İzzi Tarihi*, *Hâkim Efendi Tarihi* ve *Göynüklü Tarihi* ile Derviş Efendi-zade Derviş Mustafa Efendi'nin yazdığı *1782 Yılı Yangınları* adlı kitaplarıdır. Osman Nuri Ergin'in 19. yüzyılda şehirde çıkan yangınlara dair sayısal bilgiler de verdiği *Mecelle-i Umûr-u Belediyeye* adlı eserin birinci cildi ise birincil kaynaklarımız arasında yer almıştır.

Önceki yüzyıllara kıyasla daha fazla yangının çıktığı 19. yüzyılda çeşitli yayın organlarının ve İstanbul'a gelen yabancı seyyahların metinleri yararlandığımız kaynaklar arasında ön plana çıkmıştır. Yukarıda isimlerini yazdığımız İngiliz ve Fransız gazetelerinin İstanbul'da çıkan yangınlarla ilgili yaptığı haberler birincil yazılı kaynaklarımızı oluştururken Edmondo De Amicis, Théophile Gautier ve Durand De Fontmagne gibi seyyahların yangınlar hakkında kaleme aldıkları metinler ise ikincil yazılı kaynaklardır. Bunların dışında J. Von Hammer'ın *Büyük Osmanlı Tarihi* ile Zeynep Çelik'in *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul* adlı kitapları da kaynaklarımız arasında önemli bir yere sahiptir.

İstanbul yangınlarının Osmanlı görsel kültürüne yansımaları detaylı bir araştırmaya konu olmamış ancak farklı çalışmalarda birkaç görsel malzemenin paylaşılmasıyla sınırlı kalmıştır. Çalışmamız, 17. ile 19. yüzyıl arasında şehrin mimari dokusunda ve kültürel kimliğinde değişimlere neden olan İstanbul yangınlarına görsel malzemelerdeki sembolik ve sanatsal değerleri ile birlikte katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bununla beraber yazılı kaynaklardaki bilgilerle örtüşen görsellerden İstanbul yangınları hakkında veri elde etmek de mümkündür. Bu durum görsel malzemelerin de kaynak niteliğinde olabileceğinin göstergesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL YANGINLARI HAKKINDA GENEL BİLGİ VE YANGINLARIN ÇIKIŞ NEDENLERİ

1.1. İstanbul Yangınları Hakkında Genel Bilgi

Bizans ve Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul, siyasetin ve ticaretin merkezi olması nedeniyle ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasının yanı sıra, aynı zamanda tarih boyunca yaşadığı doğal afetlerle, değişen ve dönüşen sosyal hayatın da belgelere konu olduğu önemli bir şehirdir.

Bu doğal afetlerden biri olan yangınların Osmanlı İstanbul'unda sık yaşanmasının önemli nedenlerinden biri konut mimarlığında ahşap malzeme kullanımının yaygın olmasıdır.¹ Özellikle han, hamam, bedesten ve dini yapıların dışında kâgır malzeme kullanımı yaygın değildir.² Yangınların ardından tahrip olan konutların yerine tekrar ahşap malzeme ile yeni yapılar inşa edilmiştir. Ahşap malzeme kullanımının en önemli sebeplerinden biri de kâgır malzemeye oranla daha ucuz olmasıdır.³ Bu durum ise yangınların yüzyıllar boyunca şehri tahrip ederek felaketlere yol açmasına sebebiyet vermiştir.

Ahşap malzemenin hızla alev alması ve rüzgârın da etkisiyle kısa sürede yayılması nedeniyle şehirde zaman zaman büyük bir tahribata neden olan ve bütün bir semti kül haline getiren büyük yangınlar yaşanmıştır. Bu denli büyük yıkımların yaşanmasında ise söndürme çalışmalarının yetersizliği önemli bir etken olmuştur. Tulumbacı Ocağı kurulmadan evvel yangınlara mahalle halkıyla birlikte Yeniçeri Ocağı'nda yer alan askerler, sakalar ve baltacılar müdahale etmektedir. Tulumbacı Ocağı'nın kurulmasıyla birlikte ise yangınlara tulumba ile müdahale edilmeye başlanmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından Tulumbacı Ocağı da

---

¹ Vahit Çabuk, "XVII. Yüzyılda İstanbul Yangınları ve Kâtip-zade'nin 1070 (1660) Yangını Hakkında Manzum bir Tarihi", **Türk Kültürü Aylık Dergi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, sayı:125, 1973, s. 284.

² Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", **Türk San'atı Tarihi**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, sayı:1 Berksoy Matbaası, İstanbul, 1963, s. 327.

³ Kenan Yıldız, "1660 İstanbul Yangınının Sosyo- Ekonomik Tahlili", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s. 5.

kaldırılmış ve yerine kurulan askeri tabur da yangın söndürme de bu tulumbaları kullanmıştır. Ancak tulumbalalar tek başına yangın söndürme de yeterli olmadığı için birçok görselde karşımıza çıkan yıkma yöntemine de sıklıkla başvurulmuştur.⁴

İstanbul'un nüfusu fetihten itibaren artarak özellikle suriçinde yoğunlaşmıştır. 17. ve 18. yüzyıla gelindiğinde ise şehrin nüfusu sadece yarımada da değil Üsküdar, Kasımpaşa ve Tophane gibi semtlerde de büyüyerek hızla artmaya devam etmiştir.⁵ Nüfusun artmasıyla birlikte plansız ve bitişik nizamda inşa edilen konut yapıları beraberinde dar ve çıkmaz sokakları da getirerek şehrin dokusunda çarpık yapılaşmaya neden olmuştur.⁶

19. yüzyılda ise özellikle Balkanlarda kaybedilen topraklardan gelen göçmenlere ticaret yapmak amacıyla Avrupa'dan gelen gayrimüslimler de eklenince İstanbul ve çevresinin nüfusu kısa sürede bir hayli artış göstermiştir. Nüfus artışıyla beraber ahşap dokunun da artmasıyla şehirde çıkan yangınların sayısı önceki yüzyıllara oranla iki katına çıkmıştır.⁷ Sıklıkla yaşanan ve sosyal hayatı etkileyen yangınlar, şiir, edebiyat ve resim gibi çeşitli sanat dallarına konu olmanın yanı sıra devlet meselelerinde de gündeme gelmiştir. 19. yüzyılın başlarında siyasi sebepler neticesinde Yedikule açıklarına demir atan İngiliz donanmasına karşı Fransız elçisi Sebastiyani'nin Sarayı ve Bab-ı Ali'yi desteklemek amacıyla söylediği sözler İstanbul da çıkan yangınlara bakış açısıyla ilgili fikir oluşturmaktadır. Fransız elçisi şöyle söylemektedir:

“İngiliz gemileri içinde kara birlikleri yoktur ki, İstanbul’u ele geçirme ihtimali olsun. Onların donanması, yapsa yapsa, İstanbul’un bazı yerlerini yakabilir.

---

⁴ Kemalettin Kuzucu, “Yangın Tulumbasının İcadı ve Türk İtfaiyesinin İlk Yüzyılı”, **Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehir**, Kömen Yayınları, Ankara, 2018 s. 329.

⁵ Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, ed: Emre Yalçın, çev: Selim Deringil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 35.

⁶ Vahit Çabuk, “XII. Yüzyılda İstanbul Yangınları ve Kâtip-zade'nin 1070 (1660) Yangını Hakkında Manzum Bir Tarihi”, **Türk Kültürü Aylık Dergi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, sayı:125, 1973, s. 284.

⁷ Zeynep Çelik, **a.g.e.**, s. 47.

Kaldı ki, zaten İstanbul, yer yer, zaman zaman, kazalar sonucu yanmaktadır. İngilizlerin bu teşebbüsünden Devlet-i Aliyye'ye büyük zarar gelmez.”⁸

Fransız elçisi Sebastiyani'nin yangınların sıklıkla tekrarlanan olağan ve önemsiz bir durum vurgusu yapan yukarıdaki cümleleri devletin de yangınlar karşısındaki tutumunu sergilemektedir. Osmanlı Devleti yangınlara karşı dönem dönem birtakım önlemler almışsa da yüzyıllar boyunca süregelen bu afetin neden olduğu felaketler alınan önlemlerin uygulama da pek başarılı olmadığının göstergesidir. Özellikle büyük yıkımlara neden olan yangınların ardından gündeme gelen bu önlemlere ilişkin bilgiye ayrı bir başlık altında değineceğiz.

Yukarıda kısaca değindiğimiz bilgiler ışığında, sosyal hayatın yanı sıra toplumu psikolojik olarak da etkilediğini, ilerleyen bölümlerde yazılı, sözlü ve görsel kültüre yansımalarından da anlayabileceğimiz İstanbul yangınlarının, şehrin hafızasında önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

1.2. Yangınların Çıkış Nedenleri

İstanbul'da yangınların çıkmasının sebepleri kazalar ve kasıtlı çıkarılan yangınlar olarak iki başlık altında incelenebilmektedir.

Osmanlı toplumunda yangınların çıkmasına sebep olarak gösterilen yerlerin başında birden fazla kişinin birlikte ikamet ettiği bekâr (mücerred) odaları gelmektedir. Odalara kadınların alınması ve alkollü eğlencelerin yapılması gibi bir takım uygunsuz davranışlar neticesinde dikkatsizlik sonucu çıkan yangınlardan bahsedilerek bu odaların yıktırılması veya evlilere kiralanması gibi dönem dönem değişen çeşitli buyruklar çıkarılmıştır.⁹

Kazara çıkan yangınlara mutfakta kullanılan yağların alev alması veya yemek yaparken yapılan hatalar neden olmuştur.¹⁰ Ahmet Rasim'in kaleminden okuduğumuz patlıcan tavası yaparken ocakta unutulmuş yağın yanmasıyla başlayan yangın küçük

⁸ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 92.

⁹ Kenan Yıldız, “1660 İstanbul Yangınının Sosyo- Ekonomik Tahlili”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s. 32.

¹⁰ H. D. Andreasyan, “Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi”, **Tarih Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Sayı:27 İstanbul, Mart 1973, s. 59.

dikkatsizliklerin büyük felaketlere sebebiyet vermesine örnektir. Aynı metinde baca kurumlarının ve temizlenmeyen ocakların da yangına sebep olduğu bilgisi verilmektedir.¹¹ İstanbul’da günlük hayatın bir parçası olan ve bedelini halkın ödediği yangınların zaman zaman yine halkın ihmalkârlığı nedeniyle yaşanması ise oldukça manidar bir durumdur.

Isınma amacıyla kullanılan sobalar ve tütün maddeleri de kazara çıkan yangınların bir diğer nedenleri arasındadır.¹² 1633 yılında çıkan bir yangının ardından yatsı ezanından sonra mum ve ateş yakılması dahi yasaklanmıştır.¹³

Kasıtlı olarak çıkarılan yangınlara ise ev sahiplerine kin besleyenlerin veya hırsız ve yağmacıların evleri kundaklaması sebep gösterilmektedir.¹⁴ II. Mahmud döneminde sadrazam olan Alemdar Mustafa Paşa’ya kin besleyen Yeniçeri Ocağı’nın sadrazamı öldürmek için hazırladığı plan kasıtlı çıkarılan yangınlara ışık tutmaktadır. Osmanlı Devleti’nde yangın yerine sadrazam ve devlet ricalinden kişilerin gitmesi beklenirdi. Bu nedenle yapılan plana göre, yangın var diye haber salınacak ve olay mahalline gitmek için evinden çıkan sadrazam o esnada öldürülecekti. Ancak sadrazamın *Yangın var!* seslerine riayet etmemesi nedeniyle bu plan gerçekleştirilememiştir.¹⁵

Yangınları “kızıl bayram” olarak isimlendiren yeniçerilerin görevlerini kötüye kullanarak paşaların ve üst düzey memurların konaklarını söndürmek için bahşiş beklentisinde olmaları ve yangın çıkan evleri yağmalama izni istemeleri de dönem dönem kasıtlı olarak yangın çıkarmalarına sebep gösterilmektedir.¹⁶

¹¹ Ahmet Rasim, **Şehir Mektupları**, Ema Klasik Yayınları, İstanbul, 2018, s. 138-140.

¹² İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, Dergâh Yayınları, C: I, İstanbul, 1982, s. 505.; Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, yay. haz: Dr. Mümin Çevik, C: V, İstanbul, 2010, s.1390.

¹³ Mehmet Halife, **Târih-i Gilmânî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, haz: Kâmil Su, Ankara, 1986, s. 13-14.

¹⁴ H. D. Andreasyan, “Eremya Çelebi’nin Yangınlar Tarihi”, **Tarih Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Sayı:27 İstanbul, Mart 1973, s. 60.

¹⁵ Enver Ziya Karal, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C: I, Ankara, ‘t.y.’ s. 95.

¹⁶ Uğur Göktaş, “Tulumbacılık” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, C: VII, İstanbul, 1994, s. 302.; B.J. Slot, “The Fires In İstanbul 1782 and 1784 According to Maps and Reports By Dutch Diplomatic Representatives”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sayı: 4-5, 1976, s. 47-48.

Yangınlara sebep olarak uçan semavi cisimler veya halkın günahının çokluğu gibi somut olmayan açıklamalar da getirilmiştir. Mehmed Halife, zina, kumar, rüşvet vs. gibi kötü alışkanlıkların arttığı bölgeleri Tanrı'nın yangın, kıtlık, salgın hastalık ve savaşlarla temizlediğini, Eremya Çelebi ise Türklerin Hristiyan bir ülkeyi zapt etmesiyle birlikte İstanbul'da bir yangın çıktığını yazmaktadır.¹⁷

İstanbul yangınlarının çıkmasında başlıca sebep olarak gösterilen yukarıdaki etkenlere ahşap doku yoğunluğunun fazla olması, nüfusun artmasıyla birlikte plansız yapılaşma, yangına müdahalede yetersiz kalınması, alınan önlemlerin eksikliği ve olumsuz hava koşulları da eklenince yangınların yüzyıllar boyunca felaketlere sebep olan bir afet olarak karşımıza çıkması kaçınılmaz olmuştur.

---

¹⁷ H. D. Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", **Tarih Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Sayı:27 İstanbul, Mart 1973, s. 60.; Mehmed Halife, **Târih-i Gilmânî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, haz: Kâmil Su, Ankara, 1986, s. 96.

İKİNCİ BÖLÜM

YANGINLARA KARŞI ALINAN ÖNLEMLER, TULUMBACI OCAĞI VE YANGIN KULELERİ

2.1. Yangınlara Karşı Alınan Önlemler ve İmar Faaliyetleri

İstanbul’da yaşanan yangınların ardından devlet çeşitli önlemler almaya çalışmıştır. Bu önlemler de yangınlara neden olan sebepler tespit edilerek önüne geçmeye çalışılsa da büyük bir kısmı gerçekleştirilememiştir. Söz konusu bu tedbirlerin uygulanamaması ekonomik sebepler ile toplumun bireysel ve sosyal hayatındaki alışkanlıklarına bağlanmaktadır.

17. yüzyıl da özellikle büyük yangınların ardından alınan önlemlerin başında ocak ve bacaların temizlenmesi, yatsıdan sonra evlerde mum ve ateş yakılmaması söz konusu olmuştur.¹⁸ Şehri harabeye çeviren 1633 yılı Cibali yangınından sonra kahvehaneler kapatılarak tütün içilmesi yasaklanmıştır.¹⁹ 1677 yılında çıkan yangının büyümesine saçaklardan birbirine sıçrayan alevleri sebep olarak gören padişah ev ve dükkânların saçaklarının tahtadan değil tuğladan ve kirpi saçak olarak yapılmasına dair karar çıkartmış olsa da maddi imkânları yeterli olmayan insanlar tekrar ahşap malzeme kullanarak yapıları inşa ettirmiştir.²⁰ Ayrıca ahşap malzeme kullanımıyla ilgili 1660 yılı yangınından sonra Türklere neden kâgir malzeme kullanmadıklarını soran Eremya Çelebi, kâgirin yaygın kullanılmama nedeni olarak halkın bu malzemeye alışkın olmadığı cevabını almış ve hanelerin küçüleceği düşüncesinde olduklarını yazmıştır.²¹

18. yüzyıl da ise evlerin çıkmalarının karşılıklı olmaması ve on sekiz parmaktan ileri geçmemesi, kirpi saçak yapılması ve malzeme olarak tuğla

---

¹⁸ Kenan Yıldız, “1660 İstanbul Yangınının Sosyo- Ekonomik Tahlili”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s. 33.; Mehmet Halife, **Târih-i Gilmânî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, haz. Kâmil Su, Ankara, 1986, s. 13.

¹⁹ J. Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Milliyet, yay. haz: Dr. Mümin Çevik, C: V, İstanbul, 2010, s. 1390.

²⁰ H. D. Andreasyan, “Eremya Çelebi’nin Yangınlar Tarihi”, **Tarih Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Sayı:27 İstanbul, Mart 1973, s. 77-78.

²¹ H. D. Andreasyan, **a.g.e.**, s. 60.

kullanılması, gayrimüslimlerin iki kattan daha yüksek ev yapmaması gibi kararlar alınmıştır.²²

Osmanlı Devleti'nde belediye işlerinden sorumlu olarak önlemlerin uygulanabilmesi için yapılan denetlemelerden kadılar ve onların yardımcıları olan kadı naibi ile imamlar görevlidir. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde şehirdeki yangın sayısının artması, alınan önlemlerin yetersiz ve uygulamada başarısız olduğunun göstergesidir. İstanbul Yarımadası ve çevresinde artan nüfusla birlikte konut sayısı da artmış ahşap yapılaşma çıkan yangınların kısa sürede büyüyerek yayılmasına sebebiyet vermiştir.

2.1.1. İmar Faaliyetleri

Osmanlı başkenti, İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp olmak üzere dört kadılığa ayrılmıştır. İlmiye sınıfından olan kadılar tayin edildikleri bölgelerde yargı, güvenlik ve belediye hizmetlerinden sorumludur. Kadıların ve kadı yardımcılarının ekonomik ve mali işlerde halkın ve esnafın temsilcilerine danıştığı zamanlar olsa da düzenli bir toplanma ve birlikte çalışma gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Ancak Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte modernleşme ihtiyacı idari alanda da kendini göstermiş kadıların idari yetkileri yeni kurulan nezairetlere devredilmiştir. Böylece bazı hizmetler mahalli idarelere bırakılmış ve yerel grupların da idareye katıldığı bir dönem başlamıştır.²³

Kırım Savaşı'nın başlamasıyla beraber yoğun göç alan İstanbul'da yaşanan aksaklıklar nedeniyle 13 Haziran 1854'te şehremaneti makamı oluşturulmuştur.²⁴ Şehremini, görevlerini şehir meclisinin yardımlarıyla yürütmektedir. Ancak şehremaneti ve şehir meclisinin belediye hizmetlerini yerine getirme konusunda yetersiz kalmasıyla 1856'da hükümet İntizam-ı Şehir Komisyonunu kurmuştur. Bu komisyon yol şebekesi ile ilgili hizmetleri düzenlemiştir. Özellikle yabancıların yaşadığı Galata ve Beyoğlu'nda belediye hizmetlerinin yerine getirilmesi önemlidir. Paris örnek alınarak İstanbul on dört bölgeye ayrılmış Pera, Galata ve Tophane'yi

²² Kenan Yıldız, "1660 İstanbul Yangınının Sosyo- Ekonomik Tahlili", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s. 34-35.

²³ İlber Ortaylı, **Batılılaşma Yolunda**, Merkez Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 85-87.

²⁴ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2010, s. 505.

kapsayan bölgede Altıncı Daire-i Belediye kurulmuştur. Yolların genişletilmesi, kaldırımların düzenlenmesi, su ve kanalizasyon şebekesinin tamamlanması, sokakların temizliği ve aydınlatılması Altıncı Daire'nin başlıca görevleri arasındadır. Belediye hizmetleri konusunda, özellikle 1840'lı yıllardan sonra kapitülasyonların yabancılara sağladığı haklar sebebiyle Avrupa'dan İstanbul'a gelenlerin çoğunlukla Galata'ya yerleşmeleri neticesinde bu semt pilot bölge olarak seçilmiştir.²⁵

1870 yılında 3000 binanın yandığı büyük Beyoğlu yangınının ardından bölgede kâgir bina yapımı zorunlu tutulmuştur.²⁶ 1868 yılında hükümet, belediye yönetiminin tüm şehirde uygulanması kararını alarak 1856 planını tekrar yürürlüğe koymuştur. Böylece Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi çıkarılmıştır. Ancak bu nizamname ile on dört bölgeye ayrılan başkenti şehremanetinin merkezi denetimi altında toplamak kolay olmamıştır. Bu nedenle 1877 yılında çıkarılan Dersaadet Belediye Kanunu'yla belediye bölgeleri küçültülerek sayıları yirmiye çıkarılmış ve gelir kaynakları da artırılmıştır. Ancak bir yıl sonra daire sayısı tekrar düşürülerek ona indirilmiştir.²⁷

Mustafa Reşid Paşa, Londra sefaretindeyken, dar ve düzensiz sokaklar nedeniyle ulaşımın zor olması çıkan yangınlara müdahaleyi geciktirdiğinden mühendislik kurallarına uygun planlı bir yol şebekesinin ve ahşap yerine kâgir malzeme kullanımının önemini vurgulamaktadır.²⁸ Nitekim ulaşımı zorlaştırdığı gerekçesiyle Altıncı Daire Belediye Meclisi 1864-65 yıllarında Galata surlarının yıkılması kararını almıştır.²⁹

Tanzimat Fermanı'nın ardından şehir planlaması alanında yapılan reformlar da sokakların genişletilmesi, düzenlenmesi ve kâgir bina yapımı ön plana çıkmıştır. Avrupa'nın büyük şehirlerinin örnek alındığı bu reformların en önemli nedeni şehirde sık sık çıkan yangınlar olmuştur.

---

²⁵ Nur Akın, **19. Yüzyılın İkinci Yarısında: Galata ve Pera**, Literatür Yayıncılık, ed: Öner Ciravoğlu, İstanbul, 2002, s. 98.

²⁶ Reşad Ekrem Koçu, **İstanbul Tulumbacıları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016, s. 404.

²⁷ Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, ed: Emre Yalçın, çev: Selim Deringil, b:4 Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 60-61.

²⁸ İlber Ortaylı, **Osmanlı'ya Bakmak: Osmanlı Çağdaşlaşması**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 276; Zeynep Çelik, **a.g.e.**, s. 64.

²⁹ Nur Akın, **a.g.e.**, s. 106.

Şehir planlaması ve inşaat faaliyetlerini düzenlemek amacıyla 1848 ile 1882 yılları arasında altı nizamname hazırlanmıştır.³⁰ Konuları birbirine benzeyen bu nizamnameler genel olarak çıkmaz sokakların kaldırılmasını ve sokakların genişletilmesini yangın tehlikesini azaltmak için kâgir malzeme kullanımının arttırılmasını konu edinmektedir. 1863 yılında hazırlanan Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'nde tüm yapıların kare veya dikdörtgen bloklar şeklinde inşa edilmesi söz konusu olmuştur. 1864 yılında hükümet, yangınların yayılmasını önlemek amacıyla şehirdeki tüm yapıların kâgir olması maddi imkânları olmayanların ise ahşap yapıların arasına duvar örmesini kararlaştırmıştır.³¹

Hazırlanan tüm nizamnameler şehirde çıkan ve büyük yıkımlara neden olan yangınları önlemenin yanı sıra başkenti Avrupa şehirleri gibi modern ve estetik bir görünüme kavuşturmayı da amaçlamaktadır.

2.2. Tulumbacı Ocağı'nın Kuruluşu ve Gelişim Süreci

İstanbul'un fethinden itibaren Yavuz Sultan Selim devrine kadar geçen sürede düzenli bir teşkilat olmadığı için çıkan yangınlara halk müdahale etmiştir. Ancak zamanla nüfusun artmasıyla birlikte sıklaşan ahşap konut dokusu yangın vakalarının da sayısını yükseltmiş ve Yavuz Sultan Selim Yeniçeri Ocağı'nı yangın söndürmekle görevlendirmiştir. Teknik bilgidен yoksun olan yeniçeriler yalnızca sakaların taşıdığı su ile yıkma yöntemini kullanarak yangınla mücadele etmiştir.³² Fakat alevlerin yayılmasını engellemek amacıyla binaların dört köşesine bağlanan organlarla yıkılması her zaman istenen sonucu vermediği gibi bazen de yangının şiddetini arttırmaktadır. Yeniçerilere destek olan sakaların yanı sıra dülger ve neccarlar ile padişah ve devlet yetkilileri de yangın mahallinde bulunarak yangının söndürülmesine destek vermektedir.³³

³⁰ Nizamnameler ve şehir planlaması hakkında detaylı bilgi için bkz. Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, ed: Emre Yalçın, çev: Selim Deringil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 65-68.

³¹ Zeynep Çelik, **a.g.e.**, s. 65-67.

³² Kemalettin Kuzucu, "İstanbul İtfaiyesi" **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi**, İsam ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş. C: IV, 2015, s. 399-433.

³³ Detaylı bilgi için bkz. Mehmed Hâkim Efendi, **Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)**, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C: I-II, İstanbul, 2019, s. 12.-1232.

17. yüzyılda Gerçek Davud adıyla bilinen Fransız asıllı David'in ailesiyle beraber Galata'ya taşınmasının ardından burada icat ettiği tulumbanın ilk defa 1718 yılındaki Cibali yangınında kullanılmasıyla birlikte yangınla mücadele de tulumbacılar devri başlamıştır. Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın 1720 yılında yaşanan Tophane yangınından sonra Davud'un emrine verdiği maaşlı yeniçerilerle birlikte görevine başlayan birliğe "tulumbacı" adı verilmiştir.³⁴

İlk icat edilen tulumbanın tek hazneli olması ve yetersiz gelmesi nedeniyle Tulumbacı-başı Sadık Ali 1737 yılında iki hazneli tulumbayı geliştirmiştir.³⁵ Her iki tulumba da yalnızca su fışkırtma özelliğine sahip olduğundan zamanla yetersiz kalmıştır. Bu nedenle Bostancı Ocağı Tulumbacı-başısı olan Mehmed Ağa 1754 yılında yeni bir tulumba icat etmiştir. Bu tulumbanın hortumundan biri kuyudan suyu çeker ve sandukayı doldururken diğer hortum suyu püskürterek birkaç yüz sakanın yapacağı su taşıma işini yerine getirmektedir.³⁶ Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar kullanılan bu tulumbalar, 18. yüzyıl sonlarına doğru deniz aşırı bölgelerdeki yangınları söndürmek amacıyla kayıklara yüklenerek "ateş kayıkları" adını almıştır.³⁷

II. Mahmud'un 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasıyla beraber Tulumbacı Ocağı da kaldırılmıştır. Ancak kısa bir süre sonra gerçekleşen Hocapaşa yangını şehirde büyük bir tahribata neden olduğundan yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediyye ordusu içinde "yangıncı" adıyla yeni bir birlik oluşturulmuştur. Yalnızca kıyafetleri farklı olan bu birlik teknik olarak tulumbacılarla aynı yöntemlere sahiptir.³⁸

³⁴ Kemalettin Kuzucu, "Yangın Tulumbasının İcadı ve Türk İtfaiyesinin İlk Yüzyılı", **Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehir**, Kömen Yayınları, Ankara, 2018, s. 330.

³⁵ Kemalettin Kuzucu, **a.g.e.**, s. 332-333.

³⁶ Mehmed Hâkim Efendi, **Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)**, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C: I-II, İstanbul, 2019, s. 89.

³⁷ Kemalettin Kuzucu, "İstanbul İtfaiyesi" **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi**, İsam ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş. C: IV, 2015, s. 405.

³⁸ Yüksel Çelik, "Tulumbacı" **TDV İslam Ansiklopedisi**, C: 41, İstanbul, 2012, s. 370.

Şekil 1: Tulumba maketi, İBB İtfaiye Müzesi.

Şekil 2: Semt tulumbası, mahalle tulumbacıları dönemi (1826-1824), İBB İtfaiye Müzesi.

1855 yılında şehremaneti makamının kurulmasının ardından gönüllülerden oluşan mahalle tulumbacılığı dönemi başlamıştır.³⁹ 1870 Pera yangınının ardından Osmanlı Devleti'nin uzman olarak İstanbul'a davet ettiği Macar asıllı Kont Ödön Széchenyi tarafından 1874 yılında modern yöntemlere göre düzenlenen itfaiye taburu oluşturulmuştur. Yaya olarak omuzlar üzerinde taşınan tulumbar yerine Avrupa'dan ithal edilen buharlı ve arabalı tulumbar kullanılmıştır.⁴⁰

II. Meşrutiyetin ilanından sonra itfaiye taburları semt karakollarına dağıtılmıştır. Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı'nda bölüklerin cepheye gönderilmesiyle birlikte yangınlara müdahale belediyeler ile mahalle sandıklarına bırakılmıştır.⁴¹

İstanbul yangınları beraberinde tulumbacılara olan ilgiyi de arttırmıştır. Bu ilginin neticesinde minyatürden, gravüre ve tablolara değin konu olan tulumbacılar çeşitli ressamlar tarafından farklı şekillerde betimlenmiştir.

Şekil 3: 18. Yüzyıla ait bir kıyafet albümünde tulumbacıların tasviri.

Kaynak:(çevrimiçi <https://islamansiklopedisi.org.tr/tulumbaci> 2021).

³⁹ Kemalettin Kuzucu, "İstanbul İtfaiyesi" *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İsam ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş. C: IV, 2015, s. 405.

⁴⁰ Kemalettin Kuzucu, "Ödön Seçenyi Paşa" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: II, Ankara 2019, s. 385.

⁴¹ Yüksel Çelik, "Tulumbacı" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 41, İstanbul, 2012, s. 371.

18. yüzyıla ait bir kıyafet albümünde omuzları üzerindeki tulumbalarıyla vakur bir görünüme sahip olan tulumbacılar, 19. yüzyıl sanatçıları tarafından dramatize edilerek resimlenmiştir. Gazetelerde yer alan gravürlerde olay yerine koşturan veya yangına müdahale eden tulumbacıların heyecanıyla felaketin neden olduğu acı tezat bir şekilde ele alınmıştır. Sanatçılar kaotik duygu durumuna odaklanarak şehirde günlük hayatın hızla değişen ve dönüşen anlık görünümünü resimlemiştir.

Şekil 4: İstanbul İtfaiyecisi (Fireman of Constantinople) *The Illustrated London News*, 1848, p. 172.

Kaynak:(çevrimiçi)https://books.google.com.tr/books?id=2NJCAQAIAAJ&pg=PA172&lpg=PA172&dq=the+illustrated+london+news+16+September+1848+great+fire+at+constantinople&source=bl&ots=G4m5oEWpm8&sig=ACfU3U3fumpGDg_RmLmu27MELZqeJx9H4Q&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwj3ntCrvoT2AhVER_EDHbTrA8QQ6AF6BAGIEAM#v=onepage&q&f=false 2021.

Şekil 5: İstanbul'un Yangını – Felaket mahalline giden bir itfaiye ekibi. (Önceki sayfaya bakın.)
(L'incendie De Constantinople.- Une escouade de Pompiers se rendant sur le théâtre du sinistre. Voir
le page précédente.) *L'illustration, Journal Universel*. 1870, p. 12.

Kaynak:(çevrimiçi)[https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.c008850448&view=1up&seq=22&skin=](https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.c008850448&view=1up&seq=22&skin=2021)
[2021](https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.c008850448&view=1up&seq=22&skin=2021) 2021.

Şekil 6: Amadeo Preziosi, Tulumbacılar, 1877, kâğıt üzerine karışık teknik, 53 x 68,5 cm,

Kaynak: Milli Saraylar Resim Müzesi, Env. No. 136/210.

19. yüzyılda İstanbul'a gelen ressam Amadeo Preziosi de *Tulumbacılar* resminde, İstanbul'un günlük yaşamından bir kesit sahnelemiştir. Tulumbacıların yangın yerine giderken sokaklarda yarattığı karmaşa ve heyecanın neden olduğu duygulara odaklanan sanatçı, belirgin bir kent peyzajını değil de birkaç minare ve kubbeye İstanbul'u betimlemiştir. Arka planda gördüğümüz ve şiddetini arttırarak büyüyen yangına doğru koşturan tulumbacılarla beraber onlara yol açan şehir halkı ve hatta sokak köpekleriyle 19. yüzyıl İstanbul'u için alışılmış ve fakat sıradan olmayan bir görünümü tuvaline aktarmıştır.

2.3. Yangın Kuleleri

18. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'a gelen Lady Montagu, şehirdeki insanların büyük bir kısmının yaşamları boyunca evlerinin yerle bir olduğuna bir ya da iki kez şahit olduğunu yazmaktadır. Bu yıkımların nedeni ekseriyetle yangınlardır.⁴² Ahşap dokunun yoğun olduğu İstanbul'da sık sık çıkan ve hızla yayılan yangınların nerede çıktığını öğrenmek yangına müdahaleyi kolaylaştırdığı için oldukça önemlidir. Bu nedenle İstanbul'da 18. yüzyıldan itibaren gözetleme amacıyla kuleler kullanılmıştır.

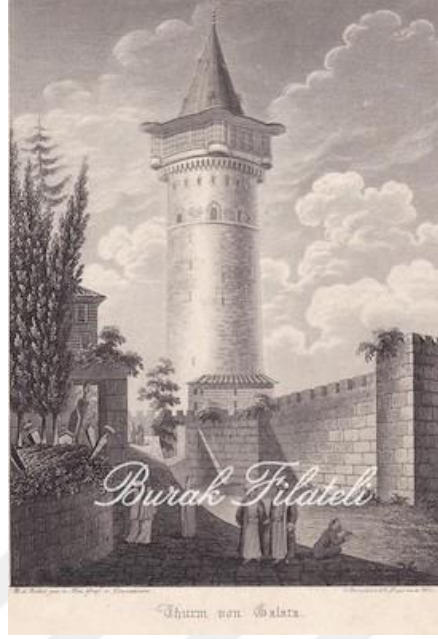
Bu kulelerden biri 1348 yılında Cenevizliler tarafından inşa edilen ve İstanbul'un fethinden itibaren çeşitli amaçlarla kullanılan Galata Kulesi'dir. 18. yüzyıldan itibaren yangın gözetleme amacıyla kullanılan kule birçok kez tadilat geçirerek zaman içinde değişmiştir. Önceleri nevbet* ancak daha sonra kös vurmak suretiyle yangınların şehre duyurulduğu Galata Kulesi, İstanbul'da yangınları gözetlemek için kullanılan ilk kuledir.⁴³

---

⁴² Lady Montagu, **Doğu Mektupları**, Ark Kitapları, İstanbul, 2014, s. 89.

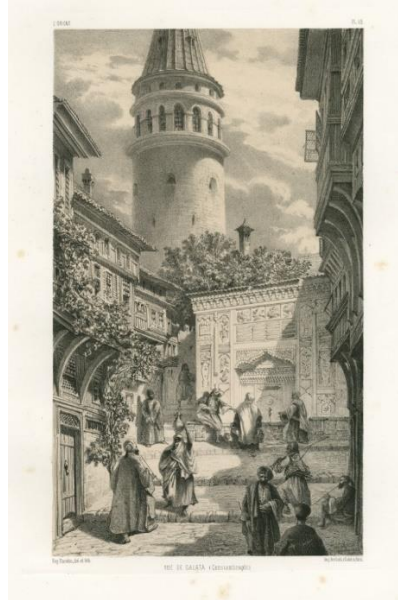
⁴³ Semavi Eyice, **Galata ve Kulesi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1969, s. 27.

*Nebbet: Askeri mızıkacı takımının hükümdarın sarayı veya otağı önünde davul vurarak icra ettiği mûsikî. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Şahin, Emre Aslan, "Ortaçağ Türk-İslam Devletlerinde Nebbet" **Asobid**, Sayı: 8, Aralık 2020, s. 107-144.

Şekil 7: Galata Kulesi, Graf Von Lövenhielm (Thurm von Galata) 1794 yılı yangınında külâhı ve duvarları zarar gören kulenin tamir edildikten sonraki görünümü. Bu kule de 1831 yılında yanmıştır.

Kaynak: Burak Müzayede, (çevrimiçi)<https://www.onlineburak.com/urun/2806111/galata-kulesi-graf-von-lovenhielm-1790-1858-bakir-baski-thurm-von-galata-1> 2021.

Şekil 8: Galata Sokağı, Eugène Flandin (Rue de Galata Constantinople) 1831 yılında yanarak zarar gören kulenin II. Mahmud tarafından yaptırılan biçimi.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-f/flandin-eugene-napoleon/eugene-napoleon-flandin-galata-sokagi-10102/> 2021.

İkinci kule ise yangın gözetleme amacıyla inşa edilen Beyazıt Yangın Kulesi'dir. İlk defa 1749 yılında Küçükpazar'da çıkan bir yangının ardından inşa edilen ahşap kule birkaç defa yangın geçirmiş ve yerine tekrar ahşap kule inşa edilmiştir. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla yıktırılan kulenin önemi anlaşılınca yerine tekrar kule inşa edilse de ahşap malzeme kullanıldığı için bu kulede kundaklanmış ve yerine 1828 yılında 85 metre yüksekliğinde kâgir kule inşa edilmiştir. İlk inşa edildiğinde külâhı geniş saçaklı ve ahşap örtülü olan kuleye 1849 yılında yapılan değişimlerle sekizgen planlı ve yuvarlak pencereli üç kat eklenerek bugünkü görünümüne ulaşmıştır.⁴⁴

Şekil 9: Beyazıt Yangın Kulesi, 1774 yılında çıkan Cibali yangınında yanan ilk kule,

Kaynak: Reşad Ekrem Koçu, “Bayazıt Yangın Kulesi,” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C: IV, İstanbul, 1960, s. 2264.

⁴⁴ Afife Batur, “Beyazıt Yangın Kulesi,” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C: II, İstanbul, 1994, s. 190.

Şekil 10: Beyazıt Yangın Kulesi (Vue De La Tour Du Seraskerat)

Kaynak: *II. Abdülhamid Albümü*, İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı.

Üsküdar'da bulunan üçüncü kule 1833 yılında adını aldığı köşkle birlikte Vaniköy sırtlarında bulunan Kenan Efendi Çiftliği'nde inşa edilmiştir. Kenan Efendi tarafından II. Mahmud'a hediye edilen köşk 1835 yılında yanınca padişah tarafından tekrar yaptırıldığı için adına İcâdiye Köşkü denmiştir.⁴⁵ Bu kuleden günümüze ulaşan belki de tek görsel Ayla Hariri koleksiyonuna ait bir tepside tespit edilmiştir. Resimde

⁴⁵ Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Döneminde İcâdiye Yangın Kulesi ve Çalışma Sistemi," *Üsküdar Sempozyumu V*, C: I, 3-5 Kasım 2007, s. 665-666.

gördüğümüz ve günümüze ulaşmayan kâgir köşk, bir subasman üzerine inşa edilen iki kat ve üzerinde bulunan cihannümadan oluşmaktadır. Kule ise bulunduğu konumun yüksekliğinden yararlandığı için diğer kulelere oranla yüksek bir yapı olarak inşa edilmemiştir.⁴⁶

Söz konusu üç kulenin de görüş alanı birbirinden farklı olup yangınları çeşitli yöntemlerle şehre haber vermektedirler. Beyazıt Kulesi'nde yangını haber vermek için gündüzleri büyük sepetler asılır, geceleri ise kırmızı, yeşil ve beyaz renklere fener kullanılırdı. Galata Kulesi'nde ise gündüzleri bayrak asılır, geceleri ise fener kullanılırdı. Bunların yanı sıra yangının çıktığı bölgeyi gösteren farklı işaretlerde kullanılır, top atılır ve *yangın var!* nidası sokaklarda yükselirdi.⁴⁷

Şekil 11: Ayla Hariri Koleksiyonu'na ait pulat tepsiden ayrıntı: solda İcadiye Köşkü ve Yangın Kulesi sağda ise Beyazıt Yangın Kulesi yangını şehre haber verirken resmedilmiştir.

Kaynak: Tarkan Okçuoğlu, *Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi 18. ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 196.

⁴⁶ Tarkan Okçuoğlu, **Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi 18. ve 19. Yüzyıllar**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 201-202.

⁴⁷ Reşad Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, C: IV, İstanbul, 1960, s. 2268.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI GÖRSEL KÜLTÜRÜNDE YANGIN SAHNELERİ

(17.-19. YY.)

3.1. 17. Yüzyıl Yangınları

Osmanlı Devleti tarihinde 1600 yılı isyanların yaşandığı bir yıl olarak bilinmektedir. İstanbul'da sipahi, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ise Celali isyanları yaşanmıştır.⁴⁸ Artan bu isyanlar nedeniyle Anadolu'da köylü toprağını terk etmiş böylece hazineye gelen vergiler azalmıştır. İstanbul da ise 17. yüzyıldan itibaren nüfus artarak büyümüş ve büyüyen nüfus beraberinde mesken dokusunun sıklaşarak sokakların daralmasına ve çıkmaz sokakların artmasına neden olmuştur. 17. yüzyıla gelindiğinde bir önceki yüzyıla oranla iki katı artan nüfus İstanbul ve kazalarında 700.000 ile 800.000 arasındadır.⁴⁹

İstanbul'un konut mimarisinde gördüğümüz bitişik nizamda ve ahşap malzeme kullanılarak inşa edilen evlerin varlığı yangınların meydana getirdiği tahribatın artmasına neden olmaktadır. Rüzgârın da etkisiyle kısa sürede yayılarak şehrin büyük bir kesimini küle çeviren İstanbul'un yangınları vekâyi'nâmelerde harîk veya ihrâk isimleriyle zikredilmektedir.

Tarihe geçen bu büyük yangınlardan biri 1633 yılında Cibali Kapı dışında bir kalafatçının çalıştığı esnada ateşin, rüzgârın etkisiyle çevre binalara sıçramasıyla başlamıştır. Kâtip Çelebi, hisarı aşan alevlerin Sultan Mehmed'den, Saraçhane'ye ve Yeniodalar'a kadar önüne kattığı her şeyi yakarak Molla Gürani Mahallesi'nde söndüğünü ve üç gün süren yangının şehrin beşte birini kül ederek ulema ve eşrafin saraylarının ve kitaplarının dahi yandığını yazmaktadır.⁵⁰ Padişah ve vezirlerin de

⁴⁸ J. Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Milliyet, yay. haz: Dr. Mümin Çevik, C: IV, İstanbul, 2010, s. 1180.

⁴⁹ Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, ed: Emre Yalçın, çev: Selim Deringil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 35.

⁵⁰ Kâtip Çelebi, **Fezleke**, Çamlıca Basım Yayın, haz: Zeynep Aycibin, C: II, İstanbul, 2016, s. 734.

söndürme çalışmaları için Sultan Selim Camii civarında olduğu yangında 20.000 evin yandığı tahmin edilmektedir.⁵¹

Yangının ardından halk arasında oluşan huzursuzluk havası kahvehanelerde dile getirilince IV. Murad fitne çıkar endişesiyle tüm kahvehaneleri kapattırarak tütün ve kahveyi yasaklamıştır. Haremeyn ve Mısır haricindeki Osmanlı topraklarında bu hüküm geçerli olmuş ve muhalefet edenler veya tütün ve kahveyle yakalananlar ise cezalandırılmıştır. Yangının ardından Yenicâmi’de vaaz veren Kadî-zâde’nin sözlerinden etkilenen padişah cemaatin dağılmasından sonra meyhaneleri de yıktırmıştır.⁵²

İstanbul’un 17. yüzyılda yaşadığı ikinci büyük yangın ise 1660 yılı Ayazma Kapısı yangınıdır.⁵³ Ayazma Kapısı’nda bir dükkânda çıkan yangın çevredeki kereste dükkânlarını da etkisi altına alarak Ağakapısı’nı tutuşturmuş ve böylece kısa sürede büyüyerek Süleymaniye, Şehzadebaşı ve Bayezıd semtlerini küle çevirmiştir. Uzun-Çarşı, Bedesten, Mahmutpaşa, Hocapaşa, Tahtakale, Yahudi mahalleleri, Alay Köşkü ve Atmeydanı’na kadar olan her yeri saran alevler, adı geçen bu semtlerde sağlam bina bırakmamıştır. Yangının diğer kolu ise Fatih, Yeniçeri odaları ve Molla Gürani ile Marmara kıyılarına ulaşmış ve Kadırga limanına kadar uzanmıştır.⁵⁴

Mehmed Halife, Ayazma Kapısı’nda Ahi Çelebi Camii’nin civarında tütün içen birinin sebep olduğu yangının kısa sürede Unkapanı’ndaki kerestecilere doğru yayılarak büyüdüğünü yazmaktadır.⁵⁵ Aznavuroğlu isimli Ermeni bir şair ise yangının Odun Kapısı’ndan zuhur ettiğini yazmıştır.⁵⁶ Eremya Çelebi, yangının tahrip ettiği alanda bulunan bütün mesken ve dini yapıların, dükkân, çarşı ve hanların içinde

⁵¹ J. Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Milliyet, yay. haz: Dr. Mümin Çevik, C: IV, İstanbul, 2010, s. 1389.

⁵² Kâtib Çelebi, **Fezleke**, Çamlıca Basım Yayın, haz: Zeynep Aycibin, C: II, İstanbul, 2016, s. 735.

⁵³ Mehmed Halife, **Târih-i Gilmânî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, haz: Kâmil Su, Ankara, 1986, s. 96.

⁵⁴ Vahit Çabuk, “XVII. Yüzyılda İstanbul Yangınları ve Kâtib-zâde’nin 1070 (1660) Yangını Hakkında Manzum Bir Tarihi”, **Türk Kültürü Aylık Dergi**, sayı:125, Ankara, 1973, s. 285.

⁵⁵ Mehmed Halife, **a.g.e.**, s. 96.

⁵⁶ Kevork Pamukciyan, **İstanbul Yazıları**, Aras Yayıncılık, C: I, İstanbul, 2002, s. 91.

bulunan eşyalarla birlikte tamamen yandığını İstanbul’da daha önce böyle bir yangının yaşanmadığını belirtmektedir.⁵⁷

Mehmed Halife, ölü sayısının 2700 olduğunu belirterek yangının ardından ailelerin birbirini kaybettiğini ve ölülerini dahi tanıyamadıklarını yazmaktadır.⁵⁸ Bununla beraber suyollarının ve fırınların tahrip olması nedeniyle susuzluk ve kıtlık başlamıştır.⁵⁹ İnşaat malzemesi fiyatlarının yükselmesiyle yeniden evlerini yaptıramayan bir kesim halk, yaşadıkları felaketin acısı ve yoksulluğun getirdiği hastalık nedeniyle hayatını kaybetmiştir.⁶⁰ Bazıları ise çevre illere ve köylere göç etmiştir.⁶¹ Yangının neden olduğu tahribatın ihmalden kaynaklı olduğu düşüncesiyle Sadrazam olan Köprülü, Dabbâğ Mehmed Paşa’yı idama mahkûm etmiştir.⁶²

3.1.1. Minyatürlere Konu Olan Yangınlar

1660 yılı yangınının halk üzerinde neden olduğu maddi ve manevi yıkım yazılı ve görsel kültüre de yansımıştır. Bu yansımanın önemli bir ürünü olan *Venedik Albümü*’nde yer alan iki minyatür çarşı ressamlarının kaleminden çıkmıştır. Metin And, *Venedik Albümü*’nün IV. Mehmed döneminde yapıldığını ve dolayısıyla bu minyatürlerin 1660 yılı yangınına gösterebileceğini düşünmektedir.⁶³

Çarşı ressamlarının günümüze ulaşan albümleri dünyanın çeşitli müzelerinde bulunmaktadır. İstanbul’a gelen yabancıların satın aldığı veya ısmarlamaları üzerine resimlenen bu albümlerde süslemenin ve ayrıntıların değil resimlenen konunun kendisi önemlidir. Bu nedenle tarihi belge niteliği taşıyan albümler aynı zamanda halk resminin de önemli örnekleridir. Dışarıdan bakan bir çift göz olarak değil burada

⁵⁷ H. D. Andreasyan, “Eremya Çelebi’nin Yangınlar Tarihi”, **Tarih Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Sayı:27 İstanbul, Mart 1973, s. 72.

⁵⁸ Mehmed Halife, **Târih-i Gilmânî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, haz: Kâmil Su, Ankara, 1986, s. 98-99.; Kevork Pamukciyan, **İstanbul Yazıları**, Aras Yayıncılık, C: I, İstanbul, 2002, s. 100.

⁵⁹ H. D. Andreasyan, **a.g.e.**, s. 72.

⁶⁰ H. D. Andreasyan, **a.g.e.**, s. 73.

⁶¹ Kevork Pamukciyan, **a.g.e.**, s. 106.

⁶² J. Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Milliyet, yay. haz: Dr. Mümin Çevik, C:VI, İstanbul, 2010, s. 1639.

⁶³ Metin And, **Osmanlı Tasvir Sanatları 2: Çarşı Ressamları**, YKY, İstanbul, 2018, s. 50.

yaşayan ve burayı bilen birinin kaleminden çıkan resimler Osmanlı toplumunun gündelik yaşantısını gerçekçi bir üslupla aktarmaktadır.⁶⁴

İstanbul'un büyük bir kesimini küle çeviren ve kaynaklarda daha önce benzerinin yaşanmadığı yazılan 1660 yılı yangının minyatüre yansması ve çarşı ressamlarının elinden çıkan albümde kendine yer bulması doğal afetlerin sosyo-kültürel değişimlerde oynadığı rolün önemini göstermektedir.

Şekil 12: Yangın

Kaynak: Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları 2: Çarşı Ressamları*, YKY, İstanbul, 2018, s. 50.

Venedik Albümü'nde yer alan ilk minyatürde renk kullanımındaki çeşitlilik oldukça azdır. Mimari çizimlerde ayrıntıya yer vermeyen ressam her türlü süsleme öğesinden kaçınmış gibi görünmektedir. Derinlik algısının verilmediği sahnede evler şematik çizilmiş ve Süleymaniye Camii gibi önemli bir yapının dahi detayları

⁶⁴ Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları 2: Çarşı Ressamları*, YKY, İstanbul, 2018, s. 43-51.

resmedilmediği için yazılı kaynaklardan yola çıkarak tespit yapmak mümkün olmuştur. Buna karşılık insan anatomisi ve portresi, figürlerin jest ve mimikleri ise oldukça gerçekçi ele alınmıştır.

Eremya Çelebi, 1660 yılı yangınında zarar gören Süleymaniye Cami'nden bahsederken minarelerinin meşale gibi yandığını yazmaktadır. Aznavuroğlu'nun yangına dair manzumesinde yer alan dizeler ise yukarıdaki minyatürde resmedilen minareleri tutuşmuş cami görselini yazılı olarak betimlemektedir.⁶⁵ Şahit olduğu yangın hakkında kaleme aldığı şiiriyle hem yangının tarihini hem de etkilediği semtler ile yanan saray, bedesten ve çarşı gibi birçok yapıyı da yazan Kâtip-zâde ise yaşananların halkı nasıl etkilediğini edebi ve fakat sade bir dille aktarmaktadır. Süleymaniye Camii'nin yanan dört minaresini orduda yanan sultan meşalesine benzeten Katib-zâde'nin şiiri ve diğer metin örnekleri her iki minyatürün de 1660 yılı yangınına konu edildiğini göstermektedir.⁶⁶

Caminin etrafında bulunan ve Doğan Kuban'ın sıra ev tanımına uyan bitişik nizamda resmedilmiş konutların alev aldığı görülmektedir.⁶⁷ Caminin gerisinde resmedilen yangından kurtarabildiği eşyalarıyla birlikte kaçan insanlar, yazılı kaynaklarda belirtilen ifadelerin küçük bir tasviri niteliğindedir. Mehmed Halife, kaçan insanların oluşturduğu görüntüyü mahşer yerine benzetirken,⁶⁸ Eremya Çelebi, ailelerini kaybeden insanların birbirini ancak otuz gün içinde bulabildiğini yazmaktadır.⁶⁹ Kâtip-zâde, yangın esnasında sersemleyen insanların el ve ayaklarının yandığını ve birçok insanın evsiz kaldığını yazmaktadır.⁷⁰ Aznavuroğlu'na ait aynı manzumede ise yangın esnasında insanların sergilediği davranışlar betimlenmektedir.⁷¹

⁶⁵ Kevork Pamukciyan, **İstanbul Yazıları**, Aras Yayıncılık, C: I, İstanbul, 2002, s. 93-104.

⁶⁶ Vahit Çabuk, "XVII. Yüzyılda İstanbul Yangınları ve Kâtip-zâde'nin 1070 (1660) Yangını Hakkında Manzum Bir Tarihi", **Türk Kültürü Aylık Dergi**, sayı:125, Ankara 1973, s. 288.

⁶⁷ Doğan Kuban, **Türk Ahşap Konut Mimarisi: 17.- 19. Yüzyıllar**, ed. Perihan Usta, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 57.

⁶⁸ Mehmet Halife, **Târih-i Gilmânî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, haz. Kâmil Su, Ankara, 1986, s. 97.

⁶⁹ H. D. Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", **Tarih Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Sayı:27 İstanbul, Mart 1973, s. 72.

⁷⁰ Vahit Çabuk, **a.g.e.**, s. 289.

⁷¹ Kevork Pamukciyan, **a.g.e.**, s. 94.

Yeniçeriler söndürdükleri evlerin sahiplerinden maddi olarak karşılık beklemekte ancak beklentileri karşılanmadığında söndürme çalışmalarını bırakabilmektedir.⁷² Bu nedenle ön planda gördüğümüz figürler söndürme çalışmalarını teşvik etmek amacıyla burada bulunan devlet adamları olmalıdır.⁷³ Padişahın da Kadirga Limanı'nda bulunan sarayın söndürülmesi için çalışanlara gümüş hediyeler dağıttığı yazmaktadır.⁷⁴

Şekil 13: Yangın

Kaynak: Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları 2: Çarşı Ressamları*, YKY, İstanbul, 2018, s. 50.

⁷² Uğur Göktaş, “Tulumbacılık”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, C: VII, İstanbul, 1994, s. 303.

⁷³ J. Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Milliyet, yay. haz: Dr. Mümin Çevik, C: V, İstanbul, 2010, s. 1389.

⁷⁴ Kevork Pamukciyan, *İstanbul Yazıları*, Aras Yayıncılık, C: I, İstanbul 2002, s. 104.

Venedik Albümü’nde yer alan ikinci minyatürde yanan evlerin ve camilerin yanı sıra resmedilen han ile daha geniş bir alan olasılıkla bir mahalle görülmektedir. İlk minyatürle aynı tekniğe sahip olan bu minyatürde de renk kullanımı sınırlı tutulmuş ve mimari öğeler şematik resmedilerek ayrıntılara yer verilmemiştir. Ancak ilkinde olduğu gibi burada da insan anatomisi ve portresi oldukça gerçekçi resmedilmiştir. Bu durum ressamın minyatürün teknik detaylarına hâkim olduğunu ancak sanatsal bir kaygı gütmeye için resmetmeye gereksinim görmediğini düşündürmektedir. Ayrıca renk kullanımındaki çeşitlilik, süsleme öğeleri ve mimari detaylar resmin maddi değerini de belirlediği için ressamın hizmet sunduğu kesimin ekonomik gücüne göre çizim yaptığını da söylemek mümkündür. Bu sebeple konunun kendisini önceleyen ressam için betimlemedeki eksiklikler teknik bilginin yetersizliğinden kaynaklı diye düşünmek yanlış olacaktır.

Birçok cami ve evi yanarken gördüğümüz görselde yeniçeriler yıkma (hedm) yöntemini kullanarak yangını söndürmeye çalışmaktadır. 17. yüzyılın ilk yarısında İstanbul’da görev yapan ve birçok yangına şahit olan Hollanda Elçisi Ernst Brinck, yeniçerilerin yangına su ile müdahale etmediklerini bunun yerine yangının her iki tarafında yer alan ve henüz yangının ulaşmadığı evleri yıkarak yangının yayılmasını önlemeye çalıştıklarını yazmaktadır.⁷⁵

Eremya Çelebi, yangını söndürmek için Dabbağ Paşa’nın yanı sıra Kaymakam Süleyman Paşa, sekbanbaşı, bostancıbaşı ve birçok askerin çalıştığını ancak başarılı olamadıklarını yazmaktadır.⁷⁶ Rüzgârında etkisiyle kısa sürede yayılan alevlerin boyunun 40 metreye kadar ulaştığı ve gökyüzünün görülmediği 1660 yılı yangınında minyatürde gördüğümüz gibi birçok semt yanarak yok olmuştur.⁷⁷

Ressamın, yangının neden olduğu felaketin yalnızca binalara değil insanlara da zarar verdiği gerçeğini öyküleyici bir bakış açısıyla handa mahsur kalan figür üzerinden betimlemeye çalıştığı düşünülebilir. Farklı rakamlar vermekle birlikte

⁷⁵ B.J. Slot, “The Fires In İstanbul 1782 and 1784 According to Maps and Reports By Dutch Diplomatic Representatives”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 4-5, 1976, s. 47.

⁷⁶ H. D. Andreasyan, “Eremya Çelebi’nin Yangınlar Tarihi”, *Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Sayı:27 İstanbul, Mart 1973, s. 73.

⁷⁷ Kevork Pamukciyan, *İstanbul Yazıları*, Aras Yayıncılık, C: I, İstanbul, 2002, s. 103.

kaynaklarda yıkılan yapıların altında kalarak can verenlerden bahsedilmektedir.⁷⁸ Aznavuroğlu'nun yangın hakkında kaleme aldığı başka bir manzume de ölenlerin sayısının bilinmediği yazmaktadır.⁷⁹ Mehmet Halife ise 2700 kişinin öldüğü bilgisini vermektedir.⁸⁰ Bu bilgiler ışığında minyatürün oldukça gerçekçi resmedildiğini söylemek mümkündür.

1660 yılı Ayazma Kapısı yangınının görsel sanatlara yansıması toplumu yalnızca sosyo-ekonomik olarak değil aynı zamanda psikolojik olarak da etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Meğrili Patrik İstepannos alevlerin taşları bile küle çevirdiğini Aznavuroğlu ise bazı insanların delirdiğini yazmaktadır. Bu satırlar bile yangının büyüklüğü ve neden olduğu felaketi anlatmak için yeterlidir. Yangın esnasında evlerini, mallarını ve hatta ailelerini kaybeden insanlar yangının ardından ise su yollarının ve fırınların tahrip olması nedeniyle ekmek ve su kıtlığı yaşamıştır.⁸¹

Mehmet Halife, esnafın alışverişe hile karıştırmasını, ahlaki meseleleri ve inanç zayıflığını yangına sebep göstermektedir.⁸² Meğrili Patrik İstepannos ise Kitab-ı Mukaddeste yer alan ifadelerden yola çıkarak günahkâr ve isyankâr insanlara Tanrı'nın bir öğüdü ve uyarısı olduğunu belirterek yangını ilahi bir güç ile ilişkilendirmektedir.⁸³ Aznavuroğlu'na ait diğer bir manzume de ise insanların yangının ardından yola gelmedikleri yazmaktadır.⁸⁴

Yangının sebebini toplumun ahlaki ve inanç dünyalarının zayıflığı ile ilişkilendiren bu görüşler asıl neden olan ahşap malzeme ile sık ve plansız inşa edilen konutların varlığına gölge düşürmektedir. Ahşap malzemenin ekonomik olarak daha ucuz olması da yangın gerçeğini bastırmaktadır. Bu nedenle 19. yüzyıla kadar yaşanan yangınların ardından şehirde yeniden ahşap konutlar yapılmıştır. 19. yüzyılda ise

---

⁷⁸ J. Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Milliyet, yay. haz: Dr. Mümin Çevik, C: VI, İstanbul, 2010, s. 1639; Kevork Pamukciyan, **İstanbul Yazıları**, Aras Yayıncılık, C: I, İstanbul, 2002, s. 92.

⁷⁹ Kevork Pamukciyan, **a.g.e.**, s. 94.

⁸⁰ Mehmet Halife, **Târih-i Gilmânî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, haz. Kâmil Su, Ankara, 1986, s. 99.

⁸¹ Kevork Pamukciyan, **a.g.e.**, s. 93-99.

⁸² Mehmet Halife, **a.g.e.**, s. 96.

⁸³ Kevork Pamukciyan **a.g.e.**, s. 100.

⁸⁴ Kevork Pamukciyan **a.g.e.**, s. 94.

özellikle büyük yangınlar sonrasında konut yapımında kâgir malzeme kullanımı kısmen de olsa artmıştır.⁸⁵

İstanbul'un Müslüman ve gayrimüslim vatandaşlarının, yangının ardından hem inanç hem de düşünce dünyalarını yansıtan yukarıdaki ifadeler, yangın temalı resimlerin yalnızca tarihi bir olayı betimlemek için değil aynı zamanda yaşanan felaketi anımsatarak manevi yönden çıkarım yapılmasını da amaçlamış olabilir.

3.2. 18. Yüzyıl Yangınları

Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketlerinin başladığı 18. yüzyılda iç ve dış politikada birçok sorun yaşanmıştır. Pasarofça Antlaşması'yla batıda ve kuzeyde sağlanan barış neticesinde oluşan huzur ortamı Kâğıthane ve çevresinin düzenlenmesine ve burada başlayan eğlencelere yol açmıştır. Lale Devri olarak anılan bu dönemde Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa seyahatinin ardından sunduğu raporla başlayan Kâğıthane ve çevresindeki imar hareketleri yalnızca bu bölgeyle sınırlı kalmamıştır.⁸⁶ Doğu'da devam eden savaşlar nedeniyle halka yeni vergiler konması ve devletin taşrada asayişi sağlayamaması İstanbul'a göçü arttırmış, artan göçle gelen işsizlik ve esnafın memnuniyetsizliği gibi bir dizi sebep padişaha ve sadrazama olan güveni azaltmıştır.⁸⁷ 1730 yılında Patrona Halil isyanıyla Lale Devri son bulmuş olsa da devrin alışkanlıkları ve ıslahat hareketleri devletin birçok kurumunda devam etmiştir.⁸⁸ Özellikle askeri alanda yapılan ıslahatlarda teknik gelişmeler görülmektedir. Bu gelişmelerden biri olan ve 1722 yılında kurulan Tulumbacı Ocağı'yla birlikte yangınla mücadelede yeni bir dönem başlamıştır.

Tarih-i Göynüklü'de 1711-1759 yılları arasında İstanbul'da çıkan yirmi beş yangın kaydı bulunmaktadır.⁸⁹ *İzzî Tarihi*'nde ise 1744-1752 yılları arasında on bir

⁸⁵ Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, ed: Emre Yalçın, çev: Selim Deringil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 66-67.

⁸⁶ Ayda Arel, **Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1975, s. 21.

⁸⁷ Münir Aktepe, "Ahmed III." **TDV İslam Ansiklopedisi**, C: II, İstanbul, 1989, s. 35-36.

⁸⁸ Ayda Arel, **a.g.e.**, s. 46.

⁸⁹ Göynüklü Ahmed Efendi, **Târîh-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi 1123-1172/1711-1759)**, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 39-557.

yangının kaydı bulunmaktadır.⁹⁰ Şiddeti ve yıkıcı etkileri en fazla olan yangınlar ise 1750 yılında yaşanmıştır.

3 Şubat 1750⁹¹ saat iki buçukta Ayazma Kapı-Küçükpazar semtinde başlayan yangın ertesi güne kadar devam etmiştir. Alevlerin bir kolu Süleymaniye Bimârhânesi ve bir kolu ise Vefa Camii'ne kadar uzanarak bu semtlerde birçok zarara sebep olmuştur.⁹² 15 saat kadar süren bu yangında altı bin civarında ev ve saray yanmış ve mahzenlerde kalan eşyalar dahi yağmalanmıştır.⁹³

27 Nisan 1750⁹⁴ pazartesi gecesi saat beşte Mercan Kolluğu yakınlarında tahta bir handa çıkan yangın, rüzgârın etkisiyle kısa sürede Bitpazarı'na ilerleyerek birçok kâgir han ve mahzeni yakmıştır. Parmakkapı ve Okçular tarafına doğru ilerleyen alevler ertesi gün saat beşte Tatlıkuyu civarında sönmüştür. Bu esnada Yeniçeri Ağası olan Kelleci Mustafa Ağa göreve geldiği iki aydan bu yana şehirde birçok yangın çıktığı için halkın yangıncı ağa ithamlarına gark olmuş ve “Halkın lisânları, Hakk'ın kalemleridir” düsturu uyarınca yangından dört gün sonra azledilmiştir.⁹⁵ Bu yangından evvel Üsküdar semtinde bulunan ve teftiş edilip aileleriyle birlikte memleketlerine gönderilen eşkıyanın şehre geri gelerek yangın esnasında intikam almak amacıyla birçok yeri ateşe vererek yangının büyümesine sebebiyet verdiği söylentisi çıkmıştır. Alevlerden etkilenen hane sayısı bilinmemekle birlikte bin yedi yüz kadar dükkânın yandığı tahmin edilmektedir.⁹⁶

---

⁹⁰ İzzî Süleyman Efendi, **İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/1744-1752)**, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 5-978.

⁹¹ İzzî Tarihi'nde yangının hicrî, 25 Safer 1163 günü başladığı yazmaktadır. Başvurulan kaynaklarda hicrî takvimle yazılan tüm tarihler Türk Tarih Kurumu'nun takvim dönüştürme programı esas alınarak miladi takvime dönüştürülmüş ve tez metninin tamamına uygulanmıştır. Tezin devamında hicrî takvimle yazılan tüm tarihler yukarıda olduğu gibi dipnotlarda belirtilecektir.

⁹² İzzî Süleyman Efendi, **a.g.e.**, s. 729.

⁹³ Göynüklü Ahmed Efendi, **Târîh-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi 1123-1172/1711-1759)**, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 506.

⁹⁴ Tarih-i Göynüklü'de yangının hicrî, 27 Cemâziye'l-ülâ 1163 günü başladığı yazmaktadır.

⁹⁵ İzzî Süleyman Efendi, **a.g.e.**, s. 771.

⁹⁶ Göynüklü Ahmed Efendi, **a.g.e.**, s. 507.

1752-1766 yılları arasını kapsayan *Hâkim Efendi Tarihi*'nde ise yüz yedi yangın kaleme alınmıştır. Bunların içinden 1755 Hocapaşa yangını ile 1756 Cibali yangını 18. yüzyılın büyük yangınları arasındadır.⁹⁷

6 Temmuz 1756 Salı günü⁹⁸ Cibali kapısında Yahudi hanelerinin birinde çıkan yangın kırk sekiz saat sürmüştür. Rüzgârın etkisiyle yayılan alevlerin bir kolu Unkapanı, bir kolu Süleymaniye ve bir kolu ise Vefa meydanından Şehzade Camii'ne ve Yenikapı'ya kadar ilerlemiştir. Başka bir kolu ise Zeyrek'ten Saraçhane ve Et Meydanı'na, Aksaray, Avratpazarı ve Davudpaşa İskelesi ile beraber Ayakapı'ya kadar yayılmıştır. Hâkim Efendi, padişah ve paşaların da söndürülmesi için destek verdiği alevlerin, Allah'ın yardımı ile son bulduğunu yazmaktadır. Ayrıca yetmiş yedi bin dört yüz hane, otuz dört bin iki yüz dükkân, otuz altı hamam, yüz otuz medrese, üç yüz otuz beş değirmen ve yüz elli adet cami ve mescidin yandığını belirtmektedir.⁹⁹

İstanbul'da bulunan ahşap yapıların yaz aylarıyla birlikte ısınmaları alev almalarını kolaylaştırdığı için yangınların neden olduğu felaketlerin sonuçları da artmaktadır.¹⁰⁰ Nitekim 1782 yılında çıkan iki büyük yangın bu duruma örnektir.

24 Temmuz'da¹⁰¹ Balat ve Fener Kapısı arasında Dibek Mahallesi'nde çıkan yangın yerine kısa bir süre sonra ulaşan tulumbacılar rüzgârın etkisiyle yayılan alevlere müdahalede yetersiz kalmışlardır. Yirmi dört buçuk saat süren yangın birçok semtte tahribata neden olmuştur.¹⁰² 23 Ağustos'ta¹⁰³ Gül Camii yakınlarında çıkan bir diğer yangın ise kırk sekiz veya elli iki saat sürerek geçtiği yerlerde birçok yapıyı küle çevirmiştir. Tulumbarın ve taşınan suların söndürme çalışmalarında yetersiz kaldığı

---

⁹⁷ Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)*, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C: I-II, İstanbul, 2019, s. 12.-1232.

⁹⁸ Hâkim Efendi Tarihi'nde yangının hicrî, 8 Şevval 1169 Pazartesi gecesi saat ikide başladığı yazmaktadır.

⁹⁹ Mehmed Hâkim Efendi, *a.g.e.*, s. 395.

¹⁰⁰ Derviş Efendi-zâde Derviş Mustafa Efendi, *1782 Yılı Yangınları (Harik Risâlesi 1196)*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 62.

¹⁰¹ Hâkim Efendi Tarihi'nde yangının hicrî, 13 Şaban 1196 Salı Günü saat on bir on beşte başladığı yazmaktadır.

¹⁰² Derviş Efendi-zâde Derviş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 54.

¹⁰³ Derviş Efendi-zâde Derviş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, 14 Ramazan 1196 Perşembe gecesi saat üç on beşte yangının başladığı yazmaktadır.

yangının ardından halkın büyük bir kısmı çevre semtlere ve illere gönderilerek iskân edilmiştir.¹⁰⁴

18. yüzyıl yangınlarına neden olarak somut gerekçelerin yanı sıra soyut gerekçeleri de yazan Derviş Efendi-zâde Anadolu ve Rumeli’de yaşanan sıkıntıların İstanbul halkı tarafından önemsenmediğini, gösterişe önem veren kadın ve erkeklerin yüksek binalar yaptırarak Allah’ın gazabını üzerine çektiğini ve tüm bunları ders alınması için yazdığını ifade etmektedir.¹⁰⁵ Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen çeşitli sebeplerle önüne geçilemeyen yangınlara karşı ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında önlem alınmaya çalışılmıştır.

---

¹⁰⁴ Derviş Efendi-zâde Derviş Mustafa Efendi, **1782 Yılı Yangınları (Harik Risâlesi 1196)**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 57.

¹⁰⁵ Derviş Efendi-zâde Derviş Mustafa Efendi, **a.g.e.**, s. 50, 62.

3.2.1. Gravürlere Konu Olan Yangınlar

Şekil 14: 1755 İstanbul Yangınının Görünümü- ressam adı bilinmiyor. (View Of Constantinople With The Fire of 1755 – İtalian School)

Kaynak:(çevrimiçi)<https://www.1st-art-gallery.com/Italian-School/View-Of-Constantinople-With-The-Fire-Of-1755.html> 2021.

İstanbul’da 1755 yılında yaşanan bir yangının resmedildiği yukarıdaki gravür *Hâkim Efendi Tarihi*’nde anlatılan Hocapaşa yangını olmalıdır. Rüzgârın etkisiyle alevlerin birkaç kola ayrılarak ilerlediği yönü gösteren gravür, yangının sur içinde etkilediği alanı resmederek felaketin büyüklüğü hakkında fikir vermektedir. Büyük yangınları dahi kısa sürede unutan İstanbul halkını adeta hafızasız bir toplum olarak nitelendiren Amicis, bu yangınlarla birlikte birçok yapının yanı sıra taşınabilir kültür varlıklarının da kül olmasıyla şehrin hafızasının derinden yara aldığını eklememektedir.¹⁰⁶

Pera tepelerinden resmedilen gravürün benzer bir örneğinde ise alevler olmaksızın sur içi İstanbul’u, Galata, Tophane ve Kadıköy kıyıları görülmektedir.¹⁰⁷ 18. yüzyıl İstanbul’unu detaylarıyla resmeden gravürde 1755 yılı yangını yaşanmadan

¹⁰⁶ Edmondo De Amicis, *İstanbul (1874)*, çev: Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 253.

¹⁰⁷(çevrimiçi)<https://www.peramuzesi.org.tr/blog/18-ve-19-yuzyil-resimlerinde-istanbul%E2%80%99un-tarihi-yarimadasi/1505> 2021.

inşaat süreci bitmiş olan Nuruosmaniye Camii seçilebilmektedir.¹⁰⁸ Büyük olasılıkla benzerlerinin de çizildiği bu gravüre şahidi olduğu ve etkilendiği yangını ekleyen ressam şehrin gösterim biçimini yeniden yorumlamaktadır.

29 Eylül 1755 Pazartesi günü¹⁰⁹ Hocapaşa semtinde Demirkapı hizasında bir evden çıkan alevlerin şiddeti sadece yangın mahallinde değil Süleymaniye ve Şehzade semtlerinde dahi hissedilmiş ve bu semtlerde durulmaz olmuştur. Şiddetli rüzgârın etkisiyle Kadirga Limanı ve Ayasofya semtlerine de sirayet eden alevler yedi sekiz kola ayrılarak Bahçekapısı'na değin ilerlemiştir. Bir kolu Paşakapısı'ndan Derziler Kârhanesi'ne ve Defterdar Kapısı'na ve Divanyolu'ndan Mehterhâne ve Defterhâne'ye ilerleyen alevlerin diğer bir kolu Mahmudpaşa Çarşısı'ndan Çukacılar Hanı'na ve başka bir kolu ise Ayasofya Çarşısı'ndan Soğukçeşme semtine kadar yayılmıştır. Otuz altı saat süren yangın esnasında padişah Topkapı Sarayı'nın Soğukçeşme kapısını halka açtırmıştır.¹¹⁰

Hâkim Efendi, padişah ve halkın gözyaşlarına karşı Allah'ın merhamet göstermesiyle alevlerin söndüğünü yazmaktadır.¹¹¹ Tüketecek bir şeyi kalmadığı için kendiliğinden sönen yangınları manevi bir güçle açıklamaya çalışan Hâkim Efendi'nin bu ifadeleri tulumbacı teşkilatının daha 18. yüzyılın ikinci yarısında yetersiz kaldığının ve yeniliğe ihtiyacı olduğunun da göstergesidir.

---

¹⁰⁸ Gravürün detaylı bilgisine erişemediğim için; Nuruosmaniye Cami'nin tarihi ve bu çalışmanın 19. bölümünde ele alınan gravürlerde 1836 tarihli ilk köprünün istisnasız resmedilmiş olması, incelediğimiz gravürün 1755 veya en geç 1826 Hocapaşa yangınına gösterme olasılığını arttırmaktadır.

¹⁰⁹ Hâkim Efendi Tarihi'nde yangının hicri, 22 Zilhicce 1168 Pazar gecesi saat altıda başladığı yazmaktadır.

¹¹⁰ Mehmed Hâkim Efendi, **Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)**, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C: I, İstanbul, 2019, s. 326-328.

¹¹¹ Mehmed Hâkim Efendi, **a.g.e.**, s. 328.

3.3. 19. Yüzyıl Yangınları

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda başlayan reform hareketleri 19. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'na kadar teknoloji, bilim ve eğitim alanlarıyla sınırlı kalan reformlar bu tarihten sonra daha kapsamlı bir devlet politikası haline gelmiştir.¹¹²

II. Mahmud'un devlet adamlarını ve halkı da yanına alarak 1826 yılında son defa kazan kaldıran yeniçerilerin isyanını bastırmasıyla yeni bir ivme kazanan reform hareketleri kendisinden sonra gelen Abdülmecid döneminde de devam etmiştir. Vak'anüvisler tarafından Vak'a-i Hayriye olarak adlandırılan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte yeniçerilerden oluşan Tulumbacı Ocağı da kaldırılmıştır.¹¹³ Benzer bir teşkilat kurulana kadar geçen sürede ise şehirde çıkan yangınlara müdahale edilememiştir.¹¹⁴

19. yüzyılda şehirde çıkan yangınların sayısı önceki yüzyıllara göre artış göstermektedir. İstatistiklere göre 1663 ile 1839 yılları arasında İstanbul ve Galata'da 109 büyük yangın kaydedilirken 1853 ile 1906 yılları arasında 229 yangın kaydedilmiştir. Bunun en önemli sebebi artan nüfusla birlikte sık ve plansız inşa edilen ahşap konutlardır. Sokak ve caddelerin dar, teknik donanımın ve suyun yetersiz olması yangına müdahaleyi geciktirirken, hava koşulları da yangının kontrol altına alınmasını zorlaştırmıştır.¹¹⁵

1864 tarihinde Münif Paşa'nın *Mecmua-i Fünun*'da yayımlanan "Harik-i İstanbul" başlıklı makalesi istatistikleri doğrular niteliktedir. Münif Paşa iki "ayıp" diye nitelendirdiği yangın ve vebadan İstanbul'un kurtulamadığını yazmaktadır.¹¹⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar ise şehrin neredeyse otuz yılda bir çıkan yangınlar nedeniyle

¹¹² Enver Ziya Karal, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C: I, Ankara, 't.y.' s. 55-192.

¹¹³ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 148-149.

¹¹⁴ Erhan Afyoncu, Uğur Demir, Ahmet Önal, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010, s.150.

¹¹⁵ Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, ed: Emre Yalçın, çev: Selim Deringil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 68.

¹¹⁶ Necdet Sakaoğlu, "Yangınlar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, C: VII, İstanbul, 1994, s. 427.

yeni baştan yapıldığını yazmaktadır.¹¹⁷ 1840'lı yıllardan önce yangın çıkan bölgeler eski haliyle yeniden inşa edilirken bu tarihten sonra yangınları önlemek ve şehre modern bir görünüm getirmek amacıyla bir dizi yeni kanun ve nizamname uygulamaya konulmuştur. Böylece yangınların ardından tahribata uğrayan bölgelerde planlı bir inşa programı izlenmeye çalışılmıştır.¹¹⁸

İstanbul halkını ekonomik ve psikolojik yönden etkileyen yangınlar şehrin kültürel ve tarihi dokusunu da yok etmiştir. Tanpınar, yangınların taşınabilir kültür varlıklarını yok ettiğini, Bakî'nin veya Nefî'nin evlerini biliyor olsaydık bu şairleri başka türlü tanıyabileceğimizi yazmaktadır. Yangından ancak Allah'ın yardımıyla kurtulacağına inanan İstanbul halkı için ilginçtir ki bu dönemde seyir zevki oluşmuştur.¹¹⁹

1800'lerin başından itibaren Avrupa'da görülmeye başlanan romantizm akımından etkilenen sanatçılar kompozisyonlarında daha fazla manzaraya yer vererek renkleri çarpıcı bir biçimde kullanmışlardır. Böylece hemen her konuda dramatik bir üslup yaratarak duygu ve düşüncelerini ifade etmeye çalışmışlardır. Caspar David Friedrich ve William Turner gibi romantik ressamların peyzajlarında hareketli ve ışıklı renk lekeleriyle öne çıkan doğa detayları, izleyici de korku, dehşet ve panik gibi heyecan verici duyguları uyandırmaktadır. Özellikle Turner'ın kar fırtınaları, hırçın dalgalar veya yangın gibi trajik temaları ele aldığı tuvallerinde karşımıza çıkan güçlü gölge ışık oyunları romantik üslubu yansıtan önemli örneklerdendir. Bu dönemde Avrupa resim sanatında tek başına bir konu haline gelen doğa olayları Osmanlı görsel kültürünü de etkilemiş ve kentte sık sık çıkan yangınlar farklı nedenlerle ve birden fazla resim türüne yansımıştır.

İstanbul'a gelen seyyahların da ilgisini çeken ve yazılarına konu olan yangınlar çeşitli sanatçılar tarafından tuvalere ve duvar resimlerine yansımış ve her biri kendine ait bir üslupla şahit oldukları bu görsel hazzı izleyiciyle paylaşmaya çalışmışlardır. İstanbul yangınlarını resmeden sanatçıların bir kısmının da romantizm akımından

¹¹⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Beş Şehir**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2020, s. 159.

¹¹⁸ Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, ed: Emre Yalçın, çev: Selim Deringil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 68.

¹¹⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **a.g.e.**, s. 162.

etkilenererek çalışmalarında kent görünümüne ve peyzaja detaylarıyla yer verdiği görülmektedir. Ayrıca renkleri canlı tonlarda kullanan bu sanatçılar ışık-gölge karşıtlığı ile yangınlara estetik bir görünüm kazandırmaktadır. Gazete, dergi ve kitapların sayfalarında ise çeşitli görsellerle kamuoyunu bilgilendirmenin yanı sıra Doğu'ya açılan bu mistik şehirden kesitler sunarak okuyucunun dikkatini çekmek ve haberin değerini arttırmak da amaçlanmış olmalıdır. Böylece sıklıkla yaşanan yangınlar İstanbul portresinin bir parçası olarak zaman içinde amblematik bir anlam kazanmıştır.

3.3.1. Eşyalara Konu Olan Yangın Sahneleri

Şekil 15: Ayla Hariri Koleksiyonu'na ait pulat tepsi.

Kaynak: Tarkan Okçuoğlu, *Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi 18. ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 196.

19. yüzyılda seyyahların yazıları ve istatistiksel veriler birleştiğinde şehirde çıkan yangın sayısının bir hayli artarak günlük hayatın bir parçası haline geldiği görülmektedir. Ayla Hariri Koleksiyonu'na ait üzerinde tarih ve imzanın bulunmadığı

bir tepside İstanbul manzarasından ziyade yangın kuleleri ve bir yangın sahnesinin betimlendiği görülmektedir.¹²⁰ Birçok mimari öğenin yerine sosyal hayatı derinden etkileyen yangınların resmedilmesi sanatçı için de şehrin temsiliinde önemli bir konu olmalıdır.

Tepsinin üzerinde bulunan mimari yapılar nedeniyle II. Mahmud dönemine tarihlendirilmesi ve yangın sahnesi bu dönemde Yeniçeri Ocağı ile birlikte kaldırılan Tulumbacı Ocağı'nı da akla getirmektedir.¹²¹ Tulumbacı Ocağı'nın kaldırılmasının ardından yeni bir teşkilat kurulana kadar geçen dönemde yangınlara müdahale edilememiştir.¹²² Bu süreçte yaşanan 1826 yılı Hocapaşa yangını da şehirde büyük bir yıkıma neden olmuştur. Hocapaşa yangınının ardından Tulumbacı Ocağı'nın önemi anlaşılarak yeni kurulan orduya bağlı bir yangın taburu oluşturulmuştur.¹²³ Ancak bu taburda yeniçerilerden kalma malzemelerle benzer bir müdahale yöntemi uyguladığından yangınlar karşısında etkisi oldukça az olmuştur. Bu durum ise her gün sayıları artan yangınların daha büyük felaketlere sebebiyet vererek şehrin tarihindeki önemini arttırmıştır.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte hız kazanan reform çalışmaları mimari üslubu da etkilemiş ve resimde gördüğümüz II. Mahmud döneminde kâgir malzemeyle tekrar inşa edilen Beyazıt Yangın Kulesi ile karşısındaki İcadiye Yangın Kulesi aracılığıyla tulumbacılar daha sistemli bir haberleşme yöntemine sahip olmuştur. Tepside yangının çıktığı bölgede yer alan Beyazıt yangın kulesinde asılı bir sepet görülmektedir. Tulumbacılar, Beyazıt, Galata ve İcâdiye yangın kulelerinden gündüz sepet gece ise kırmızı, yeşil ve beyaz büyük fenerlerle yangını şehre haber vermektedir. Beyazıt yangın kulesinin karşısında görülen İcâdiye yangın kulesinde haberi alan görevliler ise beş kez top atarak yangını Boğaziçi'ne haber vermektedir. Patlayan topların da görüldüğü bu sahne İstanbul'un en önemli afetlerinden olan

¹²⁰ Tarkan Okçuoğlu, **Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi 18. ve 19. Yüzyıllar**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 197.

¹²¹ Tarkan Okçuoğlu, **a.g.e.**, s. 201.

¹²² Erhan Afyoncu, Uğur Demir, Ahmet Önal, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler**, İstanbul, 2010, s. 150.

¹²³ Yüksel Çelik, "Tulumbacı" **TDV İslam Ansiklopedisi**, C: 41, İstanbul, 2012, s. 370.

yangının kuleler aracılığıyla şehre duyurulmasını konu edinmektedir.¹²⁴ İstanbul halkı için yangınların hangi semtte çıktığını öğrenmek ve önlem almak oldukça önemli bir meseledir. Bu haberleşme sistemi Amicis'in *İstanbul* adlı kitabında karşımıza çıkmaktadır. Yazar, yangın haberinin ardından Galata Kulesi'nin tepesinin kırmızı bir ışıkla aydınlandığını yazmaktadır.¹²⁵ Söz konusu tepsi de resmedilen yangın sahnesi II. Mahmud döneminde yangınla mücadele de yapılan yenilik ve gelişmeleri kâğır kuleler ve haberleşme sistemi aracılığıyla göstermeyi amaçlamaktadır.

3.3.2. Basılı Yayınlarda Yangın Sahneleri

Şekil 16: Pera’da bir yangın (9 Ağustos 1839) (Un incendio a Pera 9 Agosto 1839).

Kaynak: *Il Palazzo Degli Ambasciatori di Venezia a Constantinopoli*, Casa Editrice Apollo, Bologna 1931, p. 367.

Tommaso Bertele'nin *Il Palazzo Degli Ambasciatori di Venezia a Constantinopoli* adlı kitabında yer alan görsele “Pera’da bir yangın 9 Ağustos 1839” notu düşülmüştür. Kitapta, elçilerin yazışmalarında Pera bağları olarak tanımlanan

¹²⁴ Tarkan Okçuoğlu, **Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi 18. ve 19. Yüzyıllar**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 200-202.

¹²⁵ Edmondo De Amicis, **İstanbul (1874)**, çev: Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 241.

bölgede bir Venedik Sarayı'ndan bahsedilmektedir. Ancak Pera'da sık sık çıkan yangınlar nedeniyle Kont Bartolomeo Stürmer, 1842 yılında, bugün de Tomtom Kaptan Sokağı'nda bulunan mevcut binada restorasyon çalışmaları yaparak arşivi buraya taşımıştır.¹²⁶ Kaynaklarda 9 Ağustos 1839 tarihinde veya bu tarihe yakın bir zamanda Pera ve çevresinde yangın kaydı bulunmamaktadır.¹²⁷

İstanbul'da yangınların büyümesini önlemek amacıyla söndürme çalışmalarında en yaygın olarak yıkma (hedm) yöntemi kullanılmıştır. Görselin sağında gördüğümüz ellerinde urganlarla yangının henüz ulaşmadığı binaları yıkmaya çalışan tulumbacılar bu yöntemi uygulamaktadır. Tavanın alevler üzerine çökmesiyle ateşin havayla temasının kesilmesini amaçlayan yıkma yöntemi, urganların binanın dört köşesini tutan direklere bağlanarak aynı anda çekilmesinden ibarettir.¹²⁸ Görselin tarihine göre yangına müdahale edenlerin 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna bağlı tulumbacı birlikleri olması muhtemeldir.

Edmondo De Amicis, *İstanbul* adlı kitabında yalnızca iki küçük evin yandığı ve yangının büyümeden söndürüldüğü bir sahneye şahit olmuştur. Böylesine küçük bir yangında bile kadın ve erkeklerin üstlerinde bir gömlekle sokakları eşyalarla, şiltelerle tıkadığını yazmaktadır.¹²⁹ Görselde gördüğümüz ve Amicis'in yazdıkları *Yangın var!* nidasını duyan insanların kurtarabildikleri eşyalarla birlikte kendilerini nasıl sokağa attıkları konusunda fikir vermektedir.

Arka planda resmedilen cami ise Bertele'nin kitabında yer alan Castellan'ın 1797 tarihli gravüründe Venedik Sarayı'nın yakınlarında görülen tek minareli cami çizimi ile örtüşmektedir.¹³⁰ Tophane'de yer alan Kılıç Ali Paşa Camii olması muhtemel bu yapı, görselin İstanbul'u ve şehirde çıkan yangınları bilen biri tarafından

¹²⁶ Tommaso Bertele, *Il Palazzo Degli Ambasciatori di Venezia a Constantinopoli*, Casa Editrice Apollo, Bologna, 1931, s. 368.

¹²⁷ Rakım Ziyaoğlu, *Yorumlu İstanbul Kütüğü*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1985, s. 246-249.

¹²⁸ Kemalettin Kuzucu, "Yangın Tulumbasının İcadı ve Türk İtfaiyesinin İlk Yüzyılı", *Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, Kömen Yayınları, Ankara, 2018, s. 329.

¹²⁹ Edmondo De Amicis, *İstanbul (1874)*, çev: Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 242.

¹³⁰ Tommaso Bertele, *a.g.e.*, s. 359.

resmedilmiş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ressam, yazılı metni desteklemek amacıyla şehirde çıkan yangınların neden olduğu felaketin küçük bir kesitini sunmayı amaçlamış olmalıdır.

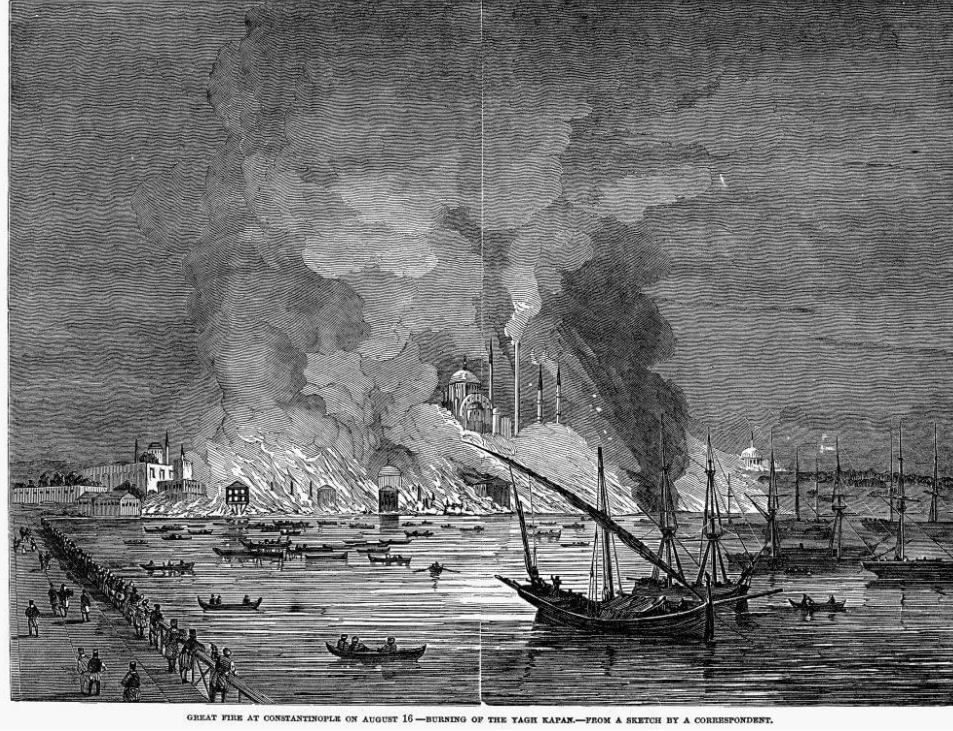
Şekil 17: Pera’da Büyük Yangın. (Great Fire at Pera.) *The Illustrated London News*, February 27 1847, p. 132.

Kaynak:(çevrimiçi)https://books.google.com.tr/books?id=1dFCAQAIAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false 2021.

Pera ve Galata’da 19. yüzyılın ilk yarısında elçilik binaları ile dini binaların dışında kalan neredeyse tüm yapıların ahşap olması özellikle gece çıkan yangınlara müdahalenin de gecikmesiyle kısa sürede büyüyen alevler bölgenin tahribatına yol açmaktadır. Yabancı gazetelerin İstanbul’a dair sıklıkla yer verdiği yangın haberleri olayın vurgulandığı görsellerle paylaşılmaktadır. Bu görsellerin bir kısmında şehir oldukça gerçekçi resmedilirken bir kısmında ise çok az gerçeklik payı görülmektedir. Bunlardan biri olan ve 1847 yılında çıkan yangında Pera’nın büyük bir kısmını alevlerin etkisi altında gördüğümüz yukarıdaki görselde bölgeye dair oldukça zayıf bir çizim görülmektedir. Ancak Unkapanı köprüsünün resme dâhil olması şehrin modern anlamda yaşadığı değişimlerin Avrupa basını tarafından önemsendiğini göstermektedir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehirde yaşanan

birçok yeniliğin sebebi olan yangınlar, Galata ve Pera bölgesinde modern anlamda şehircilik ve belediye hizmetlerinin başlamasında etkili olmuştur.

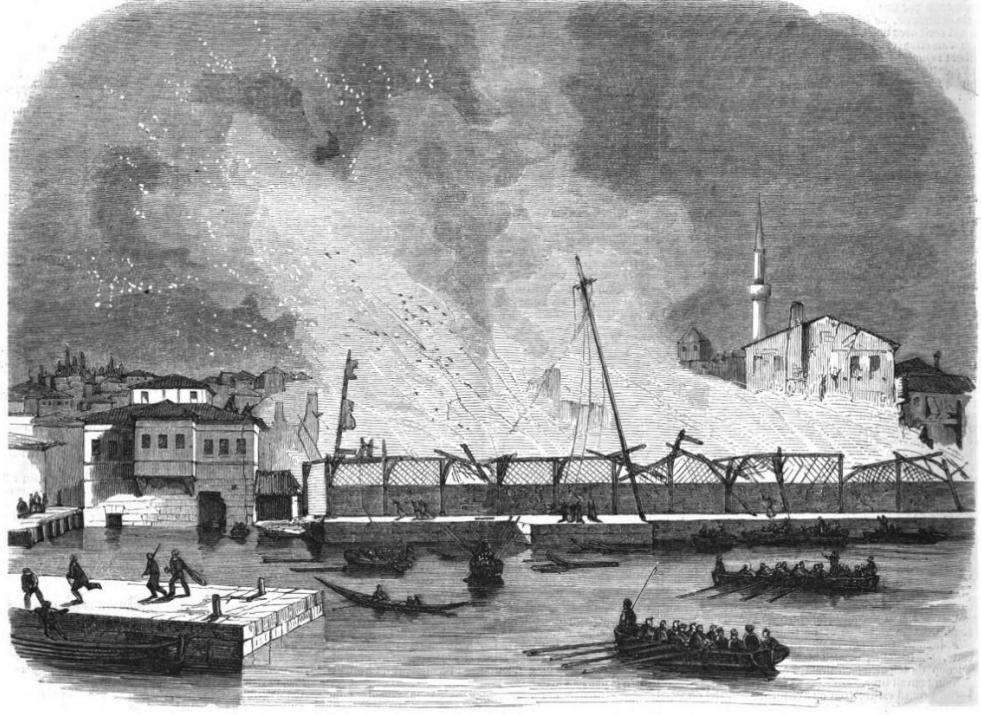
Şekil 18: 16 Ağustos'ta İstanbul'da Büyük Yangın-Yağ Kapanı Yangını-Bir Muhabirin Taslağından.
(Great Fire at Constantinople on August 16- Burning of the Yagh Kapan.- From a Sketch By a
Correspondent.) *The Illustrated London News*, 16 September 1848, p. 172.

Kaynak:(çevrimiçi)https://books.google.com.tr/books?id=2NJCAQAIAAJ&pg=PA172&lpg=PA172&dq=the+illustrated+london+news+16+September+1848+great+fire+at+constantinople&source=bl&ots=G4m5oEWpm8&sig=ACfU3U3fumpGDg_RmLmu27MELZqeJx9H4Q&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwj3ntCrvoT2AhVER_EDHbTrA8QQ6AF6BAGIEAM#v=onepage&q&f=false 2021.

Galata'da bulunan yağ kapanında çıkan yangın haberine dair gazetede yayımlanan görselde oldukça geniş bir alana sirayet eden alevlerin ardında dört minareli bir cami de görmekteyiz. Ancak bu cami Flandin'in Galata Köprüsü'nün Girişi isimli gravüründe gördüğümüz cami ile farklı konumdadır. Bu durum ise gazete ressamının var olan bir yapıdan ziyade şehrin simgesi niteliğinde resme bir cami dâhil ettiğini akla getirmektedir. Sol tarafta resmedilen ve yayalara ait yürüme yolunun da bulunduğu Karaköy Köprüsü ise bu dönemde şehirde görülen büyük yeniliklerden biridir. Amicis, bir gece vakti tulumbacıların yarı çıplak bir şekilde üzerinden geçtiği

bu köprünün gündüzleri şık giyimli Avrupalıların görüldüğü aynı köprü olduğuna dair şaşkınlığını belirten ifadeler kaleme almıştır.¹³¹

Incendie de l'Amirauté anglaise à Constantinople, quartier de Sali-Bazar, dans la nuit du 12 au 13 avril 1856.

D'après M. H. de Montaud.

Şekil 19: 12-13 Nisan Gecesi İstanbul'un Salı Pazarı semtinde bulunan İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yangını. (Incendie de l'Amirauté anglaise a Constantinople, quartier de Sali-Bazar, Dans la nuit du 12 au 13 Avril 1856. D'après M. H. de Montaud.) *L'illustration, Journal Universel.*, 3 Mai 1856, p. 292.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uva.x002220404&view=1up&seq=305&skin=2021> 2021.

L'illustration gazetesinde yayımlanan habere göre 12-13 Nisan gecesi Salı Pazarı civarında başlayan yangından İngiliz Amiralliği de etkilenmiştir. Detaylı bilginin paylaşılmadığı haberde yangının top atışıyla beraber Galata kulesi ve Serasker kulesinden asılan fener ve sepetlerle şehre duyurulduğu yazmaktadır.¹³² Yangının şehre duyurulması ve kuleler arasındaki haberleşme sisteminden söz etmesi İstanbul'da felaketlere neden olan bir afete karşı devletin aldığı önlemi göstermektedir.

¹³¹ Edmondo De Amicis, *İstanbul (1874)*, çev: Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 243

¹³² *L'illustration, Journal Universel.*, 3 Mai 1856, p. 292.

Bu dönemde henüz yaya olarak hareket eden tulumbacıların yangın yerine süratle gidebilmesi haberleşme sisteminin hızlı ve güvenilir olmasıyla kolaylaşmaktadır. Nitekim bu haberleşme sistemi ile halk yangının nerede çıktığını kısa sürede öğrenerek bireysel anlamda önlemler almaya çalışmaktadır. Söz konusu bu iki neden haberleşme sistemini İstanbul halkı için elzem bir hizmete dönüştürmektedir.

Yangın haberini olağan bir mesele olarak karşılayan İstanbul halkı için yangın sonrasında yaşanan bazı durumlar ise olağanüstü kabul edilmektedir. *Hâkim Efendi Tarihi* 'nde yazan bir metin bu duruma örnektir. Tüm yapıların yanarak kül olduğu bir mahallede tek bir kiremiti bile yerinden oynamadan ve hatta tahta avlusunun dahi yanmadığı bir hanenin yangında zarar görmemesi halkın ilgisine mazhar olmuş ve yangının ardından insanlar bölük bölük haneyi seyretmeye gelmişlerdir. Bu gibi detaylar halkın inançlarını ve olayları anlama ve açıklama biçimini göstermesi hususunda önemli örneklerdir.¹³³

INCENDIE A CONSTANTINOPLE EN MAI 1858.

Şekil 20: 1858 Yılı Mayıs Ayında İstanbul'da Yangın. (Incendie a Constantinople En Mai 1858.)

L'illustration, Journal Universel., 5 Juin 1858, p. 368.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.c093540321&view=1up&seq=380&skin=2021> 2021.

¹³³ Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)*, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C: I, İstanbul, 2019, s. 102.

1858 yılının mayıs ayında İstanbul'da bulunan Fransız donanmasının verdiği rapora göre 3 Mayıs gecesi Galata'da deniz kıyısında çıkan yangın yüzlerce evi, dükkânı ve kıyıya demirlemiş birkaç tekneyi de etkilemiştir. Yangın esnasında Fransız denizcileri de tüm yangın malzemeleriyle yangına müdahale etmiştir. Yangından sonra ise yardımlarından dolayı Osmanlı yetkilileri kendilerine teşekkürlerini sunmuştur.¹³⁴

Donanmanın verdiği rapordan yola çıkarak yangını temsilen çizilen görselde sağ taraftaki geminin içinde yangına müdahale edenler Fransız donanmasının denizcileri olmalıdır. Alevlerin yükseldiği alanda Kılıç Ali Paşa Camii ve Hamamı ile Tophane Limanı resmedilerek bölgenin dikkati çeken mimari unsurları betimlenmiştir. Özellikle bölgeyi tanıtıcı öğelerin resmedilmesiyle görselin ve dolayısıyla haberin inandırıcılığı artmıştır. Böylece Fransa kamuoyuna donanmanın başarısını bildiren gazete için kaleme aldığı yazılı metnin gerçekçiliği görsel materyalle desteklenmiştir.

1856 yılında İstanbul'a gelen Gautier, şehirde bulunduğu sırada İstanbul'a demirleyen bir Fransız gemisinin halk tarafından pek hoş karşılanmadığını yazmaktadır. Gemi, İstanbul'da bulunduğu sırada şehirde yangınlar çıkmış ve halk yangınlara neden olarak geminin etrafa büyü yaydığını düşünmüştür.¹³⁵ Yaşanan felaketlere gizli güçlerin sebep olduğu düşüncesiyle evlerinin etrafında tütsü gezdirerek korunmayı amaçlayan İstanbul halkı için yabancı bir geminin uğursuzluk getirdiği düşüncesi bir hayli normal ve yaygın olmalıdır. Öyle ki, halk padişahların payitaht olarak seçtiği Edirne ve İstanbul'un dahi uğursuz olduğuna inanmış ve "*Edirne sudan, İstanbul ateşten batacak*" sözleriyle düşüncelerini dile getirmiştir.¹³⁶

---

¹³⁴ L'illustration, Journal Universel., 5 Juin 1858, p. 368.

¹³⁵ Théophile Gautier, İstanbul: Dünyanın En Güzel Şehri, çev: Nuriye Yiğitler, Profil Kitap, İstanbul, 2018, s. 240.

¹³⁶ Necdet Sakaoğlu, "Yangınlar" Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, C: VII, İstanbul, 1994, s. 428.

Şekil 21: Galata'da Yangın, 13 Şubat 1860, M.A.F.'in bir eskizinden. (Incendie de Galata, Le 13 Février 1860, d'après un Croquis de M. A. F. Page 123.) *L'univers Illustré*.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://www.abebooks.com/LUNIVERS-ILLUSTRE-TROISIEME-ANNEE-Incendie-Galata/1366477646/bd#&gid=1&pid=1> 2021.

L'univers Illustré'un ilk sayfasında yer alan ve Galata'da çıkan bir yangının resmedildiği görselde Galata kulesinin dışında şehrin ve yangın bölgesinin yanlış betimlendiği görülmektedir. İstanbul'da çıkan yangınların rüzgârın etkisiyle yön değiştirdiği ve ilerlediği bilgisine sahip olmamız da alevlerin resimdeki gibi aynı bölge içinde sağa ve sola meyledemeyeceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla Fransa'da yayımlanan bir gazetenin ilk sayfasına Galata'da çıkan bir yangının konu olması 19. yüzyılda bölgeye duyulan ilgiden kaynaklı olmalıdır. Ayrıca gazeteler okuyucunun ilgisini canlı tutabilmek amacıyla yayımladıkları haberin bilgileri arttıkça bir sonraki sayıda da bunları paylaşabilmektedir.

Şekil 22: İstanbul Yenimahalle’de Yangın. 70 yaşındaki Mehmed Efendi’nin ani ölümü. (Incendie du Yeni Mahalé premier du quartier Constantinople. Mimed-Effendi ages de 70 ans, mort subitement) *Le Monde Illustré*, 21 Julliet 1860, p. 44.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k62374284/f11.item> 2021.

10 Haziran günü sabah saatlerinde Yenimahalle’de çıkan yangın birkaç saat içinde Ahırkapı’ya kadar yayılarak altı mahalleyi etkilemiştir. Rüzgârla güçlenen alevler dar ve çıkmaz sokaklardaki bin iki yüz ev ve sekiz yüz dükkânı küle çevirmiştir. Deniz kıyısına gelince sönen yangın için kimileri İshak Paşa’da bir berber dükkânında kimileri ise Sultanahmet Cami’nin arkasındaki bir evde çıktığını söylemektedir. Yangın sabah saatlerinde başladığı için insanlar kaçabilmiş ve çoğu hafif olmak üzere on iki veya on beş kişi yaralanmıştır. Herkes görevini titizlikle yerine getirmiş ve evlerinde mahsur kalan yaşlılar, hastalar ve çocuklar askerler tarafından kurtarılmıştır. Yangının ardından yardım çalışmaları başlamış ve bazı paşalar evlerinin bir kısmını yangınzedelere açmıştır. Fransız Büyükelçisi’nin de cömertçe davrandığı,

şehir halkının hayırseverliği ve misafirperverliği sayesinde felaketin yaraları sarılmaktadır.¹³⁷

Le Monde Gazetesinin aktardığı yukarıdaki bilgiler ve görseliyle birlikte paylaşılan “70 yaşındaki Mehmed Efendi’nin ani ölümü” notu İstanbul’da yangınların en fazla yaşlıları ve çocukları etkilediğini göstermektedir. Alevlerin arka planda gösterildiği resmin merkezinde birbirine yardım eden insanlar görülmektedir. Böylelikle yangınların olağan olduğu bir şehirde merhametin olağanüstü bir çabayla kendini gösterdiği ve yaşanan felaketlerin ardından halkın yardımsever bir tavırla ön plana çıktığı görsel, yazılı metinde yer alan ifadeleri güçlendirmektedir.

Şekil 23: Eski Saray Yangını (Burning of the Old Seraglio, Constantinople-See Page 251.) *The Illustrated London News*, Saturday, September, 5 1863.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://granthsanjeevani.com/jspui/handle/123456789/43617?searchWord=&backquery> 2021.

¹³⁷ Mac Vernoll, *Le Monde Illustré*, 21 Julliet 1860, p. 43.

5 Eylül 1863 tarihli *The Illustrated London News*’de Topkapı Sarayı’nda çıkan yangına dair bir görsel yayımlanmıştır. Benzer bir görsel Brindesi’nin imzasıyla 19 Eylül 1863 tarihli *L’illustration, Journal Universel*’da da yayımlanmıştır.

Sedad Hakkı Eldem ve Ferudun Akozan’ın *Topkapı Sarayı* kitabında Sarayburnu’nda inşa edilen ve denize açılan kapısına Topkapı denildiği için Topkapı Sahilsarayı adını alan ahşap binanın 1862 (1279) yılında yandığını yazmaktadır.¹³⁸ Topkapı Sarayı’na ait masraf defterlerinde bu yangından kalan eşyaların satılmasıyla ilgili hicri 1280 (1863-1864) tarihli evrak kaydı da bulunmaktadır.¹³⁹

1862 yılının 28 Nisan-14 Mayıs tarihleri arasında İstanbul’da bulunan ve Topkapı Sarayı’nı da ziyaret eden Pedro Paz Soldan anılarında yangından bahsetmemektedir. Bindiği kayıkta kendisiyle birlikte bulunan on altı yabancı ile Sarayburnu’nda karaya çıktıktan sonra bir kapıdan geçerek sarayın avlularından birine girmişlerdir. Bahçeye ve ilk ziyaret ettikleri köşke dair notlar düşen, Marmara Denizi’nin güzelliğinden bahseden Soldan, muhtemelen yangın öncesinde burada bulunmuştur.¹⁴⁰

Görsel, *The Illustrated London News*’in birinci sayfasında yayımlanmıştır.¹⁴¹ Yakın tarihlerde yayımlanan *L’illustration, Journal Universel*’da ise görselin dışında yangınla ilgili herhangi bir bilgi yazmamaktadır. Saraya ait masraf defterlerinin tarih kaydı da düşünüldüğünde gravürlerin yangının üzerinden bir müddet geçtikten sonra gazetede yayımlanmış olma ihtimali bulunmaktadır.

Görselde teras benzeri bir alandan yangını seyreden topluluğun kıyafetlerinden yola çıkarak bu kişilerin İstanbul’da yaşayan ya da seyahat amaçlı İstanbul’a gelen Avrupalılar olduğunu söyleyebiliriz. Terasın sol tarafında resmedilen iki kubbeli yapının Kılıç Ali Paşa Hamamı diğerlerinin ise ahşap evler olması muhtemeldir. Evlerin bitiminde yelkenlerini gördüğümüz birçok kayık Tophane Limanı’na

¹³⁸ Sedad Hakkı Eldem, Ferudun Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, İstanbul, 1982, s. 13.

¹³⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TS. MA. d.394.

¹⁴⁰ Ertuğrul Önalp, “Perulu Bir Gezginin Gözüyle 1862 Yılında İstanbul”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:11, 2000, s. 879.

¹⁴¹ The Illustrated London News’in dijital baskısına ulaşamadığım için gazetede yangınla ilgili yazılan haberin bilgisine de erişemedim.

demirlemiştir. Kadıköy kıyılarını da gördüğümüz görselde deniz taşımacılığı yapan birçok kayık ve vapur seyir halindedir. Tarihi yarımada da ise Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunun Haliç yönüne bakan tarafında yer alan Adalet Kulesi ve sağ tarafta da Ayasofya Camii seçilebilmektedir. Böylece ressam, yangın sahnesiyle birlikte bir İstanbul manzarası da resmederek felaketi romantik bir çerçeve de gazete okuyucusuna aktarmaktadır.

Şekil 24: İstanbul'da Saray Yangını, Brindesi'nin Bir Taslağından (Incendie Du Serail a Constantinople, D'apres un Croquis de M. Brindesi.) *L'illustration, Journal Universel*, 19 Septembre 1863, p. 200.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.c003288443&view=1up&seq=212&skin=2021> 2021.

Topkapı Sahilsarayı yangını ile ilgili ikinci görsel Brindesi'nin imzasını taşımaktadır. İlk görselden farklı olarak daha büyük bir alanın alev aldığını gösteren çizimin ön planında, sağda Galata Kulesi ve Rus sefaret binası görülmektedir. Sol tarafta ise Pera sırtlarından sahile uzanan birkaç küçük cami ile birlikte ahşap evleriyle tipik bir Osmanlı Mahallesi resmedilmiştir.

Bu resim de bir öncekinde olduğu gibi yangından ziyade İstanbul manzarasına önem vermekte ve neredeyse şehrin silüetini yansıtmaya çalışırken yangını sadece bir haber niteliği taşıdığı için resme dâhil etmiş izlenimi vermektedir.

Şekil 25: İstanbul’da Sadrazam Fuad Paşa Konağı Yangını- Montani’nin Taslağından (Incendie Du Palais Du Grand-Vizir Fuad-Pacha, a Constantinople. – D’apres un Croquis de M. Montani.)

L’illustration, Journal Universel., 14 Janvier 1865, p. 21.

Kaynak:(çevrimiçi)[https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.319510007523311&view=1up&seq=29](https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.319510007523311&view=1up&seq=29&skin=2021)
&skin=2021 2021.

Miladi 1864, Hicri 1281 Receb ayının 12. gecesi Şehzade Camii’nin karşısında yer alan konağı yanan Fuad Paşa için İbnülemin Mahmut Kemal İnal *Son Sadrazamlar* kitabında Paşa’nın elli beş sene yaşamasına rağmen bu dünyada bir mekânı olamadığını yazmaktadır.¹⁴² Osmanlı Devleti’nde Hariciye Nazırlığı ve Sadrazamlık gibi önemli görevlere getirilen Fuad Paşa özellikle Fransızlar’ın kendi siyasi görüşlerine yakın bulduğu bir devlet adamıdır.¹⁴³ Hem Fransızların Fuad Paşa’ya

¹⁴² İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Dergâh Yayınları, C: I, İstanbul, 1982, s. 172.

¹⁴³ Orhan F. Köprülü, “Fuad Paşa, Keçecizâde”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: XIII, İstanbul, 1996, s. 203.

verdiği önem hem de Osmanlı Devleti'nde sahip olduğu makam nedeniyle haber değeri taşıyan yangın 14 Ocak 1865 tarihli *L'illustration, Journal Universel*'da Montani'nin eskiziyle yayımlanmıştır. 21 Aralık 1864 tarihinde kaleme alınan habere göre sadrazamın ailesinin ancak kendilerini kurtarabildiği ya da kurtarıldıkları yazmaktadır.¹⁴⁴

Görselde, çocuklarıyla birlikte kaçmakta olan kadınların yanı sıra pencereden atlamaya çalışan bir kadını tutmak için aşağıda kollarını açmış bekleyen kişinin varlığı haberde yazılanlarla örtüşmektedir. Birtakım eşyaları sırtlanmış konaktan uzaklaşanların ise ev ahalisinden ziyade yağmacı olma ihtimali vardır. Çünkü yangınların ardından ve hatta yangın esnasında asker ve sivil birçok kişi yağmacılık yapabilmektedir. Bu konuyla ilgili *Hâkim Efendi Tarihi* 'nde kaleme alınan bir metin İstanbul yangınlarında yaşananlara vurgu yapan önemli bir örnektir. Devlet, yağmacılar malları şehir dışına çıkarmak isteyeceği için iskele ve gümrükçülere halkın eşyalarının İstanbul'a gönderilmesini emretmiştir. Bunun üzerine birçok yağmacı yoldan döndürülmüş ve alıkoydukları eşyaları tedarik etmekle cezalandırılmışlardır.¹⁴⁵ Haberin devamında ise konaktaki her şeyin yandığı ancak enkazın altında yok olmayan altın, gümüş ve değerli taşların olabileceği ve bunları elde etme düşüncesiyle molozların etrafında askerin dolaştığı yazmaktadır.¹⁴⁶

Ahşap konağın Avrupa'dan etkilenen üçgen alınlıklı cephe tasarımı ve basamakla yükseltile giriş 19. yüzyıl konut mimarlığında karşımıza çıkmaktadır. Ancak şehrin yoğun bölgelerinde yer kazanma amacıyla yapılan cumbalar ve çıkmalar geleneksel konut mimarlığından tamamen uzaklaşmaya engel olmuştur.¹⁴⁷ Görselde, dizlik denilen pantolonları ve keçe külahlarıyla tulumbacılar üç ayrı noktadan yangına tulumbayla su püskürtmektedir.

¹⁴⁴ Louis Ernst, *L'illustration, Journal Universel*, 14 Janvier 1865, p. 22.

¹⁴⁵ Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)*, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C: I, İstanbul, 2019, s. 411.

¹⁴⁶ Louis Ernst, *a.g.e.*, p. 22-23.

¹⁴⁷ Doğan Kuban, *Türk Ahşap Konut Mimarisi: 17.- 19. Yüzyıllar*, ed. Perihan Usta, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 101-102.

Halkın bir kesimi konağın yanmasını Fuad Paşa'nın haklı haksız gözetmeden kan dökmesine bağlayarak bir çeşit ilahi adalet benzetmesi yapmıştır.¹⁴⁸ Paşa'dan hoşlanmayan bir şair de yangının ardından kaleme aldığı satırlarda Paşa'nın Allah'ın gazabına uğradığını yazmaktadır.¹⁴⁹

Şekil 26: İstanbul'da Kemeraltı Mahallesi Yangını- Yangın Saint Benoit yetimhanesine ulaştı. (Montani'nin Taslağı, muhabirimiz Rigauld tarafından iletildi.) (Incendie Du Quartier De Kemer-Alti, a Constantinople. — L'incendie gagne L'orphelinat dirigé par les Sœurs de Saint-Benoît. Croquis de M. Montani, communiqué par notre correspondant M. de Rigault) *Le Monde Illustré*, 25 Mars 1865, p. 185.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6224533k/f9.item> 2021.

Le Monde Illustré'in 21 Şubat 1865 tarihli Kemeraltı yangını başlığı ile yayımlanan haberine göre Montani'nin çiziminde de gördüğümüz Saint-Benoit Kilisesi civarında başlayan yangın kısa sürede yayılarak kiliseyi de etkilemiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, Dergâh Yayınları, C: I, İstanbul, 1982, s. 162.

¹⁴⁹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **a.g.e.**, s. 172.

¹⁵⁰ **Le Monde Illustré**, 25 Mars 1865, p. 183.

Haberde tulumbacıların yoğun bir çaba göstererek ellerinden geleni yaptığı, on ila on iki dükkân ve altmış evin yandığı, yangın mağdurlarına ekmek ve nakdi yardım yapıldığı yazmaktadır.¹⁵¹ Yetimhaneyi saran alevlerden kurtarabildikleri eşyalar ve çocuklarla birlikte uzaklaşmaya çalışan insanların görüldüğü Montani'nin çiziminde birçok tulumbacı da yoğun bir çalışma içindedir. Resmin sol tarafında birden fazla tulumba ile yangına müdahale eden tulumbacılar ek olarak sakalar da görülmektedir. Fontmagne kitabında, tulumbacıların çok iyi teşkilatlandığını, kendi ülkesindeki itfaiyecilere kıyasla İstanbul'dakilerin yangın yerine daha hızlı ulaştığını yazmaktadır.¹⁵²

Sahnenin sol tarafında toplanan kalabalık büyük olasılıkla yangını seyretmek için gelenler olmalıdır. Yangın seyri sadece İstanbul halkının değil şehre gelen Avrupalıların da ilgisini çekmektedir. Nitekim Fontmagne, İstanbul yangınların da ortaya çıkan görüntülerin seyredilmeye değer olduğunu yazmaktadır. Buna ek olarak Türkleri heyecanlandıran ve harekete geçiren tek şeyin yangınlar olduğunu da yazan Fontmagne, çıkan bir yangını seyretmek için çok beklediğini de belirtmektedir.¹⁵³

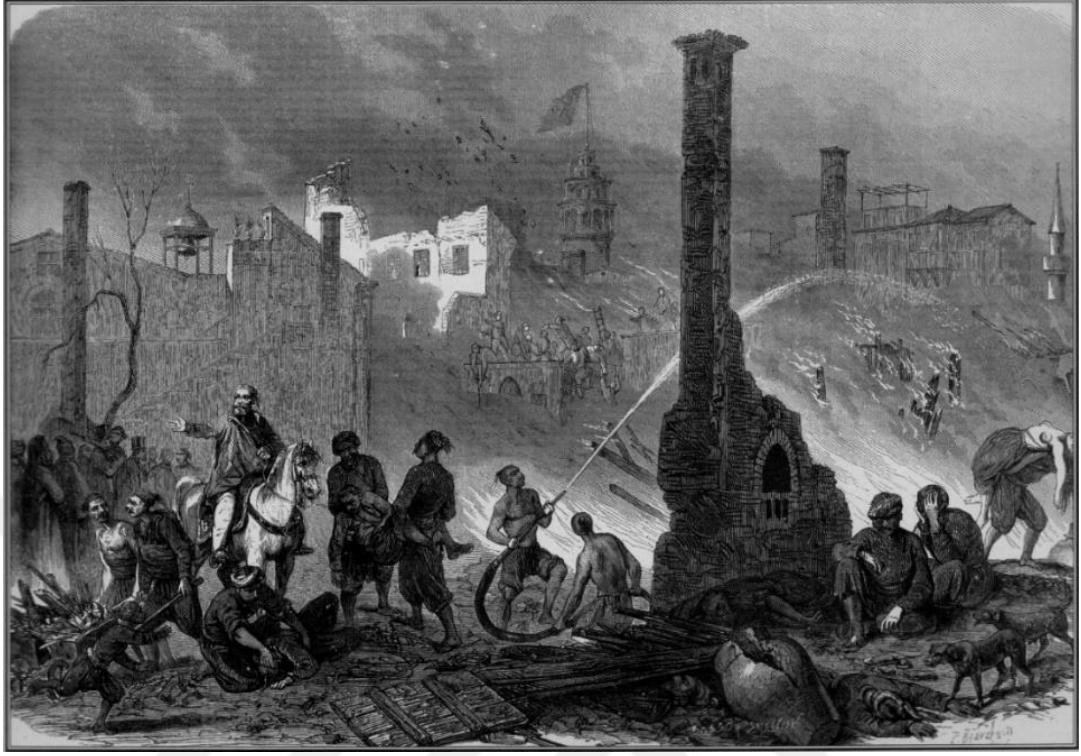
Yangın sahnelerinin sık sık Avrupa gazetelerinde yayımlanması yalnızca haber niteliği taşımasından değil aynı zamanda yangınlar karşısında oluşan seyir zevkinin İstanbul halkıyla sınırlı olmadığına da göstergesidir.

---

¹⁵¹ **Le Monde Illustré**, 25 Mars 1865, p. 186.

¹⁵² Durand De Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, Tercüman, İstanbul, 1977, s. 127.

¹⁵³ Durand De Fontmagne, **a.g.e.**, s. 127-129.

Şekil 27: İstanbul'da Galata Yangını: Manastır kalıntıları.- Preziosi'nin Taslağından. (Incendie De Galata, a Constantinople: Ruines Du Couvent de la Providence.- D'après un Croquis de M. Preziosi.)
L'illustration, Journal Universel, 25 Mars 1865, p. 181.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.319510007523311&view=1up&seq=187&skin=2021> 2021.

Yukarıda bilgisini paylaştığımız Kemeraltı yangını aynı tarihli *L'illustration, Journal Universel*'da ise Galata yangını başlığıyla haber olmuştur. Gazetede yazdığına göre Saint-Benoit Manastırı'nın bitişiğindeki ahşap bir evde çıkan yangın birkaç saat içinde hızla yayılarak yüzden fazla evi küle çevirmiştir. Yetimhaneden çok sayıda çocuk kurtarılmış ancak manastırın büyük bir kısmı yanmıştır. Molozların altından çok fazla ceset çıkarılmış sekseni ağır yüz elli yaralı olduğu bilgisi verilmiştir. Yangının ardından başlatılan yardım çalışmalarına ise Fransız Büyükelçisinin de destek verdiği yazmaktadır.¹⁵⁴

Haberde verilen birçok ayrıntıyı eskizde görebiliyoruz. Ön planda yangınla mücadele eden tulumbacıların yanı sıra yaralılara müdahale eden ve onları yangın

¹⁵⁴ *L'illustration, Journal Universel*, 25 Mars 1865, p. 182.

yerinden uzaklaştıranlar resmedilmiştir. Görselin sağ tarafında molozların altında kalan insanlar ile muhtemelen yangında evlerini kaybetmiş iki figürün düşünceli bir hâlde oturmakta olduğu resmedilmiştir. Bu iki figür yaşanan yangınların ardından her şeyini kaybeden insanların bir anda yoksul düşmesiyle “kül fukaralığı” olarak isimlendirilen sosyal olguyu da akıllara getiriyor.¹⁵⁵

Sahnenin solunda at sırtında gördüğümüz figürün devlet adamı olması muhtemeldir. Çünkü Osmanlı Devleti’nde yangın yerine padişah, sadrazam ya da vezirlerin gitmesi beklenirdi. Hatta yangınların sönmesinde padişahın olay yerindeki varlığı ile dualarının etkili olduğu inancı da oldukça yüksektir. Esas neden ise tulumbacıların yangına müdahale etmek için devlet görevlilerinden maddiyat talep etmeleri idi.¹⁵⁶

Şekil 28: İstanbul Yangını- Yangının ardından Ayasofya’nın çevresi (Türk Okulu Tarafı). Montani’nin Taslağından. (Incendie de Constantinople. – Les environs de Sainte-Sophie après l’incendie (côté de l’École turque) D’après le croquis de M. Montani.) *Le Monde Illustré*, 30 Septembre 1865, p. 209.

Kaynak:(çevrimiçi) <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6221764w/f1.image> 2021.

¹⁵⁵ Necdet Sakaoğlu, “Yangınlar”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, C: VII, İstanbul, 1994, s. 428.

¹⁵⁶ Mehmed Hâkim Efendi, **Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)**, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C: I, İstanbul, 2019, s. 720.

Şekil 29: İstanbul Yangını- Yangının Üsküdar'dan Görünümü- Montani'nin Taslağından (Incendie De Constantinople.- Vue générale de la ville, prise de la côte asiatique (Scutari) au moment de l'incendie.

D'après le croquis de M. Montani.) *Le Monde Illustré*, 30 Septembre 1865, p. 216.

Kaynak:(çevrimiçi) <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6221764w/f1.image> 2021.

30 Eylül 1865 tarihinde yayımlanan *Le Monde Illustré* 'de İstanbul'da 5-6 Eylül gecesi başlayan yangının rüzgârın da etkisiyle kısa sürede hızla yayıldığı yazmaktadır. Sadrazam ve yüksek rütbeli memurlarında teşvikiyle yangınla mücadele eden itfaiyecilerin çabalarına rağmen yirmi sekiz veya yirmi dokuz bin ev, yedi hamam, on cami, bir Ermeni ve bir Rum kilisesi küle dönmüştür.¹⁵⁷ Haberin devamında kolera salgını nedeniyle yeterince zorluk çeken halkın yangınla birlikte her şeyini kaybettiği ancak Osmanlı Devleti'nde yangından etkilenenlere hayırseverlerin yardımda bulunmaya başladığı yazmaktadır.¹⁵⁸

Gazetede 5-6 Eylül tarihi yazılmış olsa da haberi yapılan bu yangın 18 Eylül tarihli Hocapaşa yangını olmalıdır. Harik-i Kebir (büyük yangın) olarak adlandırılan

¹⁵⁷ *Le Monde Illustré*, 30 Septembre 1865, p. 215.

¹⁵⁸ a.g.e., p. 218.

Hocapaşa yangını İstanbul’da büyük bir yıkıma neden olmuştur. Bu yıkımın en önemli sebebi ahşap yapıların hızla alev alması ve dar ve çıkmaz sokaklar nedeniyle yangına müdahalenin zor olmasıdır. Bu soruna çözüm bulmak amacıyla Hocapaşa yangınının ardından kurulan Islahat-ı Turuk Komisyonunun amacı yangında tahrip olan bölgelerin yanı sıra düzenlemeye ihtiyaç duyulan diğer bölgelerde de şehir planlaması yapmaktır. Böylece düzenleme yapılacak bölgelerde topoğrafyanın ve anıtsal eserlerin mümkün kıldığı şekilde yollar genişletilmiştir.¹⁵⁹

İlk görselde Ayasofya ve civarının yangın sonrasındaki vaziyeti resmedilirken ikinci görselde Üsküdar civarından yangının şiddeti resmedilmiştir. Yalnızca kâgir yapıların ayakta kaldığı görselin arka planında sütun benzeri taş bloklar görülmektedir. Bunlar evlerde kullanılan ocakların yangına dayanıklı malzemeden üretilen bacalarıdır. Bu kadar fazla olmaları ise yangının tahrip ettiği evlerin sayısının çokluğunu göstermektedir. Ön planda ve devamında ise yıkıntıların altında kalan ve yaralananlara yardım eden, sedye taşıyan insanlar görülmektedir.

Üsküdar civarından resmedilen ikinci görselde ise alevlerin aynı anda Haliç’ten Marmara Denizi kıyılarına kadar uzanan hattı etkilediği görülmektedir. Ön planda tulumbanın da yer aldığı kayıkta yangını işaret eden figürler görülmektedir. Bunlar deniz aşırı bölgelere ateş kayıkları ile giden tulumbacılar olmalıdır.¹⁶⁰

Hocapaşa yangınının ardından *Le Monde* gazetesinin haberine göre yangından etkilenenlere devletin ve hayırseverlerin yardımında bulunduğu yazmaktadır.¹⁶¹ İstanbul’u ve Osmanlı halkının yaşantısını kitaplarında nükteli bir dille anlatan Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Hakka Sığındık* romanında İstanbul yangınlarına ve yangınların ardından yapılan yardımlara da değinilmiştir. Gece ve gündüz etkisini sürdüren alevlerin ardından belediyenin kuru ekmek ve bir parça zeytin dağıttığını belirten roman kahramanı çevresinde yalnızca bacaların ayakta kaldığını ve insanların camilere ve medreselere sığındığını ifade etmektedir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde

---

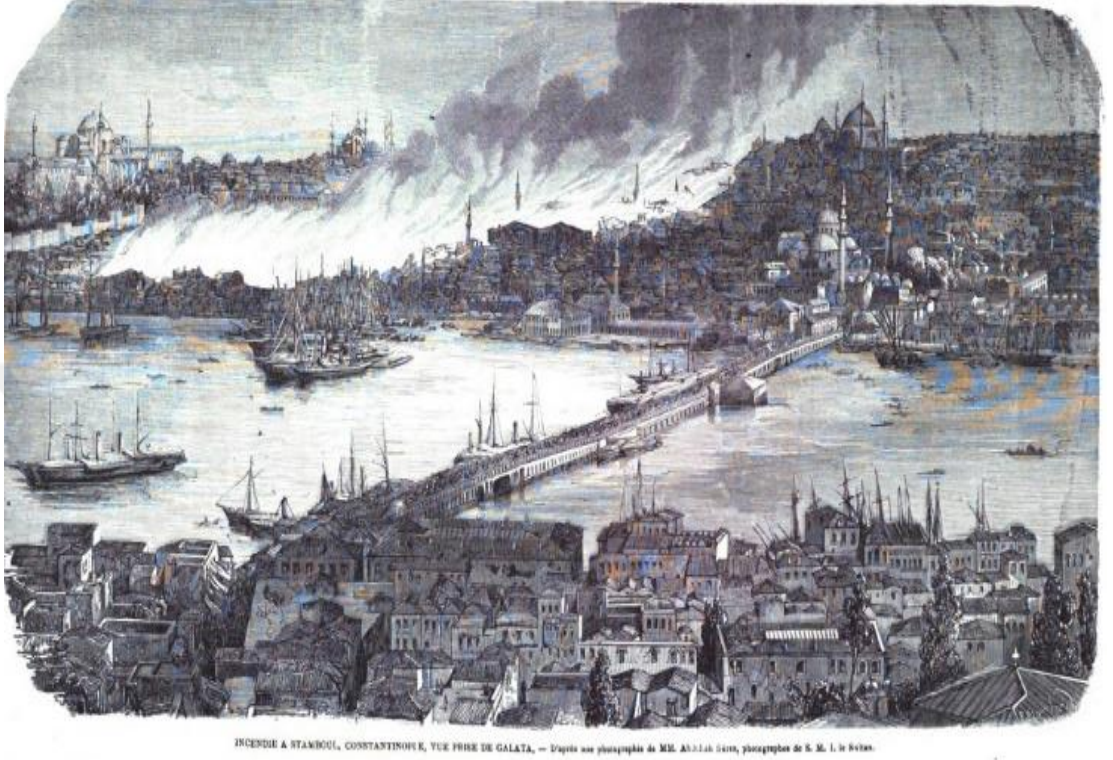
¹⁵⁹ Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, ed: Emre Yalçın, çev: Selim Deringil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 72-75.

¹⁶⁰ Uğur Göktaş, “Tulumbacılık”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, C: VII, İstanbul, 1994, s. 303.

¹⁶¹ **Le Monde Illustré**, 30 Septembre 1865, p. 218.

ise yangının ardından fakirleşen ve dağılan ailelerin cami avlularındaki yaşam mücadelesi konu edinilmiştir.¹⁶²

Şekil 30: İstanbul Yangını, Abdullah Frères tarafından Galata'dan çekilmiş bir fotoğraf (Incendie a Stamboul, Constantinople, Vue Prise De Galata, D'après une photographie de MM. Abdullah Frères, photographes de S. M. I. le Sultan.) *L'illustration, Journal Universel*, 28 October 1865, p. 277.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b000359278&view=1up&seq=285&skin=2021>. 2021.

Frères'in, 1865 Hocapaşa yangını esnasında Pera'dan çektiği ve İstanbul yangınlarına dair tespit edilen ilk fotoğraf olan yukarıdaki görselde alevlerin Haliç kıyılarından Nuruosmaniye Camii'ne doğru ilerlediğini görmekteyiz.

Rüzgârında etkisiyle hızla yayılan yangın batıda Bayezid Külliyesi, doğuda Ayasofya ve Sultanahmet Camii aksı içinde Marmara kıyılarına kadar etkili olmuştur.¹⁶³ Fotoğrafta yangının etkili olduğu bu alan görülmektedir. Fotoğraf

¹⁶² Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Hakka Sığındık**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021, s. 110-111.

¹⁶³ Rakım Ziyaoğlu, **Yorumlu İstanbul Kütüğü**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1985, s. 250.

makinesinin yaygınlaşmasıyla birlikte gazetelerin sayfalarında görsel materyal olarak yer alan fotoğraflar çizimlere kıyasla gerçekliği tartışılmaz kaynaklardır. Sağ tarafta Nuruosmaniye Camii, sol tarafta ise Ayasofya ve Sultanahmet Camii'ni köprünün solunda ise Sepetçiler Kasrı'nı görmekteyiz.

Şekil 31: 1865 Hoca Paşa Yangını

Kaynak: Salt Araştırma, Gazete Kıpürleri (FFT278004.)

1865 Hoca Paşa yangını ile ilgili yayımlanan yukarıdaki görselin *Illustration* gazetesinden alındığı ve Baildran isimli ressamın krokisi olduğu yazmaktadır.¹⁶⁴ Ancak resmin sol alt köşesinde J. Galidran ismi okunmaktadır.¹⁶⁵ Resme dair bilgilerin zayıflığına karşın yangının şiddetini göstermesi açısından bir hayli etkileyici olan görselde, tulumbacıların çabalarına karşılık yangının nasıl hızla yayıldığı, evleri ve camileri alevlerin sardığı görülmektedir. Gazetede Hoca Paşa mahallesinde çıkan

¹⁶⁴ Salt Araştırma, İstanbul Yangınları, Kod No: FFT278004.

¹⁶⁵ J. Galidran veya J. Galidrah gibi okunabilen isim gazetenin verdiği ressam adına yakındır. Ancak gazetenin orijinal nüshasına ulaşamadığım için detaylı bilgiye erişemedim.

yangının gündoğusu rüzgârıyla birden fazla kola ayrılarak yayıldığı yazmaktadır. Görselde alevleri tek bir yöne meyletmiş olarak çizen ressamın da rüzgârın etkisini göstermeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Hocapaşa yangını çıktığı sırada İstanbul halkı kolera salgınıyla mücadele etmektedir. Yangının çok büyük bir alanı kül etmesiyle kolera hastalığı da azalmış bu nedenle halk bir felaketi yok eden başka bir felakete neredeyse iyimser bir nazarla bakmıştır. Yangının öncesinde bir meczubun semtlerde dolaşarak “yıkma yak, yıkma yak” diye bağırduğu söylentisiyle, yangının ardından meczubun sözlerini “koleradan insanları yıkma, evlerini yak” manası çıkaranlar, meczuba ve yangına ilahi bir anlam yüklemişlerdir.¹⁶⁶ Halkın, hastalıklar ve afetler karşısındaki acziyetini gösteren bu ifadeler için İkdâm Gazetesi, ilmin ve aklın çağında böyle bir söylentiye inanıp inanmamayı okuyucunun takdirine bıraktığını yazmaktadır.¹⁶⁷

İstanbul’da büyük bir yıkıma neden olan 1865 tarihli Hocapaşa yangınına dair yayımlanan eskiz ve fotoğraflar yangını sadece yazılı kaynaklarla sınırlı olmaktan çıkarmış ve önemli bir tarihi olayın görsel hafızamızda yer edinmesini sağlamıştır.

---

¹⁶⁶ Salt Araştırma, İstanbul Yangınları, Kod No: FFT278004.

¹⁶⁷ Rakım Ziyaoğlu, **Yorumlu İstanbul Kütüğü**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1985, s. 250.

Şekil 32: Türkiye-İstanbul'un Pera Semtinde Yangın-Galata Kulesi'nden görünümle. - Provost'un taslağından Féral'ın çizimi (Turquie.- Incendie du quartier de Péra, a Constantinople.- Vue prise des hauteurs de la tour de Galata. – Dessin de M. Féral, d'après le croquis de M. Provost.) *Le Monde Illustré*, 25 Juin 1870, p. 405.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6223262z/f5.item> 2021.

Ahmet Lütü Efendi Tarihi'nde “Beyoğlu Harik-i Kebiri” olarak isimlendirilen büyük Beyoğlu yangını ya da Pera yangını, 6 Haziran 1870 Pazar günü Beyoğlu'nun Feridiye Sokağı'nda başlamıştır. On üç saat süren yangın kısa sürede altı kola ayrılarak bir ucu Kasımpaşa Deresi'nde diğer ucu Galatasaray'da iken söndürülebilmiştir. Birçok büyük otelin, elçilik binalarının ev ve dükkânların yandığı, zarar gören yapıların toplamda yedi sekiz bini geçtiği de aynı kaynakta yazmaktadır.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Ahmed Lütü Efendi, *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, yay. haz. Münir Aktepe, C: XII, Ankara, 1989, s. 95.

Le Monde Illustré'de yayımlanan ve Galata sırtlarından görünümle, Provost'un taslağından Férat'ın çizimi bilgisi verilen eskizde şehre dair oldukça az bir gerçeklik payı bulunmaktadır.

Alevlerin rüzgârın etkisiyle yön değiştirdiğini ve birkaç kola ayrılarak yayılmaya başladığını gördüğümüz görselde tulumbacıların gruplar halinde ve çeşitli aletleriyle yangın yerine koştuğunu görmekteyiz. Kaynaklarda yazılan bilgilere göre bu yangında tulumba sisteminin yangına müdahale etmede yetersiz kaldığı ve tulumbacıların da düzensiz hareket etmeleri nedeniyle yangının kontrol altına alınması uzun sürmüştür. Tulumbacılar ve tulumba sistemi ile ilgili kamuoyunda oluşan şikâyetle yangının oluşturduğu tahribatta eklenince hükümet Macaristan modelinden yola çıkarak yeni bir tüzük hazırlamış ve yeni kurulan itfaiye teşkilatının başına Macar Kont Ödön Seczhenyi'yi getirmiştir.¹⁶⁹

Görselde gerçeklik payı olan bir diğer olgu ise bitişik nizamda ve düzensiz inşa edilen ahşap evlerin yoğunluğudur. Beyoğlu ve Galata'da artan nüfus yoğunluğuna paralel olarak çoğalan ahşap evler nedeniyle boş arazilerin sayısı azalmıştır. Oysaki İstanbul'da yangınlar çoğunlukla boş bir araziye ya da deniz kıyısına geldiğinde kendiliğinden sönmektedir.¹⁷⁰

Yangın çok kısa sürede çok geniş bir alana yayıldığı ve kâgir yapılara da zarar verdiği için görselde gördüğümüz gibi Galata ve civarındaki yapıların damına çıkarak yangını seyreden insanların varlığı pek olası görünmüyor. Yangının ardından çadırlarda kalan insan sayısının 2000'den fazla olması¹⁷¹ ve Amicis'in bu yangına dair duyduklarını aktardığı satırlardan da bu çıkarımı yapabiliriz. Yazar, hızla yayılan alevlerden kaçmaya çalışan insanların eğri büğrü sokaklarda çıkış yolu arayarak Beyoğlu'nun tepelerinden sahile indiklerinde vaziyetlerinin çok kötü olduğunu ayrıntılarıyla aktarmıştır.¹⁷²

---

¹⁶⁹ Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Tulumbacıları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2016, s. 406.

¹⁷⁰ Necdet Sakaoğlu, "Yangınlar" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C: VII, İstanbul, 1994. s. 428.

¹⁷¹ Reşad Ekrem Koçu, *a.g.e.*, s. 405.

¹⁷² Edmondo De Amicis, *İstanbul (1874)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s. 250.

Ressam, yangına şahit olmadan İstanbul'a ve İstanbul yangınlarına dair duyduklarından yola çıkarak bu eskizi yapmış olmalıdır. Ancak yine de tulumbacıların taşıdıkları aletlere ve düzensiz yapılarına bakarak bu yangının ardından neden yeni bir itfaiye teşkilatı kurulduğunu anlayabilmekteyiz.

Şekil 33: 1870 Pera Yangınına gösteren bir gravür. Büyük Yangının Ardından Kalıntıların Görünümü
(View of the Ruins After the Great Fire at Constantinople.)

Kaynak: David M. Kohen Koleksiyonu, Salt Araştırma.

Salt Araştırma'nın koleksiyonunda yer alan yukarıdaki görsel Preziosi'nin 1865 Galata yangını için yaptığı eskizle çok benzemektedir. Bu benzerlik nedeniyle yukarıdaki görselin gerçeği yansıtmadığını söyleyebiliriz. Eskizle ilgili tarihsel bir bilginin bulunmaması ve altında yazan “büyük yangının ardından kalıntıların görünümü” notu görselin 1870 Pera yangınına temsilen yapıldığını düşündürmüş olabilir. Ancak sanatçıların benzer hadiselerde birkaç küçük değişikliklerle eskizleri tekrar yorumlaması da olasıdır. Bu nedenle görseli 1870 Pera yangını ile ilgili paylaşılan bilgiler ışığında tekrar inceleyebiliriz.

Yangına su tutmaya devam eden tulumbacılar, yaralıları veya ölüleri taşıyanlar, hayvanlarına yükledikleri eşyalarıyla yangın mahallinden uzaklaşan insanlar İstanbul'da her yangının ardından görülebilmektedir. Ek olarak arka planda gördüğümüz binalar ise kaynaklarda geçen ve yangından etkilenen büyük oteller, elçilik binaları ve dükkânları temsilen yapılmış olmalıdır.¹⁷³

Eskizde at sırtında gördüğümüz figür büyük olasılıkla padişah veya devlet ricalinden biri olmalıdır. Tarihi vesikalarda padişah ve devlet adamlarının yangın haberini aldıklarında olay mahalline giderek söndürme çalışmalarına katıldığı ve gece gündüz hiç dinlenmeden bizzat alevlerin içine girerek yangına müdahale ettiği yazmaktadır.¹⁷⁴ Farklı bir kaynakta ise 1782 yılında Balat'ta çıkan ve kısa sürede birden fazla kola ayrılarak büyüyen yangın esnasında Sultan Abdülhamid önce Hasbî Efendi'nin evinde kalmış ancak gece yarısı Nişancı Camii civarındaki Nakib-i Eşrâf Seyyid İbrahim Efendi'nin Sarayı'na geçmiştir. Buradan çıktığında ise sabah namazını Mihrimâh Camii'nde kılan padişah daha sonra Halıcılar Köşkü'nde bulunan Sultan Sarayı'na geçmiştir. Ardından Kehhâlbaşı Bağı'na oradan da Eski Kazancıbaşı İsmail Ağa'nın evine geçerek yangının takipçisi olmuş ve zarar gören halka para dağıtmış alevlerin söndürülmesinin ardından Fatih Camii'nde akşam namazını kılarak sahil sarayına dönmüştür.¹⁷⁵

Gazetelerin kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla yayımladığı bu haberlerin Osmanlı'nın gayrimüslim vatandaşları ile Avrupalıların yoğun olarak yaşadığı bölge olan Galata ve Pera'da yaşanan yangına dair olması ve felaketin görseller ile desteklenmesi bölgeye gösterilen ilgi ve alakayı vurgulamaktadır.

---

¹⁷³ Ahmed Lûtfî Efendi, **Vak'a-Nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, yay. haz. Münir Aktepe, C: XII, Ankara, 1989, s. 95.

¹⁷⁴ Mehmed Hâkim Efendi, **Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)**, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C: I, İstanbul, 2019, s. 396.

¹⁷⁵ Derviş Efendi-zâde Derviş Mustafa Efendi, **1782 Yılı Yangınları (Harik Risâlesi 1196)**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 53-54.

Şekil 34: Doğu Sorusu- İstanbul’da Bir Yangın. The Graphic Sanatçısının Eskizinden (The Eastern Question- A Fire in Constantinople. From A Sketch by Our Special Artist 620-The Graphic) *The Graphic*, June 24, 1876. p. 12-13.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/search/results/1876-06-24?NewspaperTitle=The%2BGraphic&IssueId=BL%2F9000057%2F18760624%2F&County=London%2C%20England> 2021.

Osman Nuri Ergin 1853-1900 yılları arasında İstanbul’da çıkan 189 yangında 21.980 binanın yanarak yok olduğunu yazmaktadır.¹⁷⁶ 19. yüzyıl seyyahlarından Nerval’de İstanbul’un şiirlere konu olabilecek boyalı evleri ve cami mimarisine ek olarak yirmi bin kadar ahşap evin sık sık çıkan yangınlardan etkilendiğini belirtmektedir.¹⁷⁷

İstanbul’da büyük bir sorun olan yangınlar *The Graphic*’in 24 Haziran 1876 tarihli sayısında da kendine yer bulmuştur. “Doğu Sorusu-İstanbul’da bir yangın” notuyla yayımlanan yukarıdaki görsel İstanbul yangınlarını temsilen yapılmış olmalıdır. Resmin genelinde her birinin görevi farklı olan tulumbacıların yangını

¹⁷⁶ Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umûr-u Belediye**, ‘y.y.’, C: I, İstanbul, 1338, s.1317-1330.

¹⁷⁷ Gerard De Nerval, **İstanbul Yolunda**, Parşömen Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 159.

söndürmek için yoğun çaba harcadıkları görülmektedir. Ancak yeniçerilerin yangınlara müdahalesi her zaman eskizde görüldüğü gibi olmamaktadır. 1750 yılında yaşanan bir yangına müdahale etmeyen yeniçeri ağası ve askerler dükkânların kilitlerini kırıp malları yağmalamışlardır. Bu sebeple yangının söndürülmesinden kısa bir süre sonra yeniçeri ağası azledilmiştir.¹⁷⁸

İstanbul'da 1855 yılında Şehremaneti kurulduktan sonra belediyelerde ve mahallelerde tulumbacı birlikleri oluşturulmuştur.¹⁷⁹ Böylece İstanbul'da sık sık çıkan yangınlara müdahale etme görevi yalnızca askerlerin değil halkında görevi haline gelmiştir. Resimde, kuyudan su çeken, hortumlarıyla yangına su püskürten tulumbacılara ön planda gördüğümüz sakalar eşlik etmektedir. Sakaların yanında ve resmin sol tarafında ise yıkım amacıyla bulunan dülger ve neccarlar görünmektedir.¹⁸⁰ Resmin sağ tarafında yanan binaya tırmanmaya çalışan bir tulumbacı ile binanın her iki tarafına tırmanmış olan tulumbacıların su hortumunu yukarı çekmeye çalıştığını görüyoruz. Resmin sağ ve sol tarafında at sırtında gördüğümüz figürler ise devlet yetkilileri olmalıdır. Tulumbacıların dışında ise resmin sol tarafında kalabalık bir insan grubunu ve binanın damında yangını seyreden kişileri görmekteyiz.

---

¹⁷⁸ Göynüklü Ahmed Efendi, *Târîh-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi 1123-1172/1711-1759)*, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 507-508.

¹⁷⁹ Yüksel Çelik, "Tulumbacı" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 41. İstanbul, 2012, s. 370.

¹⁸⁰ Kemalettin Kuzucu, "Yangın Tulumbasının İcadı ve Türk İtfaiyesinin İlk Yüzyılı", *Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, Kömen Yayınları 2018, s. 338.

Şekil 35: İstanbul- 9 Kasım 1876 gecesi Süleymaniye Camii Yangını. Viaud'un Taslağından Scott'un Çizimi (Constantinople. – Incendie de la Grande Mosquée (Suleimanich) dans la nuit du 9 novembre 1876. Dessin de M. Scott, D'après le croquis de M. J. Viaud.) *Le Monde Illustré*, 2 Déc. 1876, p. 345.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k64106097/f1.image> 2021.

9 Kasım gecesi Süleymaniye Camii'nde başlayan yangın ile ilgili *Le Monde Illustré* yukarıdaki görseli 2 Aralık 1876 tarihli sayısında birinci sayfada yayımlanmıştır. Gazete de kısa sürede büyüyen yangının cami zarar görmeden söndürülebildiği yazmaktadır.¹⁸¹

M. J. Viaud'un taslağından M. Scott'un çizimi olan resimde, Süleymaniye Camii'nin avluya giriş kapısı ve avludan yükselen alevleri görmekteyiz. Caminin çevresinde çok sayıda tulumbacının çeşitli aletleriyle (tulumba, fıçı, merdiven) yangını söndürme çalışmaları resmedilmiştir. Ancak tulumbacıların yanı sıra yangını seyretmeye gelen halkın da resimde gördüğümüz kalabalığa neden olduğunu düşünebiliriz. Eremya Çelebi, toplumun, yangınlardan zarar gören veya görmeyen dini yapıları Allah'ın bir lütfu veya cemaate bir uyarı olarak algıladığını yazmaktadır. Manevi duyguların yanı sıra Süleymaniye gibi selatin camilerinin yanması sık karşılaşılan bir olay olmadığından halkın yangın seyrine çıkması ve bu yangına ilgi göstermesi oldukça anlaşılır bir durumdur.

Gautier, İstanbul'da gündüz ve gece yangınlarının sıklıkla karşılaşılan bir olay olduğunu ve şehre geldikten kısa bir süre sonra yangınlara şahit olduğunu yazmaktadır.¹⁸² Gazete de ise bu durumla ilgili İstanbul'un çok nadir yangınsız bir gece geçirdiği yazmaktadır.¹⁸³

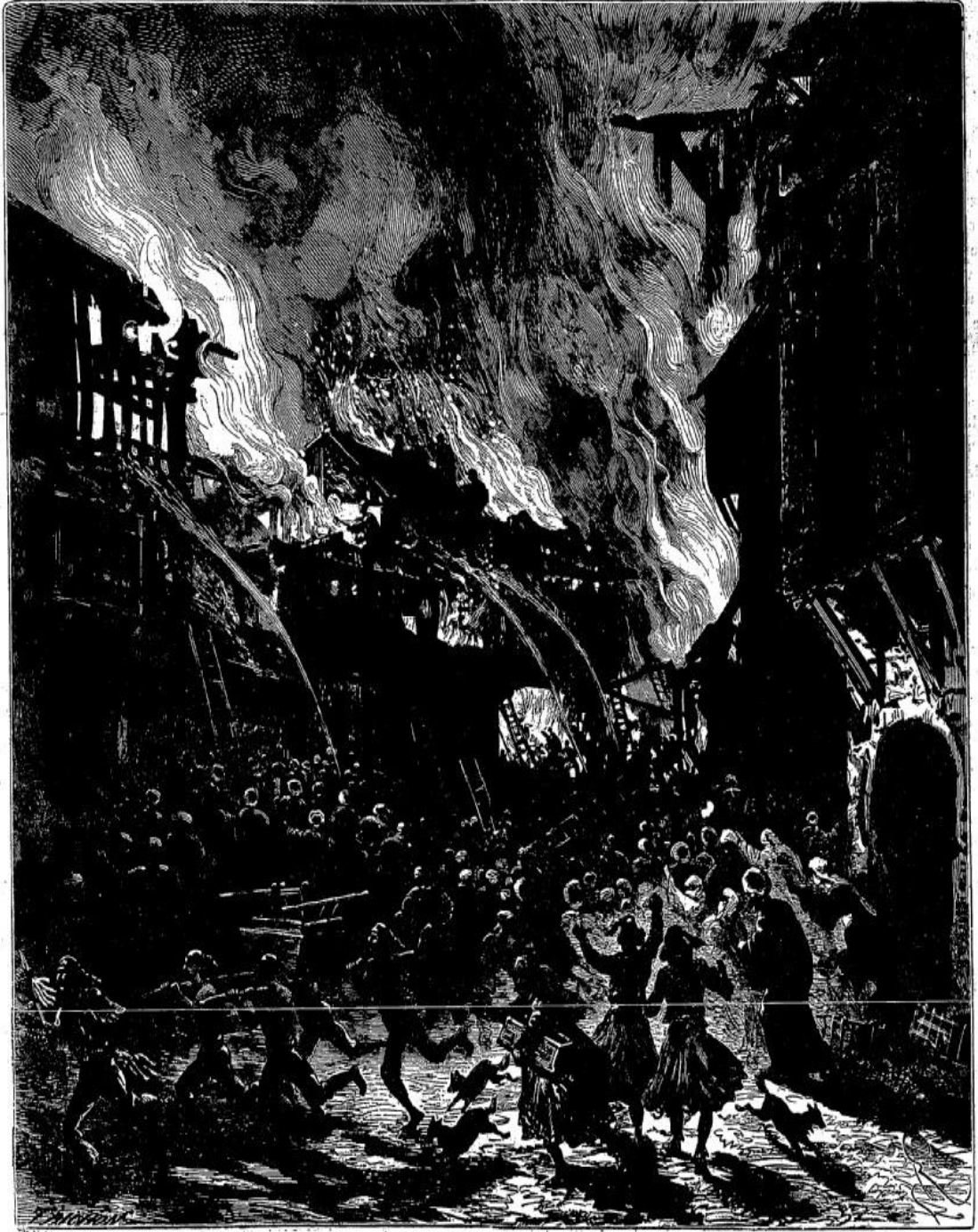
---

¹⁸¹ *Le Monde Illustré*, 2 Décembre 1876, p. 350.

¹⁸² Théophile Gautier, *İstanbul: Dünyanın En Güzel Şehri*, Profil Kitap, İstanbul, 2018, s. 245.

¹⁸³ *Le Monde Illustré*, 2 Décembre 1876, p. 350.

CONSTANTINOPLE. — INCENDIE DU QUARTIER GREC (FANAR). — Voir page 205.

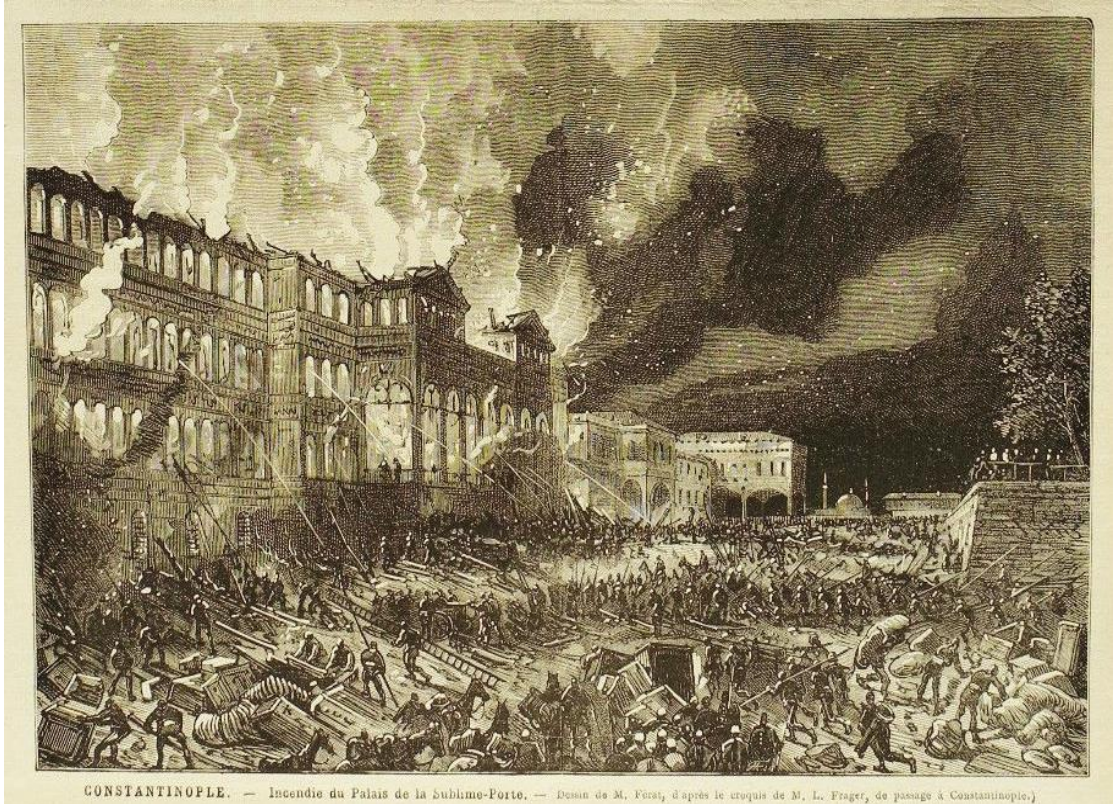
Şekil 36: İstanbul- Fener Semtinde Yangın (Constantinople –Incendie du Quartier Grec (Fanar)- Voir page 205.) *L'univers Illustré*, 12 Mai 1877, p. 205.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5735706z/f1.image> 2021.

Fener’de çıkan bir yangının resmedildiği yukarıdaki görsel gazetenin ilk sayfasında yayımlanmıştır. Yangına müdahale eden tulumbacıların ve halkın sokağı doldurduğu resmin haberine göre alevler birkaç saat içinde binlerce evi küle çevirmiştir. Rum nüfusun fazla olduğu bu semtte yangının Türkler tarafından çıkarıldığını iddia edenler olsa da İstanbul’da sık sık çıkan yangınlar olası bir durumdur.¹⁸⁴

Gazetenin paylaştığı bu bilgiler yangınların çıkış nedenlerinden biri olan kundaklama ihtimalinin her daim akıllarda şüphe uyandırdığını, gravür ise yangına müdahale eden kalabalığın alevleri söndürmede yetersiz kaldığını göstermektedir.

Şekil 37: İstanbul- Babiali Yangını- Frager Taslağından Férat’ın Çizimi (Constantinople.- Incendie du Palais de la Sublime-Porte.- Dessin de M. Féral, d’après le croquis de M. L. Frager, de passage a Constantinople.) *Le Monde Illustré*, 8 Juin 1878, p. 373.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6486568j/f13.item> 2021.

¹⁸⁴ *L’univers Illustré*, 12 Mai 1877, p. 295.

23 Mayıs 1878 tarihinin perşembe gecesi alaturka saatle altı buçuk sularında¹⁸⁵ Babıali’de başlayan yangın altı saat sürmüştür. Kont Szechenyi Paşa komutasındaki itfaiye örgütü yangına müdahale etmiştir.¹⁸⁶ Binanın orta kısmında başlayan yangın rüzgârında etkisiyle diğer bölümlere yayılmış ve binanın büyük bir kısmı içindeki evraklarla birlikte yanmıştır.¹⁸⁷

Binanın iki ucunda yer alan Başvekâlet Dairesi yangından etkilenmezken Hariciye Dairesi az hasarla yangından kurtulmuştur. Yangının çıkış nedeni ile üç gün önce yaşanan Çırağan Vakası arasında ilişki kurulmaya çalışılsa da sonuç elde edilememiştir.¹⁸⁸ Yukarıdaki görselin yayımlandığı *Le Monde Illustré*’de de yangının çıkış nedeninin bilinmediği yazmaktadır.¹⁸⁹ Frager’in taslağından yola çıkarak Ferat isimli ressamın çizdiği resimde, yangını söndürmek için çalışan itfaiyecileri görmekteyiz. Binanın neredeyse her tarafını saran alevlere su püskürten itfaiyecilerin yanı sıra birçok kişinin de kasalar ve çuvallarla yangından eşya kurtarmaya çalışması resmedilmiştir. Bu kasalar ve çuvalların içinde büyük olasılıkla resmi evraklar ve dosyalar bulunmaktadır.

Resmin ortasında tekerleklerini seçebildiğimiz bir araba görülmektedir. Tulumbaların beygir arabalarıyla taşınmaya başlaması 1874 yılında Ödön Széchenyi’nin İstanbul’a gelerek askeri tertibe göre itfaiyeyi düzenlemesinden sonra başlamıştır.¹⁹⁰ Gördüğümüz bu araba da yangın yerine beygir arabasıyla gelen tulumbacı birliğine ait olmalıdır.

¹⁸⁵ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, Dergâh Yayınları, C: II, İstanbul, 1982, s. 777.

¹⁸⁶ Kemalettin Kuzucu, *Bâbıâlî Yangınları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1808-1911)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2000, s. 65-66.

¹⁸⁷ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **a.g.e.**, s. 777.

¹⁸⁸ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **a.g.e.**, s. 777.

¹⁸⁹ **Le Monde Illustré**, 8 Juin 1878, p. 370.

¹⁹⁰ Kemalettin Kuzucu, “İstanbul İtfaiyesi”, **Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi**, İSAM ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş. C: IV, İstanbul, 2015, s. 405.

Şekil 38: Babıali Yangını- Gazetenin Ressamı Tarafından Çizilen Eskiz. (Burning of the Turkish Government Offices at the Sublime Porte. From A Sketch By Our Special Artist in Constantinople.)

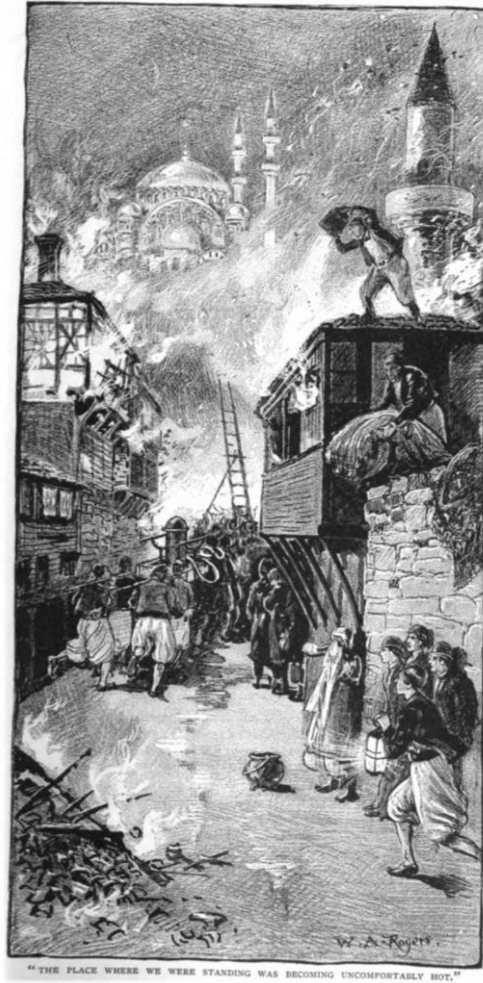
The Illustrated London News, June 15, 1878 p. 12.

Kaynak:(çevrimiçi)<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/search/results/1878-06-15/1878-06-15?basicsearch=%c4%b1llustrated%20london%20news%20june%2015%201878%20&somesearch=%c4%b1llustrated%20london%20news%20june%2015%201878&retrievecountrycounts=false> 2021.

Devletin resmi bir kurumu olması nedeniyle birden fazla gazeteye haber olan 23 Mayıs 1878 tarihli Babıali yangını *The Illustrated London News*'in sayfalarında yukarıdaki görselle yer almıştır. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Sadâret Dairesi olarak gelişen Babıali Binası birçok yangın geçirmiştir. Görselin arka planında Babıali'nin yakınlarındaki yapılarda resmedilmeye çalışılmış ancak yerleri doğru gösterilememiştir.

Binanın büyük bir kısmının alev aldığını gördüğümüz resmin ön planında omzunda çuval taşıyan iki figür resmedilmiştir. Sol tarafta ise sandıklar, çuvalar ve taşınabilir eşyaları yangından kurtarmış, büyük olasılıkla daire çalışanları

görülmektedir. Sandık ve çuvalların içinde çeşitli evraklar ve dosyalar olmalıdır.¹⁹¹ Sağ tarafta ise sakaları binaya doğru ilerlerken görmekteyiz. Binanın önünde tulumbacıların yangına su püskürttüğü ve yer yer merdivenlerle binaya tırmanmaya çalışmaları resmedilmiştir. Yangın esnasında yaşananlara dair kaynaklarda verilen bilgilerle örtüşen görselin ressam bilgisi paylaşılmamıştır.

Şekil 39: Durduğumuz Yer Rahatsız Edici Şekilde Isınıyordu. (The Place Where We Were Standing Was Becoming Uncomfortably Hot.) *St. Nicholas*, August 1884, p. 765.

Kaynak: (çevrimiçi)

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015020061712&view=1up&seq=275&skin=2021> 2021.

¹⁹¹Kemalettin Kuzucu, *Bâbüâlî Yangınları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1808-1911)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2000, s. 67.

Oscanyan isimli Ermeni bir Osmanlı vatandaşının İstanbul'da bulunan Avrupalı bir aileye refakat ettiği sırada Beyoğlu'nda çıkan yangının anlatıldığı gazetede yayımlanan yukarıda resmin sağ alt köşesinde W.A Rogers imzası okunmaktadır. Yangının Beyoğlu'nda olması görselin merkezine yerleştirilen caminin İstanbul'u betimlemek amacıyla yapıldığı fikrini oluşturmaktadır.

Sokağın her iki tarafında bulunan ahşap evlerin alev aldığı görselin sağında biri eşyalarını sokağa atmakta başka biri ise alevlere kovayla su dökmektedir. Omuzlarında tulumbalarıyla geçmekte olan tulumbacılar yol vermek için duvar dibine çekilmiş genç ve yaşlı figürler bulunmaktadır. Gazete de Beyoğlu'nda çıkan yangın için kuru ve ahşap evlerin kuzey rüzgârının etkisiyle hızla yayıldığını, bazılarının eşyalarını sokağa attığını ve tulumbacılar gelirken herkesin yol açmak için duvar dibine çekildiği yazmaktadır. Oscanyan'ın yazdıkları ve yukarıdaki görsel birçok açıdan İstanbul halkının yangınlar karşısındaki tutumunu sergilemektedir.¹⁹²

Fontmagne, İstanbul'da gayr-i müslim vatandaşların yanan evlerini taş malzemeden yeniden inşa edebildiğini ancak Türk'ün evini yeniden yapmasının çok nadir görüldüğünü çoğunlukla ailesini alıp İstanbul'dan gittiğini, eşyalarının ise çok az olduğunu ve taşımak için iki katırın yeterli olduğunu yazmaktadır.¹⁹³

Bu bilgiler ışığında yayımlanan haberlerin aynı zamanda halkın ekonomik düzeyinde ve şehrin demografik yapısında oluşan değişimlere dair çıkarım yapılmasını da kolaylaştırdığı düşünülebilir. Bu nedenle gazetelere konu olan yangın haberleriyle birlikte paylaşılan görsellerde gerçeklik payı bulunmakta ve şehrin değişen yapısı yer yer görülebilmektedir. Tüm detaylarıyla aktarılmaya çalışılan haber, İstanbul yangınlarına ilgi duyan Avrupalılar için öyküleyici bir anlatımla kaleme alınmıştır.

---

¹⁹²St. Nicholas, August 1884, p. 764-767.

¹⁹³ Durand De Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, Tercüman, İstanbul, 1977, s. 128.

3.3.3. Duvar Resimlerinde Yangın Sahneleri

Şekil 40: Merzifon Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanı'nın içini gösteren bir resim.

Kaynak: Tarkan Okçuoğlu, *Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi 18. ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 101.

Merzifon Kara Mustafa Paşa Camii şadırvanının kubbesinde bulunan resim kuşağında 1875 tarihi ve Zileli Emin imzası bulunmaktadır. İslam coğrafyasında bulunan farklı yapıların da resmedildiği kuşakta İstanbul'un betimlendiği kısımda başkente dair birçok yapı resmedilmiştir.

Resmin sol tarafında bulunan İstanbul panoramasına yangın tulumbası ve yangın sahnesi de ekleyen halk ressamı, başkenti sadece mimari yapılarıyla değil aynı zamanda mimarinin değişim ve dönüşümünde önemli rol oynayan yangınlarıyla da resmetmeyi amaçlamış olabilir.¹⁹⁴ Bu durum ise yüzyıllar boyunca şiddeti artarak devam eden yangınların İstanbul denilince akla gelen sıradan bir felaket olarak normalleşmesinin göstergesidir.

¹⁹⁴ Tarkan Okçuoğlu, *Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi 18. ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul, 2020, s. 99-103.

Şekil 41: İstanbul, Kayserili Ahmed Paşa Konağı'nda yangın sahnesi.

Kaynak: Tarkan Okçuoğlu, *Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi* 18. ve 19. *Yüzyıllar*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 189.

İstanbul’da bulunan üç katlı bir konakta farklı temalarda ve çok sayıda duvar resmi bulunmaktadır. İstanbul’da yaşanan bir yangını konu alan yukarıdaki resim ve konakta bulunan diğer resimlerin 12 Eylül 1893 tarihli olduğunu gösteren bir de yazı programı vardır.¹⁹⁵

Konağın kendisi de 1890-91 yılından önce yanmıştır. Bu yangının ardından yapılan konağın duvar resimlerinin içinde yangın temalı bir resmin de bulunması çok manidardır.¹⁹⁶ Gautier, İstanbul’da çıkan yangınların olağan olduğunu, evleri yanan Türklerin ağlayıp dövünmek yerine harabelerin üzerinde çubuklarını tütürebildiklerini yazmaktadır.¹⁹⁷ Yazarın bakış açısıyla olaylar karşısında teslimiyetçi bir tavır sergileyen Türklerin bu davranışı yangın gibi sebepleri belirli olan bir afetin neden tekrar tekrar yaşandığını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca Müslüman halkın bir hadis-i şerife¹⁹⁸ dayalı olarak yangında ölenlerin şehit olduğuna inanması da can kayıplarına manevi bir anlam yükleyerek acılarını hafifletmektedir.¹⁹⁹

---

¹⁹⁵ Tarkan Okçuoğlu, **Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi 18. ve 19. Yüzyıllar**, İstanbul, 2020, s. 185.

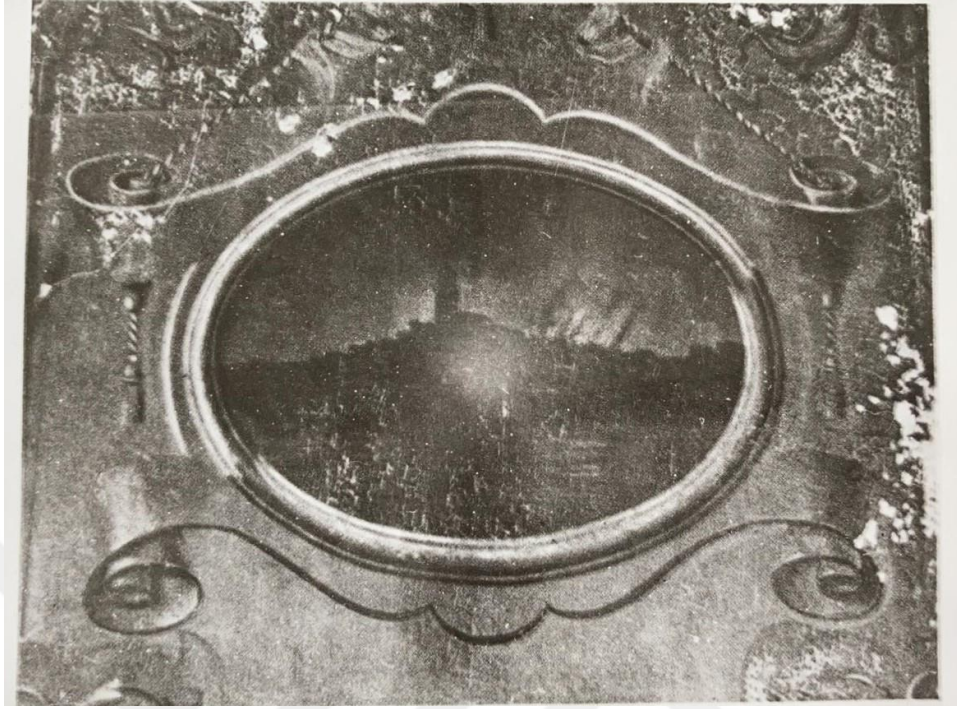
¹⁹⁶ Tarkan Okçuoğlu, **a.g.e.**, s. 187.

¹⁹⁷ Théophile Gautier, **İstanbul: Dünyanın En Güzel Şehri**, Profil Kitap, İstanbul, 2018, s. 244.

¹⁹⁸ “Veba, boğulma, kolera, yangın ve doğumun sebep olduğu ölümler ümmetim için şehadettir.” Hz. Muhammed. Detaylı bilgi için bkz. Es-Seyyid Ahmed Hâşimi, **Hadis-i Şerifler ve Vaaz Örnekleri**, Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1967, s. 311.

¹⁹⁹ Mütercim Ahmed Âsım Efendi, **Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809)**, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, C: I, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul, 2015, s. 388.

Şekil 42: Kastoria Sinagogu yangın sahnesi

Kaynak: Anonim: “İstanbul ve Edirnekapı’daki XIX. Yüzyıla Ait Önemli ve İlginç Dinsel Bir Yapı: Tekfur Sinagogu” *Pirelli Dergisi*, s. 3.

19. yüzyılda yangınların çok sık yaşandığı bölge olan Galata ve çevresi çeşitli sanatçılar tarafından resmedilmiştir. Özellikle karşı kıyıdan görünümle resmedilen bu yangınlarda sanatçılar gece sahnelerini tercih etmiştir. Gautier, şehirde çıkan bir yangını seyrederken üzüldüğünü fakat bir sanatçı olarak zevkle izlediğini belirtmektedir.²⁰⁰ Yazarın bu açıklaması özellikle karşı kıyıdan seyredilen yangınların oluşturduğu görsel zevkin süsleme amacı taşıyan resimlere yansımalarının nedenini açıklamaktadır.

Gautier, şehirde kaldığı süre boyunca birden fazla yangını seyretme imkânı bulmuş ve halkın evlerinin yanmasını son derece olağan karşıladığını, Türk kaderciliğinin sonucu olarak değerlendirdiği bu durumun ardından halkın veryansın etmediğini yazmaktadır.²⁰¹

²⁰⁰ Théophile Gautier, **İstanbul: Dünyanın En Güzel Şehri**, Profil Kitap, İstanbul, 2018, s. 246.

²⁰¹ Théophile Gautier, **a.g.e.**, s. 244.

3.3.4. Tablolarda Yangın Sahneleri

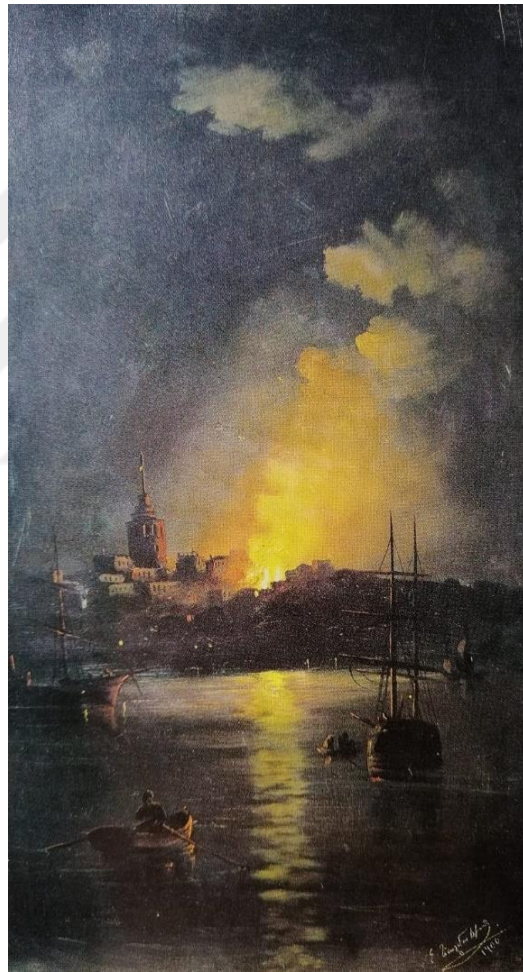
Şekil 43: Pera’da Yangın 1894, François d'Orléans, Prince de Joinville, (Incendie de Pera à Constantinople 1894.)

Kaynak: (çevrimiçi) <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2015/collection-histoire-famille-france-pf1531/lot.213.html> 2021.

Pera’da Levantenlerin inşa ettikleri gösterişli evlerin arasında bulunan harap haldeki gecekonduların ya da ahşap evlerin varlığı bölgede çıkan yangın sayısının azalmasına engel olmaktadır.²⁰² Ancak halk yangınların nedeni bilinmesine rağmen yaşanan afetleri kendisinden bağımsız ve doğaüstü bir sebep ile açıklama eğilimindedir. Bu nedenle İstanbul’a demirleyen yabancı gemilerin limanda bulunduğu süre boyunca şehirde yaşanan felaketlerin bu gemilerle ilişkilendirilmesi

²⁰² Francis Marion Crawford, **İstanbul 1890**, Ark Kitapları, İstanbul, 2019, s. 68.

ve şehre uğursuzluk getirdiğine inanması sıklıkla dile getirilmektedir.²⁰³ Fransız Donanmasının amirali Françoise d'Orléans'ın maiyetinde bulunan askerlerle birlikte Pera'da çıkan bir yangına müdahale ettiğini gösteren yukarıdaki resimde eski bir yöntem olan yıkma metodu kullanılarak yangının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Amiralin notlarında evlerinin yıkılmasına müsaade etmeyen Osmanlı vatandaşlarının Fransız askerine karşı çıktığı yazmakta ve resimde yaşanan bu acı hadisenin en dramatik ve kaotik anı verilmeye çalışılmıştır.²⁰⁴

Şekil 44: Galata Yangını, Garabet Yazmadjian, 1900.

Kaynak: Garo Kürkman, *Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni Ressamlar 1600-1923*, C: II, Metüsalemler Yayınları, İstanbul, 2004, s. 847.

²⁰³ Théophile Gautier, **İstanbul: Dünyanın En Güzel Şehri**, Profil Kitap, İstanbul, 2018, s. 240.

²⁰⁴ Sotheby's, **Catalogue Note**, (çevrimiçi) www.sothebys.com, 2021.

İstanbul’da yaşanan gece yangınların da görülen ışık ve gölge oyunlarının resmedilmesinde var olan resim tekniklerinin yetersiz olduğunu belirten Gautier’in bu ifadelerine karşılık Galata’da çıkan bir gece yangınına karşı kıyıda görünümle tuvaline yansıtan ressam, sulara yansıyan alevlerin oluşturduğu empresyonist görüntüyü resmetmeyi de ihmal etmemiştir.²⁰⁵

Yaşanan yangınlar nedeniyle ev kiralarının oldukça yüksek olduğu ve nüfus yoğunluğunu gayrimüslimler ile yabancıların oluşturduğu Galata ve Pera’da 1870 yılında çıkan yangının ardından ahşap malzeme kullanımı yasaklanmış olsa da banka desteğinin yetersiz olması nedeniyle kâgir bina yapımı istenen düzeye ulaşmamıştır.²⁰⁶ İstanbul’da yangınların ardından uygulamaya çalışılan şehir planları ise yangının çıktığı alanla sınırlı kaldığından küçük ölçekli olmuştur.²⁰⁷ Galata ve Pera’da bulunan ahşap evlerin varlığı yapılan kâgir binalarında yangından etkilenmesine neden olduğu için 19. yüzyıl boyunca bölgede pek çok yangın çıkmıştır.

Şekil 45: İstanbul Yangını, Mıgırdiç Civanyan, tarihi bilinmiyor. Tuval üzerine yağlıboya, 70.5 x 48 cm,

Kaynak: Milli Saraylar Resim Müzesi, Env. No. 121/722.

²⁰⁵ Théophile Gautier, **İstanbul: Dünyanın En Güzel Şehri**, Profil Kitap, İstanbul, 2018, s. 246.

²⁰⁶ Oya Şenyurt, **Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 166.

²⁰⁷ Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, ed: Emre Yalçın, çev: Selim Deringil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 90.

Şekil 46: İstanbul Yangını, Mıgırdiç Civanyan, tarihi bilinmiyor, kontralit üzerine yağlıboya, 50 x 68 cm.

Kaynak: Mayda Saris, *Mıgırdiç Civanyan bir istanbul ressamı*, Raffi Portakal Antikacılık Müzayede Organizasyon ve Danışmanlık A.Ş., İstanbul, 2006, s. 148.

Şekil 47: Beyazıt Yangını, Mıgırdiç Civanyan, tuval üzerine yağlıboya, 50 x 68 cm.

Kaynak: Mayda Saris, *Mıgırdiç Civanyan bir istanbul ressamı*, Raffi Portakal Antikacılık Müzayede Organizasyon ve Danışmanlık A.Ş., İstanbul, 2006, s. 155.

Şekil 48: Dört Peyzaj, Mıgırdiç Cıvanyan, tarihi bilinmiyor, tuval üzerine yağlıboya, 60 x 73 cm.

Kaynak: Mayda Saris, *Mıgırdiç Cıvanyan bir istanbul ressamı*, Raffi Portakal Antikacılık Müzayede Organizasyon ve Danışmanlık A.Ş., İstanbul, 2006, s. 156.

İstanbul'un Boğaz ve Haliç manzaralarını gölge, ışık oyunları ile tuvaline yansıtan Mıgırdiç Cıvanyan, Rus ressam İvan Konstantinoviç Ayvazovski'nin sanat görüşlerinden etkilenmiştir.²⁰⁸ Maddi imkanların yetersizliği nedeniyle resimlerini bir salonda sergileyemeyen Cıvanyan, Beyoğlu gibi yabancıların yoğun olduğu semtlere giderek duvar diplerine dizdiği tuvalerini satmaya çalışmıştır. Turistlerin kartpostal yerine ucuza satılan bu resimleri aldığı bilinmektedir.²⁰⁹

²⁰⁸ Mayda Saris, *Mıgırdiç Cıvanyan bir istanbul ressamı*, Raffi Portakal Antikacılık Müzayede Organizasyon ve Danışmanlık A.Ş., İstanbul, 2006, s. 28-33.

²⁰⁹ Mayda Saris, *a.g.e.*, s. 30.

Civanyan, İstanbul'da yaşadığı dönemde birden fazla yangına şahit olmuş olmalı ki kendi sanat anlayışı bağlamında bunları tuvaline aktarmıştır.²¹⁰ Özellikle geceleri karşı kıyıdan görünümle resimlediği yangınların alevleri, sanatçı için tuvalini süsleyen bir ışık oyunu yaratmaktadır. Renklerin güçlü kontrastı ile romantizmin vurgulandığı bu manzaralarda ürkütücü bir doğal afet, sanatsal hazzı arttırmaya yönelik bir araçtır. Böylece resim izleyicisine yaşanmış bir olayın gerçekliği sanatsal bir düzlemde son derece estetik yansıtılmıştır.

Şekil 49: Yangın, Mıgırdiç Civanyan, tarihi bilinmiyor. tuval üzerine yağlıboya, 53 x 69 cm.

Kaynak: Yapı Kredi Kültür Sanat, *Burası/This Place Sergi Kataloğu*, s. 55.

²¹⁰ İstanbul'da doğup büyüyen Mıgırdiç Civanyan Anadolu'da başlayan iç karışıklıklar nedeniyle 1894'te Odessa'ya yerleşmiştir. 1905'te İstanbul'a dönmüş ve bir yıl sonra burada vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Mayda Saris, **Mıgırdiç Civanyan bir istanbul ressamı**, Raffi Portakal Antikacılık Müzayede Organizasyon ve Danışmanlık A.Ş., İstanbul, 2006, s. 33.

Şekil 50: İstanbul Yangını, Mıgırdiç Civanyan, tarihi bilinmiyor, tuval üzerine yağlıboya, 51,5 x 69 cm.

Kaynak: Mayda Saris, *Mıgırdiç Civanyan bir istanbul ressamı*, Raffi Portakal Antikacılık Müzayede Organizasyon ve Danışmanlık A.Ş., İstanbul, 2006, s. 149.

Gautier'in tarihi yarımada da yaşanan bir yangını Galata Kulesi'nden izlerken, *"Bu güzellik Platin Kulesi'nden Roma'nın yanışını seyreden Neron'u affettiriyordu."* cümlesi gördüğü manzara karşısındaki hayranlığını ifade etmektedir.²¹¹ Bu ifade, İstanbul yangınlarının yüzyıllar boyunca görsel sanatlara konu olmasının da nedenlerinden biridir.

Civanyan'ın tuvaleri, tarihsiz olmasına rağmen İstanbul'da tanıklık ettiği yangınları, günlük tutar gibi resimlediğini düşündürmektedir. Böylece sanatçı, gözlem ve bilgiye dayalı olayları, kendi izlenimleri çerçevesinde sanatsal bir yaratımla açığa çıkarmıştır. Civanyan'ın yaptığı bir dizi yangın resmi bu minvalde incelendiğinde, yaşanmış ve şehre yıkım getirmiş bir afetin sanatın nesnesi haline gelerek izleyiciye romantik bir üslupta aktarıldığı görülmektedir.

²¹¹ Théophile Gautier, *İstanbul: Dünyanın En Güzel Şehri*, Profil Kitap, İstanbul, 2018, s. 246.

SONUÇ

İstanbul, yoğun olarak ahşap malzeme ile sık ve plansız inşa edilen mimari dokusu, dar ve çıkmaz sokakları, iklim koşulları, alevlere müdahalede suyun ve teknik donanımın yetersizliği gibi bir dizi sebebin bir araya gelmesiyle yüzyıllar boyunca kazara veya kasti olarak çıkan yangınlarla mücadele etmiştir. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren nüfusun hızla artmasına paralel olarak kısa sürede inşa edilen ve ucuz bir malzeme olan ahşabın kullanıldığı konut sayısı da artmış ve İstanbul'un iki rüzgârı; lodos ve poyrazın da etkisiyle yangınlar kısa sürede büyüyerek şehri etkisi altına almıştır. Tezde kronolojik olarak tespit edilen resimlerden izlendiği kadarıyla İstanbul yangınları 17. yüzyıldan itibaren popüler bir konu olmuştur.

1660 yılı yangını İstanbul'un büyük bir kesimini küle çeviren 17. yüzyılın en büyük yangınlarından biri olmuştur. Büyük olasılıkla aynı sanatçının elinden çıkan ve Metin And'ın gün yüzüne çıkardığı iki minyatürde 1660 yılı yangınına temsil etmektedir. Bu minyatürlerin benzer özelliği resim düzleminde bezemelerin oldukça az, malzeme kullanımı ve çeşitliliğinin ise sınırlı olmasıdır. Minyatürleri incelediğimizde mimari dokuların şematik bir gösterimle ele alındığını ve renk çeşitliliğinin az olduğunu ancak figürlerin anatomilerinin, jest ve mimiklerinin oldukça gerçekçi bir yaklaşımla resmedildiğini söylemek mümkündür. Bunun nedeni ise halk ressamlarının yaptığı minyatürlerin Saray Nakkaşhanesinde üretilenlere kıyasla süsleme ve malzeme açısından daha kısıtlı olmasıdır. Ekonomik sebeplerin neden olduğu bu ayrım da halk ressamları daha az ayrıntıya yer vererek çizgisel bir anlatımla konunun kendisine odaklanır. Dolayısıyla bu durum müşterinin resmi sanat nesnesi olarak değil, önemli bir olayın görsel belgesini temin etmek amacıyla sipariş verdiğini veya satın aldığını da düşündürmektedir. Minyatürlerden birinde yazılı kaynakların ve edebi metinlerin ifadelerine göre halkı çok etkileyen Süleymaniye Cami'nin minarelerinin tutuşması resmedilmiştir. Diğerinde ise o dönemde ve sonrasında da yangını söndürmek için sıklıkla kullanılan yıkma yönteminin nasıl uygulandığı ile bölgenin evleri, camileri ve hanlarıyla birlikte yandığı gösterilmektedir.

Tulumbanın icat edilmesi ve 1720 yılında yangın söndürmek için kullanılmasıyla başlayan tulumbacılar devri, yangınların ardından tekrar ahşap malzeme kullanarak yapıların inşa edildiği İstanbul'da büyük bir değişime neden olmamıştır. 18. yüzyıl boyunca alevlerin şehri küle çevirdiği büyük yangınlar yaşanmasına rağmen bu döneme ait bir yangın görseli bulmak tezin en zorlayıcı kısmı olmuştur. Künyesinde 1755 yılı İstanbul yangınına gösterdiği yazan tek gravür ise düşük çözünürlüğe sahip olduğu gerekçesiyle bizimle paylaşılmadığı için galerinin sitesinden kopyaladığımız şekliyle teze alınmıştır. Galeri künyesi dışında Pera Müzesi'nde aynı cepheden çizilmiş ve 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen *İstanbul Panoraması* isimli gravürle benzerliğinden yola çıkarak elde ettiğimiz yangın gravürünün 18. yüzyıla ait olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca yazılı kaynaklarda belirtilen 1755 Hoca Paşa yangınının rüzgârın etkisiyle birkaç kola ayrılarak ilerlediği yönü göstermesi de gravürün önemli bir detaydır.

İstanbul yangınlarının 17. ve 18. yüzyıla kıyasla artış gösterdiği 19. yüzyılda görsel malzeme sayısı ve çeşitliliği de artmıştır. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri gazetelerde yayımlanan yazılı haberlere ek olarak görsellerin de basılmasıdır. Galata ve Beyoğlu bölgesine yerleşen yabancı nüfusun 19. yüzyılda artmasıyla birlikte Avrupa'da yayımlanan gazetelerin de İstanbul'a ve burada yaşanan olaylara ilgisi artmış ve böylece birçok olayın yanı sıra yangınları da görselleriyle birlikte haber yapmışlardır. Bu görsellerde Osmanlı'nın modernleşme sürecinde İstanbul'da yaptığı yeniliklerden biri olan ilk Galata Köprüsü sıklıkla resmedilmiştir. Farklı resim türlerinde ise yangınla mücadele de önemli rol oynayan Beyazıt ve İcadiye Yangın Kuleleri ile bu kulelerin haberleşme sistemleri de modernleşmenin bir parçası olarak konuya dâhil edilmiştir. Gazetelerde yayımlanan bazı görsellerde ise Haliç, Galata Kulesi veya bir caminin dışında şehirle benzerliği olmaksızın yangın sahneleri görülmektedir. Bu durum bazı ressamın İstanbul'a dair var olan çizimlerden yola çıkarak şehrin topoğrafyası ve mimarisine dair çeşitli unsurları birlikte resmederek gerçekçi bir İstanbul imgesi oluşturmaya çalıştığını göstermektedir. Şehrin simgesi niteliğinde olan bu unsurlarla bir arada yangın sahnelerinin de zaman içinde anlam ve ifade biçiminin değiştiği ve İstanbul'un sembollerinden birine dönüştüğü görülmektedir. 17. yüzyılın sade ve çizgisel üsluptaki yangın görünümüleri 18. yüzyılda

şehrin pitoresk manzarası ve değişen anlam ve ifade biçimiyle kendine yer bulmuştur. 19. yüzyıldan itibaren ise duvar ve tuval resimlerine kadar yayılarak birçok farklı resim türünde işlenen bir konu olmuştur. Böylece 17. yüzyıldan itibaren 19. yüzyıla kadar kent belleğinde derin bir yere sahip olan İstanbul yangınları farklı nedenlerle yapılmış olsa da resimlerden izlenebilmektedir.

19. yüzyılda Avrupa resminde etkili olan romantizm akımında olduğu gibi sanatçılar kompozisyonlarında dramatik bir üslupla ele aldığı yangınları İstanbul manzarasıyla birlikte resmederek estetik bir görünüm elde etmeyi amaçlamıştır. İncelediğimiz tuval resimlerinde ve bazı gravürlerde romantik üslupla ele alınan yangın teması, duvar resimlerinde daha ziyade İstanbul imgesi oluşturmak amacıyla simge niteliği taşımaktadır. 17. yüzyılda sipariş usulü ve öyküleyici bir üslupla ele alınan yangın temalı minyatürlerin hatıra amacı, 19. yüzyılın son çeyreğinde Civanyan'ın tuvallerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu durum 17. yüzyıldan 19. yüzyıla değin oryantalist bakış açısının çeşitli konuları içerdiğinin de göstergesidir. Ek olarak özellikle 19. yüzyılda farklı türdeki birçok yangın konulu görselin çeşitli anlamları olduğu unutulmamalıdır. Böylece teması aynı olsa da farklı türde ve değişen yüzyıllarda yapılan görselleri yorumlamak için ele alınan unsurların da çeşitlenmesi ve çok yönlü bir resim okuması yapmak gerekmektedir. Bu durum görsellerin birden fazla anlamı olabileceğinin ve iç içe geçen bu anlamların resim okumalarında karşımıza çıkabileceğinin de göstergesidir.

1865 Hocaapaşa yangını ve 1870 Pera yangınının ardından şehir planlamacılığı önem kazanmış ve bu yangınların ardından bölgelerde ana ve tali yollar genişletilmiş, çıkmaz sokaklar azaltılmış ve kâgır bina yapımı zorunlu tutulmuştur. Bunların yanı sıra bir dizi nizamname çıkarılmış ve imar faaliyetlerinde yangınlara karşı düzenlemeler yapılmıştır. Batılı anlamdaki ilk belediyeçilik hizmetlerinin de Fransa örneği alınarak Beyoğlu'nda kurulan Altıncı Daire-i Belediye ile başlamasında yangınlar önemli bir etken olmuştur.

Tez kapsamında incelenen yangın haberlerinin gazetelerde resimlerle temsil edilmesi özellikle 19. yüzyılda konunun bir hayli ün kazanmasıyla ilişkili olarak anlatılmıştır. Bununla beraber İstanbul'a gelen seyyahlar veya yerel yazarlar

tarafından halkın bilinçli olarak yangın seyri için toplandığı gözlenmiş ve bu durum yayımlara aktarılmıştır. Yangın haberini kuleler ve çığırkanlar aracılığıyla öğrenen halk kendi yaşadığı bölgenin dışında bir yangını seyretmek için uygun bir yere gidebilmektedir. İstanbul'a gelen birçok seyyah da yangınları seyretmek için heyecanla beklediklerini yazmaktadır. Yangınların seyyahlarda yarattığı görsel hazzı ifade ettiği satırlar, ressamların da benzer duygular taşıyabileceğini düşündürmektedir. Özellikle duvar ve tuval resimlerinde seyyahların yazılı olarak belirttiği duyguları resmederek ortaya koyan ressamlar yangın seyrinin kendilerinde bıraktığı duygusal izlenimleri yansıtmaya çalışmış olmalıdır. Nitekim bu resimlerde yangınlar her gün yaşanan sıradan bir olay gibi değil, İstanbul'un kimliğini değiştiren ve sembolik olarak da şehrin bir parçası haline gelen tanıtıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca böyle bir konu seçimi fırtına, deniz kazaları, lav püskürten yanardağlar vb. gibi dramatik doğa olaylarını tuvaline aktaran Avrupa'daki romantik ressamların temalarıyla da örtüşmektedir.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, Erhan, Demir, Uğur, Önal, Ahmet: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyamlar ve Darbeler**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Ahmed Lûtfî Efendi: **Vak'a-Nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, yay. haz. Münir Aktepe, C: XII, Ankara, 1989.
- Akın, Nur: **19. Yüzyılın İkinci Yarısında: Galata ve Pera**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Aktepe, Münir: "Ahmed III." **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, C: II, İstanbul, 1989.
- Arel, Ayda: **Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1975.
- Armaoğlu, Fahir: **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- And, Metin: **Osmanlı Tasvir Sanatları 2: Çarşı Ressamları**, YKY, İstanbul, 2018.
- Andreasyan, H. D.: "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi" **Tarih Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Sayı:27 İstanbul, Mart 1973.
- Bertele, Tommaso: **Il Palazzo Degli Ambasciatori di Venezia a Constantinopoli**, Casa Editrice Apollo, Bologna, 1931.
- Crawford, Francis Marion: **İstanbul 1890**, Ark Kitapları, İstanbul, 2019.
- Cezar, Mustafa, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", **Türk San'atı Tarihi**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, Sayı:1 Berksoy Matbaası, İstanbul, 1963.

- Çabuk, Vahit: “XVII. Yüzyılda İstanbul Yangınları ve Kâtip-zade’nin 1070 (1660) Yangını Hakkında Manzum bir Tarihi”, **Türk Kültürü Aylık Dergi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, sayı:125, Ankara, 1973.
- Çelebi, Kâtib: **Fezleke**, Çamlıca Basım Yayın, haz: Zeynep Aycibin, C: II, İstanbul, 2016.
- Çelik, Yüksel: “Tulumbacı” **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, C: 41, İstanbul, 2012.
- Çelik, Zeynep: **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, ed: Emre Yalçın, çev: Selim Deringil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- De Amicis, Edmondo: **İstanbul (1874)**, çev: Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- De Fontmagne, Durand: **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, Tercüman, İstanbul, 1977.
- De Nerval, Gerard: **İstanbul Yolunda**, Parşömen Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Derviş Efendi-zâde Derviş Mustafa Efendi: **1782 Yılı Yangınları (Harik Risâlesi 1196)**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Eldem, Sedad Hakkı, Akozan, Ferudun: **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982.
- Ergin, Osman Nuri: **Mecelle-i Umûr-u Belediye**, ‘y.y.’, C: I, İstanbul, 1338.
- Eyice, Semavi: **Galata ve Kulesi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1969.
- Gautier, Théophile: **İstanbul: Dünyanın En Güzel Şehri**, Profil Kitap, İstanbul, 2018.

- Göktaş, Uğur: “Tulumbacılık”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, C: VII, İstanbul, 1994.
- Göynüklü Ahmed Efendi: **Târîh-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi 1123-1172/1711-1759)**, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi: **Hakka Sığındık**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021, s. 110-111.
- Mehmet Halife: **Târîh-i Gılmânî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, haz. Kâmil Su, Ankara, 1986.
- Hammer, J. Von: **Büyük Osmanlı Tarihi**, yay. haz: Dr. Mümin Çevik, Milliyet, C: IV-V-VI- VII, İstanbul, 2010.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal: **Son Sadrazamlar**, Dergâh Yayınları, C: I, İstanbul, 1982.
- İzzî Süleyman Efendi: **İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/1744-1752)**, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019.
- Karal, Enver Ziya: **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, C: I. ‘t.y.’
- Koçu, Reşad Ekrem: “Bayazıd Yangın Kulesi”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C: IV, İstanbul, 1960.
- İstanbul Tulumbacıları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016.
- Kuban, Doğan: **Türk Ahşap Konut Mimarisi: 17.- 19. Yüzyıllar**, ed. Perihan Usta, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Kuzucu, Kemalettin: **Bâbîâlî Yangınları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1808-1911)**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim

- Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2000.
- “İstanbul İtfaiyesi” **Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi**, İsam ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş. C: IV, 2015.
- “Osmanlı Döneminde İcâdiye Yangın Kulesi ve Çalışma Sistemi,” **Üsküdar Sempozyumu V**, C: I, 3-5 Kasım, 2007.
- “Ödön Seçenyi Paşa” **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, C: II, Ankara, 2019.
- “Yangın Tulumbasının İcadı ve Türk İtfaiyesinin İlk Yüzyılı”, **Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehir**, Kömen Yayınları, Ankara, 2018.
- Köprülü, Orhan F.: “Fuad Paşa, Keçecizâde”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, C: XIII, İstanbul, 1996.
- Lady Montagu: **Doğu Mektupları**, Ark Kitapları, İstanbul, 2014.
- Mehmed Hâkim Efendi: **Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)**, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C: I-II, İstanbul, 2019.
- Mütercim Ahmed Âsım Efendi: **Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809)**, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, C: I, İstanbul, 2015.
- Okçuoğlu, Tarkan: **Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi 18. ve 19. Yüzyıllar**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- Ortaylı, İlber, **Batılılaşma Yolunda**, Merkez Kitaplar, İstanbul, 2007.

- Osmanlı'ya Bakmak: Osmanlı Çağdaşlaşması, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016.**
- Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2010.
- Önalp, Ertuğrul: “Perulu Bir Gezginin Gözüyle 1862 Yılında İstanbul”. **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 11, ‘y.y’ 2000.
- Pamukciyan, Kevork: **İstanbul Yazıları**, Aras Yayıncılık, C: I, İstanbul, 2002,
- Rasim, Ahmet: **Şehir Mektupları**, Ema Klasik Yayınları, İstanbul, 2018.
- Sakaoğlu, Nejdet: “Yangınlar”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, C: VII, İstanbul, 1994.
- Saris, Mayda: **Mıgırdiç Civanyan bir istanbul ressamı**, Raffi Portakal Antikacılık Müzayede Organizasyon ve Danışmanlık A.Ş., İstanbul, 2006.
- Slot, B. J.: “The Fires İn İstanbul 1782 and 1784 According to Maps and Reports By Dutch Diplomatic Representatives”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sayı: 4-5, ‘y.y’ 1976.
- Şahin, Mustafa, Aslan, Emre: “Ortaçağ Türk-İslam Devletlerinde Nevbet” **Asobid**, Sayı: 8, Aralık, 2020.
- Şenyurt, Oya: **Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2011.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi: **Beş Şehir**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2020.
- Yıldız, Kenan: “1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi

Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

Ziyaoğlu, Rakım:

Yorumlu İstanbul Kütüğü, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1985,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TS. MA. d.394.

Salt Araştırma, David Kohen Koleksiyonu.

L’Illustration Journal Universel, (çevrimiçi) <https://babel.hathitrust.org/> 2021-2022

Le Monde Illustré, (çevrimiçi) <https://gallica.bnf.fr/> 2021-2022

L’univers Illustré, (çevrimiçi) <https://gallica.bnf.fr/> 2021-2022

The Graphic, (çevrimiçi) <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/> 2021-2022

The Illustrated London News, (çevrimiçi) <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/> 2021-2022

Sotheby’s, (çevrimiçi) www.sothebys.com, 2022.

St. Nicholas, (çevrimiçi) <https://babel.hathitrust.org/> 2021.

1st Art Gallery, (çevrimiçi) <https://www.1st-art-gallery.com/browse-by-artist.html> 2021.